

617-618
FRAGMENTA
EX LIBRO SANCTI HILARII
PICTAVENSIS PROVINCIÆ AQUITANIÆ,

IN QUO SUNT OMNIA, QUÆ OSTENDUNT VEL QUOMODO, QUIBUSNAM CAUSIS, QUIBUS INSTANTIBUS SUB IMPERATORE CONSTANTIO FACTUM EST ARMINENSE CONCILIUM CONTRA FORMELLAM NICÆNI TRACTATUS, QUA UNIVERSÆ HÆRESSES (a) COMPREHENSÆ ERANT.

FRAGMENTUM I (*Alias i partis*).

1. *Fidei, spei et charitatis præstantia.* — Sancto Spiritu plenus Paulus apostolus ad Corinthios ita loquitur: *Manet autem fides, spes, charitas* (1 Cor. xiii, 13). Magnum consummandæ veritatis sacramentum ita triplici (b) humani sensus affectione complectitur: reliquarum autem rerum sive officia sive dona, in quibus nunc pro parte versamur, abolenda significat (*Ibid.* 8 et seqq.), cum adventu Domini nostri Jesu Christi cœlestis concilii perfectio inveniat. Corruptione enim nostra in æternitatis gloriam transformata, hoc, quod nunc aliquid esse creditur, non erit; quando tribui cœperit, quod cum est, semper æternum est. Verum fidei, spei, charitatis hoc meritum est, ut mortis delicto corporibus dissolutis, semper maneat, nec unquam desinant; et cum omnia in homine pro parte sint, hæc tamen sola perfecta sint. Nam sive prophetiæ abolentur, sive linguæ cessabunt, sive scientia destruetur, tria illa superiora perfectionem immutabilem consequuntur: et nihil aut extrinsecus mutabuntur, aut ultra quam (c) obinent, uberius acquirunt. Cum enim prophetiæ et linguas et scientiam veritas absoluta depellit; fidem, spem, charitatem capessendæ æternitatis traduces et patronos sicuti ipsa erunt æternitas apprehendet. Et singularum quidem rerum idem beatus Apostolus merita (*supple*, *ratione aut quid simile*) exigui honoris sui distinxit: ut intelligi promptum esset, cæteris (d) profectu augmenti cœlestis abolendis, non exiguo honoris sui fructu, tria hæc sola esse quæ maneat quidem.

(a) Præferendum esse, *compressæ erant*, perspicuum est ex his Fragm. II, n. 27: *Itaque comprimendi mali istius causa, trecenti vel eo amplius episcopi apud Nicæam congregantur*. Et paulo post fides apud Nicæam conscripta contra omnes hæreses inscribitur. Titulum hunc e mss. totum expressimus, nisi quod initio, ubi in illis habetur *Incipit liber*, substituumus *Fragmenta ex libro*.

(b) Exemplar ms., *triplici humani sensus affectionem*: ex quo confecit Faber, *triplicem affectionem*. Malumus retinere lectionem ms. sublata postrema littera *m*, quæ in eodem ms. sæpissime abundat.

(c) In archetypo, *obtinuit*. Fides, spes, charitas feruntur in Deum ut in finem: quem cum consequuntur, perfectionem habent; et eam quidem immutabilis est Dei fruitio. Ea ratione fides ac spes extrinsecus non mutantur. Alio sensu dixit Augustinus epist. cxi., num. 63: *In futuro autem sæculo perfecta et plena charitas sine ulla malorum tolerantia, non fide*

2. *Fidei meritum. Spei natura. Charitatis affectus.* — Igitur Deus justitiæ prævius (e) numeratur, creditus ab ignorante quod Deus sit. Atque ob id Abraham fides prima justificat (*Hebr.* II, 6 et *Rom.* IV, 9), et Chanaanæ filiam silentio (f) Dominum tentantis matris fides salvat (*Math.* xv, 28), et credentibus in nomine ejus potestas (g) in Joanne tribuitur, ut ex Deo nati sint (*Joan.* I, 12). Magnum est fidei meritum, et perfecta credentibus Deo beatitudo, per quam genitis in corpore, in iniquitate, in ægritudine, et justitia et sanitas et ortus ex Deo est. Spes vero amoenitatem vitæ mundialis et bona sæculi, quiescentis (f. *quiescens*) in his quæ a Deo disposita confidit, exsuperat, præsentium damno futurorum lucra meritura: quam Dominus tali præmio muneratur, *Omnis, qui reliquerit domum, vel fratres, vel sorores, aut matrem, aut filios, aut agrum propter nomen meum, centuplum decipiet, et vitam æternam possidebit* (*Math.* xix, 29). Egregia virtutum Dei testis, fiducia expectationis suæ; præsentia quæque ut nulla et incerta despiciens, futura vero ut æterna et præsentia apprehendens! Sed quamquam 619 mansuræ fidei, spei, charitatis (f. *charitati*) parem gloriam idem Apostolus tribuat, et æqualiter inviolabiles eas esse significet; charitatem tamen præstare cæteris superioribus indicat. Per hanc enim quodam vinculo Deo suscepti amoris annectimur: sitque individua ab eo voluntas nostra semel nomini ejus charitate pietatis infusa, a qua non gladius, non fames, non nuditas separabit (*Rom.* viii, 35); per quam ira, æmulatio, ambitio, iniquitas, luxus, cu-

C credit quod non videt, nec spe desiderat quod non tenet; sed in æternum veritatis speciem contemplantur.

(d) Faber ex mss. Pithœano et Colb., *prophetia*. Verius Sirmondus ex Remig., *profectu*. Mox, pro *maneant quidem*, sorte legendum *maneant eadem*.

(e) Edidit Faber ex fide archetypi sui, *primus numeratur*; ipse putans præferendum præviis muneratur, non spernenda conjectura. Revocamus ex Sirmondo præviis: quam vocem commodius exciperet *memoratur*, quam *numeratur*. Hic notatur, fidem Dei justitiæ præire debere, cum sine fide nemo justificetur.

(f) Duarum mulierum fidelium facta hic in unum confunduntur: quarum una *Math.* ix, 20, cum silentio Dominum tetigit ut a sanguinis fluxu sanaretur; altera *Math.* xv, 28, cum multo clamore sanitatem filia deprecata est.

(g) Id est, in Joannis Evangelio. Simili loquendi ratione lib. x de Trinit. num. 42, dicitur, *per preceam in Joanne*.

piditas comprimuntur. Atque idcirco cum maneat A fides, spes, charitas, major horum est charitas (I Cor. xiii, 13) : per quam admixtos insecabili in Dei nomine affectu, nulla vis sæcularium motuum aut dissolvit, aut dividit.

3. *Charitas Hilarium urget, ne sileat hæreticorum pravitatem.* — Et huic tantæ, tam gravi apostolicæ auctoritati ego quoque inter cæteros, si quid mihi post eos læci est, testimonium reddo per hanc charitatem repositam nobis ante tempora sæcularia in cæli spem assumptis, et nomini Dei ac Domini Jesu Christi adhæreo, iniquorum societatem et infidelium consortium respuens : cum quo florere nobis, (a) sæculi otio domestico frui, commodis omnibus redundare, familiaritate regia gloriam, et esse falso episcopi nomine, singulis universisque et publice et privatim in Ecclesiæ dominatu gravem effici, par, ut cæteris, potestas dabatur; si modo veritatem evangelicam falsitate corrumperem, conscientiæ reatum blandimento ignorantæ consolarem, judicii corruptelam excusatione alieni arbitrii defenderem, hæreseos piaculo non fide mea, quæ utique esset obnoxia, sed simplicitate ignorantium non tenerer, prohibentem sub difficultate publicæ intelligentiæ mentirer. Hæc enim simplicitatem (forte, in simplicitate) cordis per fidem et spem Christi charitas manens non tulit. Et cum ab Apostolo accepissem, *Non enim accepimus spiritum formidinis* (II Tim. 1, 7), et cum Domino dicente didicissemus, *Omnis qui confitebitur me coram hominibus, et ego confitebor eum coram Patre meo qui est in cælis* (Matth. x, 32); et per eundem dictum esset, *Beati qui persecutionem, patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum cælorum : beati estis cum vos maledicent, et persequentur, et dicant omne malum adversum vos propter justitiam;* 620 *gaudete et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cælo* (Matth. v, 10 et seqq.) : non potui (b) præferre ambitiosam in reatus silentio conscientiam injuriosæ pro Dei confessione tolerantæ.

(a) Vox sæculi aptiorem locum sic obtineret : otio domestico frui, sæculi commodis omnibus redundare. Aut potius legendum, *florere bonis sæculi*; si quidem mihi, non nobis, sequentia requirunt.

(b) In mss. *preferre ambitiosa* : ex quibus confecerat Faber, *perferre ambitioso in reatu silentio*. Integriorem ac veriolem reddimus sententiam; maxime cum ex ms. Remig. legerit Sirm. in *reatus silentio*, quod est, in silentio reatu obnoxio, quem reatum ut defugeret Hilarium, ait se indigna pro Christi confessione pati maluisse, quam ex ambitiosa conscientia connivere.

(c) Ideo tempore antiquum : quia quod Ariani tandem Arimini, Seleuciæ et Constantinopoli ad exitum perduxerunt, id longe antea conciliis innumeris moliti erant. Quia vero hoc consilium suum, quod silentio antea tegere solliciti erant; nunc primum palam prodiderunt; idem silentio novum prædicatur. Jam quidem, uti lib. de Syn. n. 78 narratur, an. 357 hæresis Sirmio prorumpens, id quod antea furtim mussitabat, non clam, sed publicæ auctoritatis professione victricis gloriabatur. At Orientalium Ancyræ congregatorum opera statim repressa est, Valente, Ursacio ac sociis eorum coactis ut Ancyranis definitionibus subscriberent. Quæ subscriptio indicatur

4. *Quale Opus aggreditur.* — Proferre igitur in conscientiam publicam opus tanto grave et multiplex, diabolica fraude perplexum, hæreticorum parte subtile, dissimulatione multorum ac metu præjudicatum, locorum, in quibus gesta res est nosque agimus, desperatione peregrinum, tempore (c) antiquum, silentio novum, pridem simulata rerum pace præteritum, proxime impia fallacissimorum hominum caliditate renovatum; hocque quo etiam in Romani imperii negotiis quies carpitur, rex angitur, palatium fervet, episcopi circumcursant, officiales magistri volitant, adversus apostolicos viros officiorum omnium festinatione turbatur. Ita ubique agitur, trepidatur, instatur; ut plane iniquitatem hujus assertionis, obtinendi labor et cura prodiderit. Enimvero B versari in sermone hominum jam diu memini, quosdam sacerdotum Dei idcirco exulare, quod in Athanasium sententiam non ferunt : et hic error prope omnium mentes occupavit, ut sub nomine ejus non satis unicuique eorum dignam causam suscepti exsilli arbitrentur.

5. *Quæ in eo prætermittat.* — Prætermitto autem, licet potissima regi sit referenda (f. deserenda) reverentia (quia enim (omne enim) a Deo regnum est), non tamen æquanimiter iudicium ejus episcopalibus arbitriis admitti : quia Cæsaris Cæsari, Deo autem reddenda quæ Dei sunt (Lucæ xx, 25). Taceo imperatoris sublata causæ cognitione iudicium. Non queror extorqueri de absente (d) sententiam; quamvis, Apostolo dicente, *Ubi fides est, ibi et libertas est* (II Cor. iii, 17), pati istud simplicitas sacerdotalis non debeat. Sed hæc, non quia contemnenda sunt, verum quia his graviora sint subjecta, prætereo. Quamquam enim ex his quibusque (f. quæ quibusque) in terris gesta sint, cognosci potuerit longe aliud agi, quam existimabatur; tamen propensiore cura rem omnem hoc volumine placuit exponere. Raptim enim tunc (e) hæc per nos ingerebantur, corruptio Evangeliorum, depravatio fidei, 621 et simulata Christi no-

his subsequentibus verbis : *pridem simulata rerum pace præteritum*; nisi forte iisdem notetur celebris Ursac. et Valent. post Sardicense concilium retractatio.

(d) Hic obiter tangitur quam variis modis, in Athanasii causa, iudiciorum forma temerata sit, maxime autem quod absens condemnatus sit. Ut enim cum Theodoro lib. ii Hist. Eccl. c. 16, testis est ipse Ammianus Marcellinus lib. xv, c. 7, Liberius a Constantio jussus ut in illum subscriberet, respondebat numquam auditum esse, de reo absente latam esse sententiam. Idem est Luciferi ac sociorum ejus responsum apud Athanasium ad Solet. pag. 862 : *Esto, inquit Constantio, ut accusator sis, absentia tamen rei facit ut judicari non possit*. Indicat præterea Hilarium extortam, eoque nomine nullam fuisse illam sententiam : quam rationem neque silet Liberius loco Theodoretii proxime memorato.

(e) Vel Biterrii, unde in exilium ejectus est; vel etiam Constantinopoli, post Seleuciensis synodi dissolutionem. Quamquam hæc, ubi sese obtulit occasio, præstare non destitit. Nam lib. i ad Constant. n. 3, queritur, quod Ariani non cessant ore impio et sacrilego animo Evangeliorum sinceritatem corrumpere, et rectam apostolorum regulam depravare; et post pauca, quod simplices et innocentes sub prætextu na-

minis blasphema confessio. Et necesse fuit in eo sermone omnia esse præpropria, incomposita, confusa : quia quanto nos impensiore cura audientiam quæreremus, tanto illi pertinaciore studio audientiæ contraherent.

6. Unde ordiatur. — Incipiam igitur ab his quæ proxime gesta sunt, id est, eo tempore quo primum in Arelatensi oppido (an. 353) frater et comminister meus Paulinus ecclesiæ Trevirorum episcopus eorum se perditioni simulationique non miscuit : et qualis fuit (a) illa sententia exponam, a qua referens voluntatem, indignus ecclesia ab episcopis, dignus exsilio a rege est iudicatus. Atque hoc ita fieri non rerum ordo, sed ratio ex præsentibus petita demonstrat : ut ex his primum confessio potius fidei, quam pavor in homine intelligatur, (b) ex quibus in eum qui adsensus his non est, cepit injuriam.

7. Quo pacto legendum sit. — Atque hoc etiam non inutiliter admonebo, ut ad omne hoc volumen diligens intentio adhibeatur. Omnia enim sunt et separanda temporibus, et distinguenda judiciis, et discernenda personis, et verborum dijudicanda virtutibus : ne forte tot epistolis, tot synodis tunc frequenter injectis, pernicioso ante finem fastidio expleatur. Agitur autem in his, quæ cognitio Dei expetenda sit, quæ spes æternitatis, in quo perfecta veritas statu hæreat. Et cum tam gravis rei negotium tractetur, oportet et unumquemque his modo curam cognoscendis rebus impendere, ut iudicio deinceps proprio consistens, opinionem non sequatur alienam. Explicuit.

minis Christiani involvant. Rursum lib. ad eundem non constanter ab ipso exponitur fidei depravatio, et audientia exire postulatur.

(a) In vulgatis illi sententia. Verius in mss., illa sententia, scilicet Arianorum, quibus Paulinus consentire noluit.

(b) Faber cum suo ms., et quibus in eum qui adsensus quis non cepit injuriam. Reposita vocula ex pro et, cum utriusque in antiquis libris una figura sit, cætera corrigimus ex Sirmondii lectionibus. Si etiam antea pro quam pavor in homine, legeris quam favor in hominem; et integer erit sensus, et evidens Hilarii ratio, cur ab Arelatensis synodi gestis incipiat : ut videlicet primum ex his, ex quibus in eum (Athanasium) qui adsensus his (Arianis) non est, cepit injuriam (exsilio); confessio fidei potius, quam favor in hominem, intelligatur, in causa esse, cur sacerdotes exsilio suscipiant. Quibus consentanea sunt hæc Sulpicii Severi, lib. II, pag. 246 : Petebatur, ut prius quam in Athanasium subscribere coeuerunt, de fide potius disceptarent; nec tum demum de re cognoscendum, cum de persona iudicium consisset. Sed Valens sociique ejus prius Athanasii damnationem extorquere cupiebant, de fide certare non ausi. Ab hoc partium conflictu agitur in exsilio Paulinus : non tantum quia Athanasium, sed quia fidem tuebatur. Athanasius ipse a Theodoro laudatus lib. II Hist. Eccles., c. 15, testatur, eos qui a Mediolanensi synodo in exsilio deportati sunt, id nullam aliam ob causam

FRAGMENTUM II (Alias 1 partis).

INCIPIT EXEMPLUM EPISTOLÆ

Synodi Sardicensis (c) ad universas Ecclesias.

(Scriptæ an. 347.)

1. Synodi causa. — Multa quidem et frequenter ausi sunt Ariani hæretici adversus servos Dei, qui fidem rectam et catholicam custodiunt. Adulterinam namque doctrinam inserentes, orthodoxos persequi tentaverunt. In tantum autem nunc exsurrexerunt contra fidem, ut non (d) religiosam pietatem clementissimorum imperatorum lateret. Denique, gratia Dei adjuvante, etiam ipsi clementissimi imperatores congregaverunt (e) ex diversis provinciis et civitatibus ipsam synodum sanctam, et in Sardicensium civitate fieri permisissent : ut omnis quidem dissensio amputaretur, iniqua autem doctrina penitus expulsa, pietas sola, quæ est in Christo, ab omnibus custodiretur. Venerunt enim ab Oriente episcopi cohortatione excitati piissimorum imperatorum, maxime propter id quod frequenter in murmuratione fuit, id est, de dilectissimis fratribus nostris et coepiscopis, Athanasio episcopo Alexandriae et Marcello episcopo Ancyro-Galatiae. (f) Arbitramur autem etiam ad vos ipsos pervenisse eorum calumnias, et aures vestras tentasse eos commovere non dubitavimus : ut adversum innocentes quidem quæ dicunt credatis, sceleratæ autem hæreseos suæ suspensionem tegant. Sed non diutius hæc illis facere permissum est. Est enim gubernator Ecclesiarum Dominus, (g) qui pro Ecclesiis et pro omnibus nobis mortem sustinuit, et (h) propter eas Ecclesias ad cælum in cælos omnibus nobis tribuit.

2. Synodum adire trepidant Eusebiani. — Olim quidem scribentibus Eusebio, Mario, Theodoro, Diognito, Ursacio et Valente, (i) Jullo, consacerdoti nostro, Romanæ Ecclesiæ episcopo, adversum prædictos

perpressos esse, quam quod Arianæ hæresi consentire, et falsis contra ipsum calumniis subscribere nolissent. His præmittit Theodoretus, Mediolanensis synodi scopum fuisse, ut Constantius episcopus cogeret, expulso ab ecclesiis Athanasio, aliam fidei formulam conscribere.

(c) Epistola hujus inscriptio, quæ hic desideratur, et apud Athanasium apol. II, p. 760, habetur suppressis nominibus provinciarum unde synodus est congregata, exstat integra apud Theodoretum, lib. II Eccles. Hist. c. 8.

(d) Apud Theodoret., ὡς μηδὲ τὴν ἀκοήν τῶν θεοφιλοτάτων βασιλέων λαθεῖν. Cum Hilario magis consentit Athanasius, ὡς μηδὲ τὴν εὐσέθειαν τῶν εὐλαβεστάτων.

(e) Ex grecis exemplaribus legendum, congregaverunt nos ex diversis provinciis et civitatibus, et hanc sanctam synodum in.

(f) Athanasius pariter hic omittit, et Asclepa Gazæ, quod Theodoretus habet.

(g) In græco textu ὁ ὑπὲρ τούτων καὶ πάντων ἡμῶν, qui pro his, scilicet Athanasio et Marcello.

(h) Illis concinit græc. Theodoret., ὁ δὲ αὐτὰς. Verior tamen videtur lectio Athanasii, καὶ δι' ἑαυτοῦ, quia illius ætatis Patribus nihil usitatum est, quam ut in Christo cælos ascendente nos pariter ascendisse dicant. Vid. t. I, p. 217, not. f (col. 446, not. j nost. ed.).

(i) Ex Theodoro hic addendum, Menophanto et Stephano. Athanasius autem tantum habet οἱ περὶ Εὐσέθιον, tacitis aliorum episcoporum nominibus.

coepiscopos nostros (dicimus autem Athanasium et Marcellum (a)); ut scripserunt ex aliis locis ut (b) episcopi nostri; quæ autem ab Eusebio facta sunt, nihil aliud quam falsitatis et mendacii fuisse plena. Nam etsi ex eo (c), quo vocati sunt (d) a Julio episcopo carissimo 623 fratre nostro, claruit noluisse eos venire ex ipsis litteris quibus eorum mendacia detecta sunt (venissent enim, si habuissent fiduciam eorum quæ gesserunt adversus coepiscopos nostros); licet (leg. tamen pro licet) etiam ex ipsis, quæ fecerunt in isto sancto et magno concilio, manifestior falsitatis suæ commenta prodiderunt. Venerunt enim et ad Sardicensium civitatem, et videntes Athanasium et Marcellum, Asclepam et alios, timuerunt venire ad iudicium: et non semel neque iterum, sed frequenter vocati contempserunt invitationem synodi omnium nostrorum (f. nostrum), qui convenimus episcopi, et maxime venerabilis senectæ Ossium, qui et propter ætatem et confessionem et tanti temporis probatam fidem, (e) qui tantum laborem id ætatis pro Ecclesiæ utilitate sustinuit, ut omni reverentia dignissimus habeatur. Expectantibus omnibus, et cohortantibus eos venire ad iudicium, ut omnia, quæ de consacerdotibus nostris (add. abeuntibus) vel dixerunt vel scripserunt, præsentibus possent convincere, vocati non venerunt, sicut prædiximus: ostendentes etiam ex his falsitatem suam, non solum commentitiam fraudem aut exquisitam versutiam quam fecerunt prodentes per excusationem. Qui enim habent fiduciam probare ea quæ absentes dicunt, hæc præsentibus parati sunt convincere. Sed quia venire non ausi sunt, arbitramur de cætero neminem ignorare, etiam si illi iterum malitiam suam exercere voluerunt, nihil sufficientes probare adversus consacerdotes nostros, quos incusant quidem absentes, præsentibus autem fugiunt.

3. *Fugiunt; quanta et quot eorum crimina.* — Fugerunt enim, dilectissimi Fratres, non solum prop-

(a) Rursum hic Theodoretus subjicit Asclepam, Athanasio consentiente. Deinde pro *ut scripserunt*, leg. *et scripserunt*, quasi, pariter scripserunt.

(b) Quod amanuensi ob repetitionem vocis *episcopi* excidit, facile sic potest suppleri: *scripserunt ex aliis locis episcopi, contestantibus (vel ut contestarentur) innocentiam Athanasii coepiscopi nostri, quæ autem, etc.*

(c) Apud Theodoretum. *Et quamvis ex eo, quod a dilectissimo Julio collega nostro vocati non adfuerunt, et ex his, quæ ab eodem episcopo Julio scripta sunt, manifeste patuit ipsorum calumnia: venissent enim, etc.* Apud Athanasium hic nonnulla desunt.

(d) Per epistolam quæ exstat apud Athanasium, tom. 1, pag. 739.

(e) Ut integra fieret oratio, esset hic legendum *qua, non qui*: et post, delendum *ut, ante omni*. In græcis exemplaribus nihil est, quod respondeat superioribus verbis, *et tanti temporis probatam fidem*.

(f) Brevius ex græco totum illud sic reddere est: *Missi aderant coministri. Advenerunt etiam cognati et amici eorum, qui per eos interempti sunt. Et quod est maximum, etc.*

(g) Apud Athanas. et Theodoret. desiderantur voces *cervicibus suis*: quarum veritatem confirmat epistola ad Julium infra num. 41.

(h) Tribus illis verbis, *mortem sibi intentatam*,

ter hos quos falso adpetiverunt, verum etiam (*supple* propter) hos qui ex diversis locis convenerunt, ut eosdem multis criminibus arguerent. Ferrum enim et vincula proferebant de exilio revertentes viri. Et rursum ab his, qui adhuc in exilio detinentur, (f) missi affines et proximi, amici et fratres, querelas vel eorum qui supersunt detulerunt, vel eorum qui in ipsis exiliis decesserunt, indignam injuriam prosecuti sunt. Et, quod est maximum, episcopi aderant, quorum alter ferrum et catenas præferbat, 624 quas per eos (g) cervicibus suis portaverat; alii ex eorum insimulatione mortem (h) sibi intentatam testificabantur. In tantum enim desperationis eruperunt ut etiam episcopos (i) interfecissent quidem, nisi fugissent ipsorum cruentas manus. Decessit enim coepiscopus noster beatissimus (j) Theodulus fugiens ipsorum infestationem. Jussus est enim ex ipsorum insimulatione mori. Alii autem gladiatorum signa, plagas et cicatrices ostendebant. Alii se fame ab ipsis excruciatos querebantur. Et hæc non ignobiles testificabantur viri: sed de ecclesiis omnibus electi, propter quas huc convenerunt, res gestas edocebant, milites armatos, populos cum fustibus, Judicium minas, falsarum litterarum (k) suppositiones. Lectæ sunt enim litteræ factæ a Theognito falsæ adversum coepiscopos nostros Athanasium et Marcellum (l), ut et imperator adversum ipsos commoveretur. Et hæc convincebant ii, qui tunc ipsius Theogniti diacones fuerunt. Ad hæc virginum nudationes, incendia ecclesiarum, carceres adversus ministros Dei: et hæc omnia propter iniquam atque execrabilem hæresim Ariomanitarum. Qui enim communioni eorum renuntiabant, necessitate patiebantur (f. cogebantur) ista tolerare.

4. *Sardicam ingressi adversariorum reformidant præsentiam.* — Hæc igitur considerantes, in angusto se teneri pervidebant. Erubescerent quidem consilii ea quæ commiserunt, eo quod de cætero non possent

græce unicum respondet, *θάρσρον*; quod non satis convenienter apud Theodoret. et Athanasium latine redditum est, *mortem illatam*. Non enim hic conquisitio est, quod Ariani mortem intulerint, sed quod inferre tentaverint.

(i) Ex lectione græca supplendum hic, *interficere tentarent*, etc. Antea autem cum nostro Hilario legit Athanasius *episcopos* in plurali, Theodoret. vero *episcopum* in singulari. In plures hæc cadere indicat Athanasius relatus a Theodoro, lib. II Hist. Eccl., c. 15, ubi ait: *Theodulum vero atque Olympium episcopos Thraciæ, nos quoque et presbyteros nostros ita conqueri fecerunt, ut si reperti essemus, capitali supplicio offereremur*; et epist. ad Solit., p. 821: *Olympium ex Ænis, et Theodulum ex Trajanopoli ambos episcopos Thraciæ bonos calumniis impetiverunt*. Eisdem neci tradi jubet Constantinus apud Socrat. lib. II, c. 26.

(j) Faber cum ms. Pith., *Theodorus*. Sirum, *Theodosus*. Ex mox annotatis liquet præferendum esse *Theodulus*.

(k) Ita cum Athanasio ac Theodoro varix Sirmondi lectiones. At cum mss Pith. et Colb. Faber, *suspiciones*.

(l) Marcello et Athanasio Asclepas jungitur in græcis exemplaribus: in quibus deinde exstat, *ut et imperatores, etc.*, in plurali.

ea diutius occultare, venerunt tandem in Sardicensi civitate; et propter præsentiam, suspicionem (a) quasi mali actus viderentur excludere. Videntes enim eos qui a se fuerant falsis oppressi testimoniis, eos etiam (b) quos vehementissime oppugnarunt; ex alia parte accusatores conscientiae, etiam suorum criminum proditores præ oculis habentes suis, venire vocati non potuerunt (Græc. noluerunt), maxime consacerdotum nostrorum Athanasii, Marcelli et Asclepii conscientia perturbati: qui et implorabant iudicium (et) provocabant accusatores, ut eos non solum convincerent de iis quæ adversum se falsa confinxerant, verum etiam quæ adversus Ecclesias (c) impia ac nefaria commiserant, edocerent. Verum illi tanto terrore **625** comprehensi sunt, ut fugam facerent; et per illam fugam falsitatem suam detegerent ac nudarent.

5. Athanasii innocentia comprobatur. — Tametsi non solum ex prioribus, sed etiam ex istis malitia eorum et falsitas ostenderetur; ut nec existimata fuga (leg. tamen ut nec ex ista fuga) occasionem aliquam alterius malæ artis invenire possent; probavimus, secundum veritatem et rationem (veritatis rationem) ea, quæ ab illis commissa sunt, inquiri oportuisse: et invenimus eos etiam de his fuisse mendaces, et nihil aliud quam impugnationem adversus consacerdotes nostros exercuisse. Quem enim dicebant ab Athanasio interfectum fuisse nomine Arsenium, habetur in numero vivorum. Unde ex hoc etiam cætera, quæ ab ipsis jactabantur, patuit esse plena mendacii et falsitatis. Quod autem de calice fracto aliqua loquebantur (leg. tamquam fracto loquebantur) a Machario presbytero Athanasii; (d) testificati qui præsentibus fuerunt ex Alexandria de eodem loco, eo quod nihil tale esset factum. Sed et episcopi scribentes ex Ægypto ad Julium consacerdotem nostrum, abunde asseverarunt, nec suspicionem hujusmodi ibidem fuisse (*Exstat hæc epistola apud Athanas., t. 1, p. 722*). Dicunt autem (e) acta etiam se habere adversum ipsum: quæ habent autem, absente parte altera constat fuisse confecta. (f) Simul tamen ipsis actis gentiliss et catechumenus in-

terrogatus dicebat, intus se fuisse quando superventum fecit Macharius, interrogatus dicebat, famosissimum illum Scyrum infirmantem in ecclesia (ἐν ἐκκλησίᾳ) jacuisse: ut ex hoc appareat, ex toto mysterium non fuisse celebratum, eo quod catechumeni intus fuerint, (g) sed male habentes jacuerint. Nam et ipse totius malitias Scyros commentator, exussisse Athanasium quemdam de divinis Scripturis librum dicebat. Ad hoc convictus confiteri cœpit, infirmatum se fuisse quando Macharius præsens fuit; ut ex hoc etiam falsum testem illum (h) esse appareret. Denique falsitatis præmium eidem Scyro honorem (Græc. ὄνομα, nomen) episcopatus dederunt, homini qui neque **626** presbyter quidem fuit. Venientes enim duo presbyteri nunc ad concilium (qui eo temporis cum Melitio fuerant, postmodum ab Alexandro episcopo Alexandriae beatæ memoriæ viro suscepti sunt, nunc cum Athanasio agunt), testati sunt nusquam omnino istum Melitii fuisse presbyterum, neque omnino habuisse eum Melitium (i) in eodem loco, apud Mareotem, ecclesiam, nec ministrum: quem tamen nunc velut episcopum illum secum adduxerunt, qui ante nec presbyter fuit: ut nomine episcopatus videantur falsitatem suam tegere apud audientes.

6. Marcellus et Asclepias irreprehensibiles. — Lectus autem est et liber, quem conscripsit frater et coepiscopus noster Marcellus: et inventa est (j) Eusebii et qui cum ipso fuerant exquisita malitia. Quæ enim ut proponens Marcellus posuit, hæc eadem quasi jam comprobans proferret, adsimularunt. Lecta sunt ergo quæ sequebantur, lecta etiam quæ anteposita erant quæstioni; et recta fides ejus inventa est. Neque enim a sancta Virgine Maria, sicut ipsi confingebant, initium (k) dabat Deo Verbo; neque finem habere regnum ejus, sed regnum ejus sine principio ac sine fine esse conscripsit. Sed Asclepius coepiscopus noster acta protulit, quæ confecta sunt apud Antiochiam præsentibus adversariis et Eusebio ex Cæsarea, et ex sententiis (l) iudicatum episcopum ostendisse esse irreprehensibilem.

7. Eusebianorum scelera, nomina et artes. — Me-

(a) Græce, ὑπόνοιαν ὡς μὴ πλημμελήσαντες δόξασαν ἀποπέρισθαι.

(b) Legendum esse quos, non ut in ante editis post, suadet græcus sermo.

(c) Græcus sermo hic postulat addi ipsorum, et mox conscientiae, post vocabulum terrore.

(d) Ex Athanasio et Theodoro sic corrigendus est hic locus: *testificati sunt, qui venerunt ex Alexandria et Mareote et aliis locis, quod nihil tale factum est.*

(e) De illis actis Julius apud Athanas. pag. 742, ad Eusebianos rescribit: *Scitis autem monumenta actorum, ubi una dumtaxat pars adfuerit, nullurum virium esse, etc.*

(f) Quod hic deest, sic ex Athanas. et Theod. postest suppleri: *Simul tamen in ipsis actis interrogabantur gentiles et catechumeni: ex quibus unus catechumenus interrogatus dicebat, intus se fuisse, quando superventum fecit Macharius; et alius interrogatus, etc.*

(g) Græce, καὶ Ἰσχυρῶν μὴ παρῆναι, ἀλλὰ νοσοῦντα παρῆσθαι: et Scyrus non adfuerit, sed male habens jacuerit.

(h) Addimus esse ex variis lectionibus Sirm.

(i) Græce abest in eodem loco: adeoque significatur, Meletium non in Ischyra tantum patria, sed nec in omni omnino Mareote ullam habuisse ecclesiam vel ministrum. Ex quo sequitur, Ischyram presbyterum non fuisse, qui neque a Meletio ordinatus est, neque ab Alexandrino Patriarcha.

(j) Ita Sirm. Alias vero, *Eusebii et qui cum istis fuerant.* Græc. οἱ περὶ Εὐσεβίου. Eusebii Casariensis extant etiamnum quinque libri adversus Marcellum: quem Romano in concilio auditum ab omni errore alienum iudicat Julius apud Athanasium pag. 750.

(k) Alias, *dabatur*: et mox deerat *sed regnum ejus*: facili librariorum lapsu. Marcellus ab Eusebio, lib. 1 de eccles. Theologia cap. 18, arguitur, quod Christum ante Mariam nihil aliud extitisse affirmarit, quam verbum nostro simillimum. Cui Hilarius, si ab Hieronymo bene intellectus est, suffragatur lib. vii de Trin. n. 3. Hinc a Gennadio de Dogmat. eccles. c. 3, cum Beryllio et Artensione Christum merum hominem sententibus conjungitur.

(l) Græce, τῶν διαπιστευτῶν ἐπισκόπων ὄψεσθαι, ju-

rito ergo acciti frequenter, non ausi sunt venire: A merito fugerunt conscientiae suae impulsu precipitati. Fuga enim falsitates suas confirmaverunt, et credi ea fecerunt, quae praesentes accusatores eorum dixerunt et ostenderunt. Quid igitur? Supra haec omnia etiam olim depositos atque ejectos Ecclesia propter haeresim Arii non solum susceperunt, sed etiam in majorem provexerunt gradum, diacones quidem in presbyterium, (a) de presbyterio autem in episcopatum, propter nihil aliud, nisi ut impiam doctrinam dilatare ac disseminare possent, et 627 piam corrumpere fidem. Sunt autem istorum (b) post Eusebium duo auctores etiam Theodorus ab Heraclia, Narcissus a Neroniade Ciliciae, Stephanus ex Antiochia, Georgius ex Laodicea, (c) licet timens non adfuerit de Oriente, Acaei ex Caesarea Palaestinae, Menophantus ex Epheso Asiae, Ursacius a Singiduno Moesiae, Valens ex Mursa Pannoniae. Etenim praedicti etiam (supple iis) qui ab Oriente secum venerunt, non permiserunt sanctum Concilium intrare, neque omnino in Ecclesiam Dei sanctam accedere. Venientes etenim Sardicam per singula loca synodos faciebant inter se, et pactiones cum interminationibus, ut omnino venientes Sardicam ad iudicium non accederent, neque in unum cum sancta (Graec. et magna) synode convenirent: (d) et ad id solum venerunt, eorum praesentiam suam qui statim fugerunt. Haec enim scire potuimus a consacerdotibus nostris, (e) Ario scilicet ex Palaestina, Stephano de Arabia: qui cum ipsis venerunt quidem, sed ab eorum perfidia recesserunt. Hi enim venientes in sanctam synodum, violentiam quidem, quam passi fuerant, conquirebantur; nihil autem ab ipsis recte agi asserant: asserentes (f. adjicientes) etiam hoc, quod essent ibi plurimi rectae fidei, qui prohibebantur ab ipsis venire ad nos propositis interminationibus. Haec

dicantium episcoporum ostendit se esse, etc. Acta Antiocheni conciliabuli anni 330, quo Eustachius e sede sua pulsus fuit, hic memorari putant. In hunc locum haud dubie respexit Sozomenus lib. III, c. 12, cum ait Aselepiam innocenitem Sardicae pronuntiatum esse, eo quod Eusebii Pamphili aliorumque multorum iudicium sententia episcopatum suum recuperasset, et haec vera esse actis judicialibus comprobasset.

(a) Valesius apud Theodoretum verba graeca ἀπὸ διὰ πρεσβυτέρων latine reddidit, presbyteros autem qui depositi fuerant. Cum ex Hilariana lectione, tum ex verbis superioribus liquet, illud ἀπὸ pristinum gradum sonare, non a quo quis defectus sit, sed a quo ad altorem adscenderit.

(b) In graecis exemplaribus, μετὰ τοὺς περὶ Εὐσέβιον τῶν Ἐξαρχῶν. Unde supervacanea hic videtur vox duo: aut certe legendum post Eusebium duos: cui lectioni favet illud lib. I ad Constantium n. 5: Nuper didicimus commenta haec fuisse inventa et a duobus Eusebiis, etc., praesertim cum ibi, Georgio excepto, iidem qui hic episcopi duobus Eusebiis adjungantur.

(c) Nihil apud Athanas. et Theodoret. occurrit loco verborum, licet timens non adfuerit de Oriente.

(d) Ex Theodoro sic rescire licet hunc locum: sed id solum, ut cum venissent, et dieis causa (ἄντι ἀπορεύσει) praesentiam suam ostendissent, statim fugerunt.

(e) Hi duo episcopi in graecis codicibus Macarius

igitur causa in uno loco (Graec. ὁἴω) omnes manere sategerunt, et nec parum temporis, (f) nec habere eos liberam facultatem permiserunt.

8. Synodi sententia. — Quia ergo non oportuit conticescere, nec inulta (g) retinere, falsitates, vincula, homicidia, pugnas, falsas epistolas, verberationes, nudationes virginum, exsilia, eversiones ecclesiarum, (h) incendia, translationes de ecclesia ad majores, et ante omnia contra rectam fidem insurgentes Arianæ hæresis doctrinas: ex hac causa carissimos quidem fratres et coepiscopos nostros Athanasium Alexandriae, et Marcellum Ancyrogalatiæ, et Asclepium Gazæ, et eos qui cum ipsis erant ministrantes Deo, innocentes et puros pronuntiamus, 628 scribentes ad unamquamque eorum provinciam, ut cognoscerent singularum ecclesiarum plebes sacerdotis sui integritatem, et habere se episcopum suum, illos autem, qui se eorum ecclesiis immerserunt luporum more, id est, Gregorium in Alexandria, Basilium in Ancyra, et Quintianum in Gaza, neque (i) nomen habere episcopi, neque communionis omnino eorum habere participatum, neque suscipere ab aliquo eorum litteras, neque ad eos scribere, illos autem, hoc est, Theodorum, Narcissum, Acaelum, Stephanum, Ursacium et Valentem, Menophantum, et Georgium (etsi timens, (j) ut dictum est, non adfuit, sed tamen quia a beate memoriae Alexandro episcopo quondam Alexandriae dejectus est), et quod sit tam ille, quam etiam cæteri (k) qui comprehensi sunt, furoris Ariani, et propter objecta crimina, hos omnes æquali sorte dejecit sancta synodus de episcopatus gradu: et iudicavimus non solum illos episcopos non esse, sed neque communionem quidem cum fidelibus habere. Separantes enim Filium, et alienantes Verbum a Patre, separati ab Ecclesia catholica oportet, et

et Asterius cognominantur. Tamen apud Athanasium in subscriptionibus Palaestinarum Arius, non Macarius reperitur, et epist. ad Solit. p. 820 legere est, ab Arianis male affectos esse Arium et Asterium, alterum Petrae in Palaestina, alterum Petrae in Arabia, qui ab ipsis desciverant. Sed nullum fere dubium est quin pro Stephano, hic restituendum sit Asterio, qui infra Asterus subscribitur.

(f) Illud nec redundat. Tum pro habere eos liberam facultatem, unum est verbum graecum ἰδιώζων, quod est, privatim agere.

(g) Forte, sinere vel permittere, ut exstat in graeco: in quo mox habetur τὰς πλῆγας, loco vocis pugnas.

(h) Addimus incendia ex Sirm. et graeco sermone: in quo postea subiicitur, translationes de minoribus civitatibus ad ecclesias majores.

(i) Lectionem Theodreti, τοὺς μὴδὲ ἐπισκόπους ὀνομάζειν μὴδὲ χριστιανούς, confirmat Athanasius ad Solit. p. 820, ubi ait Gregorium a synodo iudicatum fuisse indignum qui episcopus aut Christianus omnino appellaretur.

(j) In graecis cod. ut supra nihil habetur de hoc Georgii timore, ita nec nunc additur ut dictum est. Iidem codices, ut et lectio superior num. 7, addendum esse suadent de Oriente post verbum non adfuit.

(k) Ita Sirm. At Faber, cæteri comprehensi, omissio verbo sunt, quod exstat in mas.

alienos esse a nomine Christiano. Sint igitur vobis A anathema, eo quod ausi sunt adulterare verbum veritatis. Apostoli enim est præceptum : *Si quis vobis evangelizaverit præter quam quod accepistis, anathema sit (Gal. 1, 9)*. His neminem communicare denuntiate : nulla enim communicatio luci ad tenebras. Hos omnes longe facite : nulla enim participatio Christo ad Belial. Observate, Carissimi, ut neque scribatis ad eos, neque eorum accipiatis litteras. Curate autem etiam, dilectissimi Fratres et consacerdotes, quasi præsentibus spiritu huic interfueritis synodo, omnia quæ a nobis instituta sunt confirmare per litteras vestras, ut ab omnibus episcopis idem sentire ; atque unam esse omnium voluntatem ex litterarum consensione sit manifestum. (a) Optamus, Fratres, vos in Domino B bene valere. Explicit.

629 Incipit (b) exemplum epistolæ factæ (an. 347) ad Julium urbis Romæ episcopum, Julio episcopo a synodo directæ.

9. *Cur Julius non adfuerit synodo. Petri sedis prærogativa.* — Quod semper credidimus, etiam nunc sentimus : experientia enim probat et confirmat, quæ quisque auditione audivit. Verum est enim, quod beatissimus magister gentium Paulus apostolus de se locutus est : (c) *An experimentum quæritis ejus, qui in me loquitur Christus (II Cor. XIII) ?* quamquam utique quia in ipso Dominus Christus habitavit, dubitari non possit (d) Spiritum sanctum per animam ejus locutum, et organum corporis personasse. Et tu C itaque, dilectissime frater, corpore separatus, mente concordia ac voluntate adfueris : et honesta fuit et necessaria excusatio absentiae, ne aut lupi schismatici furtum facerent et raperent per insidias, aut canes hæretici rabido furore exciti insani oblatrarent, aut certe serpens diabolus (e) blasphemiarum venenum effunderet. Hoc enim optimum et valde congruentissimum esse videbitur, si ad caput, id est ad Petri apostoli sedem, de singulis quibusque provinciis Domini referant sacerdotes.

(a) Athanasius horum verborum loco habens, *divina providentia sanctos et lætos vos conservet, fratres dilecti*, episcoporum subscriptiones subjicit. Apud Theodoretum autem, his omissis, sequitur fidei expositio : ea haud dubie, quam Athanasius epist. ad Antioch. p. 576, tamquam Sardicensis synodi falso circumferri monet ; et tam ipse, quam Eusebius Vercell. apud eundem pag. 580, omnino supprimendam censent, ne fides Nicæna non sufficere inde existimetur.

(b) Eam ipsam epistolam ex collectionis Cresconiana Cassinate codice pervetusto edidit Baronius ad an. 347, n. 23, in quo castigator hæc præfertur inscriptio : *Incipit exemplar synodi Sardicensis factæ ad Julium urbis Romæ episcopum.*

(c) Apostoli verba ex editione Baronii huc revocamus.

(d) Apud Baron., *Spiritum per animum etiam locutum.*

(e) Baron. *blasphemiarum*. Jam non semel expertus sumus in mss. haberi *blasphemiarum*, loco *blasphemiarum*.

10. *Legati Julii.* — Quoniam ergo universa, quæ gesta sunt, quæ acta, quæ constituta, et chartæ continent, et vivæ voces carissimorum fratrum et compresbyterorum nostrorum Archydami (f) et Philoxeni, et carissimi filii nostri Leonis diaconi verissime et fideliter exponere poterunt ; pene supervacuum videatur eadem his inserere litteris. Patuit apud omnes, qui convenerunt ex partibus Orientis, qui se appellant episcopos (quamquam sint ex his certi auctores (*superiori epistola num. 7 nominati*), quorum sacrilegas mentes Ariana hæresis pestifero tinxit veneno) diu tergiversatos propter diffidentiam ad judicium venire noluisse, tuamque et nostram reprehendisse communionem, quæ nullam habebat culpam : quia non solum octoginta episcopis testantibus de innocentia Athanasii pariter credidimus (in *Concilio Alexandrino, cujus epistola indicatur num. 5*) ; sed et conventi per presbyteros tuos et per epistolam, (g) ad synodum quæ futura erat in urbe Roma venire noluerunt : et satis erat iniquum, (h) illis contemnentibus, tot sacerdotibus testimonium perhibentibus, Marcello et Athanasio denegare societatem.

630 11. *Tria in synodo tractanda.* — Tria fuerunt, quæ tractanda erant. Nam et ipsi religiosissimi imperatores permiserunt, ut de integro universa discussa disputarentur, et ante omnia de sancta fide et de integritate veritatis, quam violaverunt. Secunda de personis, quas dicebant esse (i) dejectas ; de iniquo judicio, vel si potuissent probare, justa fieret confirmatio. Tertia vero quæstio, quæ vere quæstio appellanda est, quod graves et acerbæ injurias, intolerabiles etiam et nefarias contumelias ecclesiis fecissent, cum raperent episcopos, presbyteros, diacones, et omnes clericos in exilium mitterent, ad deserta loca transducerent, et fame, siti, nuditate, et omni egestate necarent ; alios clausos carcere et squalore et putore conficerent, nonnullos ferreis vinculis ita (*adde* stringerent), ut cervices eis arctissimis circulis strangularentur. Denique ex ipsis quidam vincti in eadem injusta defecerunt pœna : quorum ambi

(f) In mss. Pith. et Colb., *Arcydami et Filioseni* : et mox potuerunt, non poterunt : quæ ex Baronio emendamus.

(g) Faber reposuerat a synodo, cum in ms. Pith. reperisset et synodum. Verius Baron. ad synodum, nimirum Romæ an. 341 habitam, ex qua Julius ad Eusebianos epistolam scripsit, ab Athanasio descriptam Apolog. II, p. 739.

(h) Apud Baron., *illis confidentibus*, lectio non spernenda : quia scilicet fuga sua prodiderunt conscientiae suæ reatum, et confessi sunt falsa esse quæ adversus episcopos confinxerunt, vera autem quæ pro illis tot sacerdotes contestabantur : quod sæpius repetit superior epistola.

(i) Baron., *dejectas* : quod etiam in suo ms. reperit Faber, qui postea pariter de suo posuerat *ut si, pro vel si*. Sed facile intelligitur tacita particula *ut*, ante *de iniquo*. Athanasii præsertim ab Eusebianis damnatio vel ex hoc iniqua fuit, quod absens iudicatus est. Ex iniqua facta esset justa, si illatorum ipsi criminum convinci præsens potuisset.

non potest martyrio gloriosam mortem exstitisse. Adhuc quoque audent quosdam retinere : nec ulla causa fuit criminis, nisi quod repugnarent, et clamarent quod execrarentur Arianam et Eusebianam hæresim, et nollent habere cum talibus communionem, (a) iis autem, qui secum sentire maluerunt, prodesse. Et qui ante fuerant dejecti, non solum recepti sunt, sed etiam ad clericalem dignitatem promoti, et acceperunt præmium falsitatis.

12. *Ursacii et Valentis perversitas.* — Quid autem de impiis et de imperitis adolescentibus Ursacio et Valente statutum sit, accipe, beatissime frater. Quia manifestum erat, hos non cessare adulterinæ doctrinæ (b) lethalia semina spargere, et quod Valens relicta ecclesia ecclesiam aliam invadere voluisset, et eo tempore, quo seditionem commovit, unus ex fratribus nostris, qui fugere non potuit, Viator obruptus et conculcatus in eadem Aquileiensi civitate die tertia defecit : causa utique mortis fuit Valens, qui perturbavit, qui sollicitavit. Sed ea quæ beatissimis Augustis significavimus cum legeritis, facile pervidebitis, nihil nos prætermisisse, quantum ratio patiebatur. Et ne molesta esset longa narratio, qui fecissent, et (c) quæ commisissent, insinuvimus.

13. *Synodi placita Siciliae, Sardiniae et Italiae per Julium addiscenda.* — Tua autem excellens prudentia disponere debet, ut per tua scripta, qui in Sicilia, **631** in Sardinia, in Italia sunt fratres nostri, quæ acta sunt et quæ definita cognoscant; et ne ignorantes eorum accipiant litteras communicatorias, id est (d) epistolia, quos justa sententia degradavit, perseverent autem Marcellus et Athanasius et Asclepius in nostra communione : quia obesse eis non poterat iniquum iudicium, (e) et fuga, et tergiversatio eorum, qui ad iudicium omnium episcoporum, (f) qui convenimus, venire noluerunt. Cætera, sicuti superius commemoravimus, plena relatio fratrum, quos sincera charitas tua misit, unanimitatem tuam perdocebit. Eorum autem nomina, qui pro facinori-

(a) Ex lectione mss. Pith. et Colb., qui aut in sæculo servire maluerunt, confecerat Faber, qui autem sæculo servire noluerunt. Iluc Baronianam revocamus.

(b) Apud Baron., in Italia, non lethalia.

(c) Illud quæ adijcimus ex Sirm. Baronius autem præferens antea quæ fecissent, omittit et quæ commisissent.

(d) In mss. Pith. et Colb., id est epistulas. Sirm., id est episcopalia. Hæc verba desiderantur apud Baronium, qui deinde legit, quos extra episcopatum synodi sententia declaravit.

(e) Baron., de fuga et tergiversatione. Non displiceret ex fuga, etc., id est, eorum absolutio differri diutius non debuit, quia fugerunt illorum adversarii.

(f) Apud Baron., quo venimus : minus bene, ut liquet ex his num. 2, synodi omnium nostrum, qui convenimus episcopi.

(g) In ms. Pith. ne epistolas : quod etiam habet Baron. legens postea, inde allatas, pro id est litteras.

(h) Apud Baron., a Neronopoli, favente Athanasio initio Apolog. II, τῆς πόλεως Νέρωνος. Supra num. 7, legit Hilarius a Neroniade. Est autem, inquit Theodoretus lib. I Hist. Eccl., c. 7 : Neronias Ciliciæ se-

bus dejecti sunt, subjicere curavimus : ut sciret eximia Gravitas tua, qui essent communione privati. Uti ante prælocuti sumus, omnes fratres et coepiscopos nostros litteris tuis admonere digneris, ne (g) epistolia, id est, litteras communicatorias eorum accipiant.

NOMINA HÆRETICORUM.

14. Ursacius a Singiduno, Valens a Mursa, Narcissus (h) ab Jeropoli, Stephanus ab Antiochia, Acacius a Cæsarea, Menophantus ab Epheso, Georgius a Laodicia.

ITEM NOMINA EPISCOPORUM INFRA, QUI SYNODO SARDINENSIS ADFUERUNT ET SUBSCRIPSERUNT IDEM IN IUDICIO.

15. Ossius ab Spannia Cordobensis, Annianus ab Spanniis de Castolona, Florentinus ab Spanniis de Emerita, (i) Dominianus ab Spanniis de Asturica, Castus ab Spanniis de Cæsara Augusta, Prætextatus ab Spanniis de Barcelona, Maximus a Tuscia de Luca, **632** Bassus a Macedonia de Diocletianopoli, Porphyrius a Macedonia de Philippis, Marcellus a Macedonia de (j) Ancyra Gallaciæ, Euterius a Procia de Caido, Asclepius a Palæstina de Gaza, (k) Moysius a Thessalia de Thebis, Vincentius a Campania de Capua, Januarius a Campania de Benevento, Prothogenes (l) a Dacia de Serdica, Dioscorus de Thracia, (m) Hymenius a Thess. de Pearata, Lucius a Thracia de Caynopoli (an Hadrianopoli?), (n) Lucius ab Italia de Verona, Evagrius a Macedonia de Heracliano (Ms. Eraclialineo), Dionysius ab Achaia de Lignedon, Julius ab Acacia de (o) Thebe eptapyleos. Athendorus ab Achaia de Blatea (Lab. a Dacia de Blacena). Diodorus ab Asia de Tenedos, Alexander a Thessalia de Larissa, Acthius a Macedonia de Thessalonica, Vitalis a Dacia ripensi de Aquis, Paragorius a Dardania de Scupis, Trifon ab Achaia de (p) Marciarce, Athanasius ab Alexandria, Gaudentius ab Achaia (a Dacia) de Naiso, Jonam a Macedonia de Particopoli (Parthenopoli, aut Parœcopoli), Atypius

cundæ urbs, quam Irenopolim nunc vocamus.

(i) In edit., Domnianus. At in ms., Dominianus. Forte qui apud Athanas. Domitianus.

(j) In ms., Ancyra Gallacia. Supra n. 1, Ancyrogallaciæ. Qui antea bis scripserat a Macedonia, hoc jam tertio, sed falso, hic apposit.

(k) Alias, Moscus a Thessalonica : quod ex Sirmundo corrigimus. An hic idem est, qui apud Athanas. Musæus subscriptus legitur, per quem communicatorias Valentis et Ursacii litteras Athanasius accepit, quique infra n. 20, Moyses nuncupatur?

(l) Et hic cum Sirm. præferimus a Dacia, pro ab Acacia.

(m) Ita Sirm. favente Athanasio, apud quem subscribit Hymenæus, Alias vero, Hymomus a Thessalia de Oparata.

(n) Apud Athanas. non subscribit Lucius, sed Lucillus : forte is quem, Apolog. p. 675, testem appellat, quod Constantem nunquam solus allocutus sit.

(o) In ms. Tebeptetapyleos. Apud Labb. Thebesse : et ex conjectura, Thebeptapyleos.

(p) Sirm., Maccare. Faber, Maccroce. Retinemus lectionem mss.

ab Achaia de Magari, Macedonius ab Arдания (Labb. a Dardania) de Ulpianis, (a) Calvus ab Achaia ripensis de Castra maris, Fortunatianus ab Italia de Aquileia, Plotarcus ab Acaecia (b) de Patras, Eliodoros a Nicopoli, Eutarius a Pannoniis, (c) Arius a Palaestina, Asturus ab Arabia, (d) Cocras ab Achaia de Asapofebis. Stercorius ab Apulia de Canusio. Caledopodius a Campania, Lerenius (Athanasii et Lab. Irenaeus) ab Achaia de Secoro, Martyrius ab Achaia de Neopoli, Dionysius (e) ab Arcaida de Elida, Severus ab Italia de Ravennensi, Ursacius ab Italia de Brixia. Portasius (Sirm. Protasius) ab Italia de Mediolano, **633** Marcus ab Asia de Fissia (Sirm. a Dacia de Scissia), Verissimus a Gallia de Lugduno, Valens ab Achaia (a Dacia) ripense de Scio, Palladius a Macedonia de Dui (Dio), Gerontius a Macedonia de Brevi, Alexander ab Achaia de Morenis (Sirm. de Ceparisina), Euthitius (f. Eutichius) ab Achaia, Titius ab Asia de Montonis (an a Dacia de Montemnis?). Episcopi omnes numero unus de sexaginta.

16. Athanasii innocentia manifesta. Sacrificii opus solius est presbyteri. — «Res, quantum arbitror (inquit Hilarius), sermonis alterius interpretatione non indiget. Nam omnia ita edicta sunt et expressa, ut in tuem cognitionis elata sint: testes ex Aegypto compositi, Athanasius ipse praesens, falsorum iudicum nocturna et turpis per conscientiam fuga, tantorum scelerum gravis et subjecta universorum oculis invidia. (f) Adde originem causae, ex qua in Athanasium occasio est quaesita sententiae. Reus, presbyteri sui impetu, disturbati altaris in ipso sacrificiorum tempore, ubi Scyrus presbyter adsidebat, arguitur. Scyrus presbyter negatur, et criminis falsitas cum auctore damnatur. Porro autem sacrificii opus sine presbytero esse non potuit. Cum in hominem quaestio est, ipse facti tam gravis nullus est locus, apud Mareotem (g) ecclesia nulla est. Numquid potius ipsa soli religio defecit? aut aliquo, ut adsolet, hiatu locus violati sacrificii desedit? Scyrus de diacono (h) episcopus adseritur ordinatus; ut de contumelia in presbytero perpessa mentientis episcopi major auctoritas sit. Sed locus ecclesiae (i) si fuit, et est: si non est, nec fuit. Et quid ambiguum est, hoc potius falsorum criminum indices asseruisse factum esse, quod

esse potuit (f. patuit) infectum; aut eos, qui postea indicarunt, (j) constitutos non fuisse, quod si fuit, non potest non fuisse?

17. Athanasii crimina non constant. — «Si quis igitur est humanis institutis ad usum (k) communis intelligentiae eruditus, si quis prudentiae praecipis in viam consecrandae veritatis insistit; animum intendat, et quid in huiusmodi negotiis tenere se arbitrii velit, expendat: ratio interim de indiciorum auctoribus existat. Haec duo indicata: unum quod crimen affirmet, criminis locum non occupet (f. nuncupet), perpessa injuria (f. perpessum injuriam) hominem designet; aliud vero, quod crimen, locum, hominem neget. Quaero, in quam te sententiam concedere aequum videbitur? Certe, opinor, quisquam ab utroque consultus, et positus in medio utriusque sententiae, **634** ita loquetur: Si crimen est, docendum est; si locus est, demonstrandus est; si homo, contuendus est. At vero cum et facti fides, et loci religio, et injuriae homo nullus est; vesanum existimabitur, rebus iudicem non exstantibus iudicare.

18. Athanasii damnandi nulla causa. — «Respicite in caelum et astra, vos sacerdotes; et in eum, qui ex nihilo fecit illa, cum libertate fidei et spei quam accepistis, intendite, recordantes talem vobis futuri in vos iudicii formam esse propositam, ut quo iudicio iudicaveritis, iudicetur de vobis (Math. vii, 2). Haec quaerenti mihi respondeat: Athanasium quo iudicio damnastis? Dicitis nempe, Episcoporum: et haec confessionis vestrae erit venia. Secuti, inquit (f. inquietis), sumus sanctam iudiciorum sub episcopali communione reverentiam. Sed ignorasse vos negabitis, Athanasio, cujus damnationem a vobis Valens, Ursacius, Saturninus exigunt, ab Ossio, Maximino, Julio redditam communionem? Non facio comparisonem: rogo, quae de crimine Athanasii vestra sententia fuit? Presbyter ejus Macharius irruisse in ecclesiam Mareoticam dicitur, Scyrum presbyterum perturbasse, et salutis nostrae sacramenta projecisse: ad hujus rei testes cathecumenum et gentilem interrogatos. Verum postea a sauctis (Sardicae congregatis) nescitis iudicatum (adde, apud) Mareotem ecclesiam nullam esse; Scyrum vero presbyterum non fuisse? Quid est, quod secuti estis? Falsis episcopis auctoritatem datis,

(a) Pith. ms., Caius. Labb., Calvus a Dacia ripensi de Castro maris.

(b) Sic ms. ex quo vulgavit Faber, de Patris. Antea malleus ab Achaia. Apud Labb., Prostarcius ab Achaia de Patris.

(c) Ananuenisium lapsu editum erat Arius ab Arabia, Asturus a Palaestina. Horum episcoporum mentio fit supra num. 7.

(d) In ms. Pith., Cocias ab Acacias. Tum Sirm., de Asapofebis.

(e) Infra Fragm. iii, n. 20, mentio fit Dionysii ab Elitica provinciae Achaiae.

(f) Ita ex Sirm. Alias vero, At de origine.

(g) In eo nimirum vico, quem Ischyras incolebat. Alias multae erant apud Mareotem ecclesiae: quamvis aliud sonent Hilarii verba.

(h) Ischyras a Nicaphoro lib. ix, c. 12, ex se ortus presbyter appellatur. Ipse se Colluthi presbyterum

jacitabat. Mareotici autem presbyteri ac diaconi apud Athanasium pag. 702, testificantur, illum ne clericum quidem umquam habitum fuisse, nisi forte a cognatis et ab iis qui longe ab illius pago habitarent.

(i) Addimus si, quod manifeste postulat orationis integritas.

(j) Sirm. ex ms. Romig., constitutum est. Ex utraque lectione facile conficere est conspicuum est mentios: adeoque libenter praefereamus, quod esse patuit infectum: ut eos, qui postea indicarunt, conspicuum est mentios non fuisse. Sermo certe est tum de Athanasii accusatoribus, qui calcis effracti crimen ei affinxerunt, tum de Mareoticis presbyteris, ac diaconis, qui criminis hujus falsitatem postea indicarunt apud Athanas. pag. 792.

(k) In prius vulgatis, ut in ms., communionis: quod mendum in mss. valde usitatum alias experti, hic corrigere non dubitavimus.

aliis vero negatis? Quæ sunt, (*supple* perinde) atque non essent doceritis: iudicatis autem illa, quæ non sunt? Sed ut subjectioni (*an* suggestioni?) huic credideritis, credo carcer eiegit, custos insiit, tortor incubuit, gladius pependit, ignis ambussit. In non exstantibus iudicandi episcopalem apud vos auctoritatem improbitas obtinuit: in veritate obtinenda sanctitas fidem perdidit? O veros Christi discipulos! o dignos successores Petri atque Pauli! o pios Ecclesiæ patres! o ambitiosos inter Deum plebemque legatos, veritatem vos Christi falsitati hominum vendidisse! Satisfecimus igitur (*a*) primæ propositioni, qua spondimus Athanasium reum teneri nullius eorum, quæ objectatis, eriminum posse. Superest, ut quid de Marcello et Photino gestum sit, paucissimis dicam.

19. *Photini condemnatio, et Ursacii ac Valentis penitentia.* — « Photinus Sirmiensis Episcopus fuit a Marcello imbutus: nam et diaconus sub eo aliquandiu fuit. Ille corruptis innocentibus **635** moribus ac disciplinis, turbare evangelicam veritatem persistebat novis prædicationibus. Et hoc ita sæpe est, ut cum incrementa vitiorum detrimenta in amore Dei fecerunt, vesanum depravatæ scientiæ studium iurescat. Igitur ad tollendum ex episcopatu Photinum, qui

(*a*) Ita Sirm. ex ms. Remig. Alias vero, *fini* propositionis.

(*b*) Celebre aliquod et catholicum concilium hic memorari, convenit inter omnes. De tempore illius nullus est ambigendi locus. Nam cum dicat Hilarius, Valentem et Ursacium ex hujus concilii opportunitate veniam rogasse; neque ad hoc, Synocrate teste lib. II, cap. 24, animum appulerint, nisi post Athanasii Alexandriam reditum: liquet illud anno 349, biennio post Sardicense, fuisse celebratum. De loco major est inter eruditos controversia. Quid Sirmionis, Petavii, ac Petrus de Marca singularibus de hoc loco dissertationibus senserint, referre supersedemus. Plurimos fefellit Sirmii nomen, quod infra initio n. 21, occurrit. At vero Mediolani, non Sirmii, habitum fuisse haud obscure significat Arminensis synodus Frægn. VIII, n. 2, ubi de Ursacii et Valentis retractione sic loquitur: *Rogaverunt veniam, sicut eorum continent scripta, quam meruerant tunc temporis a concilio Mediolanensi assistentibus etiam legatis Romanæ ecclesiæ.* Clarus græca ejusdem synodi verba, apud Athanas. de Synod. pag. 877, enuntiant eos veniam postulasse et impetrasse, quando concilium Mediolani celebrabatur: *ἦν δὲ ὁ καιρὸς, καθ' ὃν ταῦτα ἐπεράττετο, ὅτι ἐν Μεδιολάνῳ τὸ συνέδριον συνεκροῦντο.* Atqui illi veniam non impetrarunt nisi anno 349. Ex quo conficitur, Arminensis synodi verba ad Concilium Mediolanense, non anni 347, sed 349, esse referenda. Idem dicendum de verbis Ursacii et Valentis, qui infra n. 20, apud Julium profiterentur, se in libello, quem apud Mediolanum porrexerant, Ariam anathematizasse. Ut enim libellum hunc anno 347, oblatum intelligamus, non sinit Socrates, qui lib. II, c. 24, scribit, Valentem et Ursacium perimago erga Arium dogma studio exarsisse, donec Athanasium concilio Jerosolymitano anni 349 sedi suæ et ecclesiasticæ communioni restitutum resciverunt. Eorundem penitentiam eidem tempori consignat Athanasius apolog. II, pag. 775. Et certe anno 347 Valentis et Ursacii res non erant adeo desperatæ, ut catholicorum gratiam protinus sibi putare necessariam. Ipsorum animos, etsi Sardicensis synodi sententiæ nonnulli dejectos, relevabant Philippopolitana placita. Eusebii etiam

A ante biennium jam in Mediolanensi synodo (an. 347) erat hæreticus damnatus, ex plurimis provinciis (*b*) congregantur sacerdotes (an. 349), hoc magis solliciti atque anxii, turbari rursus miscerique omnia, quod jam pridem plures episcopos reos vel falsorum in Athanasio iudiciorum, vel communionis hæresis Arianae, ab Ecclesia fuerat necesse rescare. Quam opportunitatem nacti Ursacius et Valens, Romanæ plebis episcopum adeunt (an. 349), recipi se in Ecclesiam deprecantur, et in communionem per veniam admitti rogant. Julius (*c*) ex consilio veniam, quam orabant, impertit: ut cum lucro catholicæ Ecclesiæ, vires quoque detraheret Arianae, cum eos, qui unitatem ante turbaverunt, consilii hujus et audaciæ penitentes in communionem catholicam per veniam reconciliatæ pacis admitteret.

20. « Et quia non est nisi de veritate confessio, **636** nisi de vitio penitentia, nisi venia de admissis; Valens et Ursacius admittendi, ut orabant, in communionem, de Athanasii innocentia, de iudicii falsitate, de Arianae hæresis piaculo talibus litteris ante profiterentur.»

tunc temporis multis in locis impune sæviebant. Athanasius ipse non ausus est nisi post biennium ad ecclesiam suam redire.

Qui libellum Ursacii et Valentis anno 347, Mediolani datum putant, nobis objiciunt non sibi videri, cur illi a synodo venia postulata Julium convencerint; aut certe si id eos synodi mandato præstitisse dixerimus, jam falsum esse quod apud Athanasium pag. 839 Osius ait, eos ultro Romanam accessisse. At illud ultro violentiæ per milites aut per pœnas illatæ, non benignæ synodi adiurationi opponi, quis non videat? Equum porro erat, ut qui ante Sardicense concilium Julii litteris conventi Romani venire contempserant, ut ipsi etiam confitentur, jam penitentes Romani episcopi petitioni satisfacerent. Præterea tota hæc Hilarii narratio hoc sonat, Valentem et Ursacium primum adisse Julium, ab eoque veniam impetrata, Mediolani libellum porrexisse quo Ariam Ariique commenta damnarent, ac tandem litteris ad Julium missis retractasse atque revocasse quidquid contra Athanasium divulgaverant.

(*c*) Petrus de Marca in diatriba de tempore synodi Sirmiensis hic legit *ex concilio*. Patet enim synodum, quam Mediolani convenisse demonstravimus, Romæ fuisse habitam, idque probari cum his Hilarii, tum Osii verbis, necnon Ursacii et Valentis litteris. Clarissimo viro subscribit Steph. Baluzius in nova conciliorum Collectione, quam magno cum labore ac diligentia suscepit. At Osii verba ea sunt apud Athanas. ad Solit. pag. 859: *illi (Ursac. et Valens) ultro Romanam venerunt, et coram episcopo presbyterique ibi presentibus professionem scripto ediderunt: Ursacii autem et Valentis litteræ sic habent: Profitemur apud Sanctitatem tuam cunctis presentibus presbyteris.* Quibus sane non celebre aliquod concilium ex plurimis provinciis congregatum, sed Julii tantum et presbyterorum illius præsentia significatur. Unde ex verbis Hilarii si quid immutandum, pro *ex consilio*, maxime arderet *eo consilio*, id est eo animo, *ut vires detraheret Arianae*, etc. Qua ratione cum excuset Hilarius quendam Julii in venia concedenda facilitatem, confirmatur quod jam confectam putamus, Ursacii et Valentis libellum, quo Ariam damnarunt, non anno 347, sed 349, Mediolani datum esse. Neque

Exemplum (a) Epistolæ, quam post renuntiationem Orientalium (b), Athanasium reum non esse, in urbe Roma holographa manu Valens perscripsit (an. 349), et Ursacius subscripsit.

Domino Beatissimo Papæ Julio Valens
et Ursacius S.

Quoniam constat, nos antehac multa gravia de nomine Athanasii episcopi literis nostris insinuasse, atque litteris (c) Sanctitatis tuæ conventi, ejus rei, de qua significavimus, non præstitisse rationem: profitemur apud Sanctitatem tuam, cunctis præsentibus presbyteris fratribus nostris, omnia, quæ antehac ad aures vestras pervenerunt de nomine prædicti, falsa (d) a nobis esse insinuata atque omnibus viribus carere: atque ideo nos libentissime **637** amplecti communionem prædicti Athanasii; maxime cum Sanctitas tua, pro insita sibi benevolentia, er-

enim de venia paulo facilius data esset excusandus, quam biennio tantum post publicum poenitentiae testimonium concessisset.

(a) Epistolam hanc, quam anno 349 consignandam probavimus, vivente adhuc Constante scriptam esse planum est ex verbis Osii apud Athanas. ad Solit. pag. 839. Eandem græce translata exhibet Athanasius Apolog. II, ad Constant., pag. 776.

(b) Puta, qui Jero-solymis anno 349 convenerunt, uti suspicamur ex verbis Socratis lib. II, c. 24, ubi primum Maximus concilio coacto communionem et dignitatem pristinam Athanasio restituit: tum synodus Alexandrinis et universis per Libyam et Ægyptum episcopis ea, quæ de Athanasio statuta judicialique erant, per litteras significavit: ac tandem his comperitis Ursacius et Valens, qui prius Arianorum dogmati mordicus adhæserant, damnato priore studio Romanam se conferunt. His suffragatur Athanasius Apol. II, pag. 775, ubi descripta synodi Jerosolymit. epistola subjicit: *His conspectis de se jam desperantes et Ursacius et Valens Romam profecti peccata sua cum poenitentia confessi sunt, etc.*

(c) Num aliis, quam quas concilium Sardicense ad Julium scribens supra n. 10, memorat his verbis: *Conventi per presbyteros tuos et epistolam, ad synodum quæ futura erat in urbe Roma venire noluerunt?*

(d) Particulum a in vulgatis omissam restituimus ex Pithæano ms. Ita hæc lectio magis concinit cum initio: *Quoniam constat, nos antehac multa gravia... insinuasse.* Athanasius vero græce non reddit illud a nobis. Ipso suffragante antea reposuimus ad aures vestras, cum prius obtineret ad aures nostras.

(e) In vulgatis Athanasii edit. Eusebius: quod nonnullis arrisit, eo nomine Eusebianos intelligentibus, quia nimirum e visis excesserant noti tres Eusebii, Cæsariensis, Emesenus et Nicomediensis. At hanc lectionem nostram confirmat vetustum exemplar græcum operum S. Athanasii, quod in regia bibliotheca asservatur.

(f) Horum loco apud Athanas. habetur, Ἐγὼ οὐρσάκιος ὁμολογία μου ταύτη πάρος ὑπέγραψα, ὁμοίως καὶ Οὐάλης.

(g) Qui et quod aiunt Ursacius et Valens, se libellum apud Mediolanum porrexisse, et quod testatur synodus Ariminensis Fragm. VIII, n. 2, eosdem in Mediolanensi concilio veniam poposcisse, ad synodum Mediolanensem anni 347 referunt, ideo hic a Romanis dici putant, quia Romanæ ecclesiæ legatis assistentibus. Sed libellum prædictum petitamque veniam in annum 349 convenire jam demonstratum est: nec ullum suppetit monumentum, unde

arri nostro veniam fuerit dare dignata. Profitemur etiam, quod si aliquando nos Orientales voluerat, vel idem (e) Athanasius, malo animo ad causam vocare, citra conscientiam tuam non adfuturos. Hæreticum vero Arium, sed et satellites ejus, qui dicunt, Erat tempus quando non erat Filius, et qui dicunt ex nihilo filium, et qui negant (hic adde Deum) Dei filium ante sæcula fuisse, sicut per priorem libellum nostrum, quem apud Mediolanum porreximus, et nunc et semper anathematizasse, hac manu nostra, qua scripsimus, profitemur: et iterum dicimus, hæresim Arianam, ut superius diximus, et ejus auctores in perpetuum damnasse. *Et manu Ursacii: Ego Ursacius Episcopus (f) hæc professioni nostræ subscripsi.*

« Hæc epistola (inquit Hilarius) post biennium missa est, quam hæresis Photini (g) a Romanis damnata est. »

Romanæ ecclesiæ legatos Mediolanensi anni 347 synodo interfuisse nobis constat.

Petro autem de Marca suam de Romano concilio an. 749 opinionem hinc confirmanti, præter ea quæ ei objecimus, valde incommoda sunt verba proxime antecedentia. Occurrit quidem Steph. Baluzius, ac dicit in his niendum esse, ac pro quam hæresis, legendum esse quum hæresis: at nec sic explicat quid sibi velit post biennium missa est, cui deinde recte cohæret quam, non quum.

Verum his verbis, post biennium missa est, quam hæresis Photini a Romanis damnata est, idem omnino tempus designatur, quod illis num. 19, qui ante biennium jam in Mediolanensi synodo erat hæreticus damnatus. Utrumque illum locum qui contulerit, non inficias ibi, epistolam Ursacii et Valentis hic declarari missam eo ipso anno, quo ad tollendum ex episcopatu Photinum ex plurimis provinciis congregati sunt sacerdotes, et biennio post quam idem hæreticus damnatus fuerat, non in Romana, sed in Mediolanensi synodo. Quid igitur sibi vult illud a Romanis? Valde probabile est, hanc vocem ideo ab Hilario additam esse, ut quid ab Orientalibus adversus Photinum gestum sit, se minime attingere præmoneret; adeoque Romanos hic opponi Orientalibus. Namque Photinum ab Orientalibus ante annum 347 damnatum esse, testis est apud Athanasium lib. de Synod. prolixior eorum fides circa annum 344 aut 345, per Eudoxium, Martyrium et Macedonium in Italiam amandata, in qua nominatim notatur Photini hæresis: ob quam tandem anno 351, Sirmiensi Orientalium synodo ab episcopatu dejectus est. Illic igitur a Sirmiensibus adversus Photinum alisque Orientalium gestis Romana distinguuntur. Et quidem linguam latinam Romanam, eos vero qui latina lingua uterentur Romano vocari, non solum Græcis, sed et Latinis usitatum fuit. Unde Hieronymus epist. LXII, ad Theophilum ait: *Arbitror eum assiduam confabulatione et quotidiano Latinorum consortio, Romanorum non ignorare sermonem: et apud eundem epist. LXXIII, Rufinus testatur plurimos poposcisse, ut Origenem Romanum faceret; et paulo post, Hieronymum sponondisse, se ipsos Canticum libros et alios quam plurimos Romanis auribus largiturum.* Sed quid plura? cum Hilario nostro in psal. II, n. 35: in Romanam linguam idem sit, quod in Latinam linguam. Ex quo sequitur, illud a Romanis perinde esse, atque a Latinis. Quo nomine intelligendi sunt Itali, aut etiam alii Occidentales. Unde Epiphanius cum hæc. LXXI, n. 1, scripsit, Photinum in Sardicensi Occidentis synodo damnatum; etsi non nomen, certe tempus attigit synodi.

638 *Item exemplum alterius epistolæ (scriptæ an. 349) A Valentia et Ursacii, quam post aliquantum temporis ab Aquileia, postquam hanc superiorem (u) Romæ miserant, ad Athanasium miserunt et episcopos.*

Domino Fratri Athanasio Ursacius et Valens.

Dedit se occasio fratris et compresbyteri nostri Moysetis, venientis ad tuam dilectionem, frater charissime, per quem tibi salutem largissimam dicimus ex Aquileiensium civitate, et optamus ut incolumis litteras nostras recenseas. Dederis enim fiduciam, si tu quoque in rescribendo vicem nobis rependas. Sane habere nos locum tecum et communionem ecclesiasticam his litteris scito. Divina pietas te custodiat, Frater.

Superioribus igitur litteris datis, venia indulgetur orantibus, reditus ad catholicam fidem cum communiõne B

(a) Sirm., Roma miserant. Pith. ms., Romæ miserant. Huic Hilarii notæ repugnat quod Osius apud Athanas. p. 859 ait, eos superiorem edidisse confessionem, cum prius pacatas et amicas litteras ad Athanasium dedissent. Osio favet Athanasius ad Solit. p. 826. Probabile tamen est, eos in epistola Julio data, ubi libelli a se apud Mediolanum peracti meminerunt, hujus epistolæ ad Athanasium misis mentionem facturos fuisse, si prius illam scripsissent. Alii Hilarium eo deceptum putant, quod Ursacius et Valens, postquam Athanasio pacatas litteras ac Julio libellum tradidissent, rursus aliis subscriperint litteris pacificis, quas Athanasii presbyteri Petrus et Irenæus undequaque colligebant, ut narrat Athanas. ad Solit. p. 826.

(b) Sardicensis synodi veritatem continent litteræ superiores, quatenus confirmant falsa esse omnia, quæ adversus Athanasium objecta sunt.

(c) Multi viri eruditione conspicui hic declarari existimant locum, quo ex plurimis provinciis congregati sacerdotes supra, num. 19, memorantur: adeoque catholicis conciliis annumerantur hoc Sirmiense anni 349, contra Photinum. Sed hoc ab eo, quod num. 19 indicatur, aliud fuisse jam comprobatum est. Arianum autem, non catholicum existitisse mox demonstrabitur. Neque minus a vero aberrant alii numero pauciores, qui hæc verba de Sirmiensi concilio anni 351, interpretantur.

Verius illud, *Inter hæc Sirmium convenitur*, intellexeris dici vel de iis, qui Mediolanensis adversus Photinum synodi sententiam Sirmium detulerint, vel de iis, quo eodem tempore in eadem Sirmiensi civitate convenisse ex subjectis evidens est, ac Photini damnationem ita confirmasse, ut Marcelli velut illius magistri, a quo Athanasius ipse se abstineret, mentionem callide insererent; quo Sardicensis synodi convellerent gesta, et sopitam de Athanasio quæstionem excitarent. Hujus Sirmiensi conventus gesta, quæ deinceps explicantur, illustrat Sulpicius Severus, a quo concilium Sirmiense Arianum inscribitur. Sic autem habet primo pag. 241, sub titulo concilii Sardicensis: *Interjecto tempore (a Sardicensi synodo), Athanasius cum Marcellum parum sane fidei esse penitus comperisset, a communione suspendit: habuitque ille hanc verecundiam, ut tanti viri iudicio notatus sponte concederet. Cæterum antea innocens, postea depravatus, videri poterat jam tum nocens fuisse, cum de eo fuerat iudicatum. Tum titulo posito, concilium Sirmiense Arianum, subjicit: Nacti ergo Ariani istiusmodi occasionem, conspirant penitus Sardicensis synodi decreta convellere. Etenim eis color quidam suppetere videbatur, quod tam injuste fuisset pro Athanasio iudicatum, quam Marcellus fuerat absolutus, qui nunc etiam Athanasii iudicio hæ-*

donatur: maxime cum Sardicensis synodi veritatem (b) ipsæ orantium veniam litteræ continerent.

21. Athanasius Marcellum a sua communione separat. — « Verum inter hæc Sirmium (c) convenitur.

639 Photinus hæreticus comprehensus, (d) olim reus pronuntiatus, et a communione jam pridem unitatis abscissus, nec tum quidem per factionem populi potuit amoveri. Sed idem Athanasius Marcellum, qui post recitationem libri quem scriptum ediderat (nam hunc nos quoque habemus), sententia synodi Sardicensis episcopatu erat redditus, ubi quædam alia nova miscere sensit, et ambiguis prædicationibus, ejus in quam Photinus erupit doctrinæ viam quærere; a sua communione (e) separat anteriore tempore, quam Photinus arguitur, præventam iudicio meditationem corruptæ voluntatis ostendens, et non ex libri editione condemnans. Sed

relicus esse probaretur. Namque Marcellus Sabellianæ hæresis assertor exstiterat: Photinus vero novam hæresim jam ante protulerat, a Sabellio quidem in unione dissentiens, sed initium Christi ex Maria prædicationis. Igitur Ariani astuto consilio miscent innoxium criminosis, damnationemque Photini et Marcelli et Athanasii eadem sententia comprehendunt: illud nimirum apud imperatorum animos præstiterunt, ut non putarentur de Athanasio perperam iudicasse, qui de Marcello atque Photino vera persenserat. Illum autem Sirmiensem conventum Arianum fuisse convincimus, primo ex Sulpicii testimonio; deinde ex ipsius gestis, quibus Sardicensia decreta convellere conatus est; postremo ex ejusdem fide cujus venenum prodit infra Hilarius, num. 24. Neque minus constat alium ab eo fuisse, qui anno 351 in eadem urbe celebratus est. Cum enim imperatorum animos, ut Sulpicius loquitur, adversus Sardicensia decreta prævertere astu tentarit; sequitur ut superstes adhuc fuerit Constans, qui anno 350 vivere desiit. In demonstrandis Mediolanensi et Sirmiensi anni 349, synodis notularum modum excessimus: sed non paucis debuit ostendi, quod tot tantorumque virorum oculos fugit, nostris alias longe perspicaciores.

(d) Illud olim ad Mediolanensem synodum an. 347 potest referri. Sed juverit hic quidquid diversis locis ac temporibus contra Photinum actum sit, paucis perstringere. Primum reus pronuntiatus est circa an. 344, in quodam Orientalium conventu, ex quo fidei formula prodiit multis appendicibus aucta, quam exhibet Athanasius lib. de synod. Quo si respexit Sulpicius, dicere ei licuit pag. 240, Sardicensi synodo rescissam non esse sententiam, qua hæreticus probabatur. Deinde anno 347, in Mediolanensi Occidentis synodo ab unitatis communione abscissus est. Cujus synodi tempus Epiphanium fefellit; ut hæc. LXXI, n. 1, eum in Sardicensi Occidentis synodo damnatum scriberet. Biennio post rursus Mediolani assistentibus ecclesiæ Romanæ legatis Occidentalium iudicio depositus est, depositionis sententia statim ad Orientales missa, et ab his Sirmium convenientibus confirmata est: necdum tamen propter populi factionem potuit amoveri. Sed tandem an. 351, Orientalibus denuo Sirmii congregatis ab episcopatu dejectus, eique Germinius suffectus fuit.

(e) Negotium facessit hic locus; maxime cum Athanasius passim Marcellum excuset, ac nominatim epistola ad Solitarios non ante annum 357 scripta. His accedit, quod Epiphanium, hæc. LXXII, n. 4, narrat, sibi aliquando ab Athanasio percontanti de Marcello quid sentiret, eum nihil respondisse, sed modice subridendo quamdam duntaxat de eo suspicionem præ se tulisse. Cum Hilario ta-

quia promptum est ex bono malum effici, præbuit non illis quæ in Marcellum gesta ante (a) fuerant, sed his quæ in Photinum gerenda erant, auctoritatem.

22. *In gratiam Athanasii gesta Sardicensia quæ conentur Orientales irrita facere.* — « Illud autem esse cognitum cunctis oportet, nullam unquam adversus Marcellum, præter eam quæ Sardicensibus est dissoluta sententiis, deinceps synodum fuisse contractam; neque (b) tunc cum de Photino decretum ab Occidentalibus est et ad Orientales est relatum, ali-quod in eum expressum fuisse iudicium: sed homines mente callidos, ingenio subtiles, malitia pertinaces, occasionem revolvendi ejus, quod Athanasii absolute (Sardicæ data) **640** est dissolutum, quæsiisse iudicii; et rescribentes de Photino, Marcelli mentionem, velut institutionum talium magistrorum, addidisse: ut mortuam de Athanasio ipso jam tempore quæstionem, et veritatis iudicio consepultam, in publicam recordationem causæ novitas excitaret, et subrepens per Photini damnationem Marcelli nomen inveheret. Exstat autem in (c) superioris epistolæ corpore, Marcellum ab Arianis occasione libri, quem de subiectione Domini Christi ediderat, una cum Athanasio fuisse damnatum. Docetur etiam recitatione ejusdem libri innocentem deprehendi. Falsitatem quoque iudicii Ariani (in synodo Constantinop. an. 336) exstantis adhuc libri fides arguit. De Photino autem (d) tantum, sicuti mos posebat, ad Orientales epistolæ sunt, non injuria extorquendi, ut nunc (e) agitur, assensum, sed instruendæ universorum scientiæ consuetudine.

23. « Sed cur abnegatæ Marcello communionis Athanasius reus esse rescribitur (A Sirmiensi Orientalium synodo)? Numquid propter libri vitium Marcellus abstentus est? Testes ipsi sunt, ex institutis ejus Photinum perversitatis istius initia sumpsisse. Nam negata sibi ab Athanasio communione, ingressu sese ecclesiæ Marcellus abstinuit. Ita communio cum eo in ista fide (f. in ita rectam fidem) de subiectione et traditione regni docet: **641** negata rursus pravitate (leg. pravilitatem) doctrinæ alterius ostendit. Ac sic utrumque viri istius iudicium caret culpa, cum in data communione synodi (Sardicensis) sit secutus assensum; in abnegata vero, ipso se Marcello abdicante solo sine ulla synodi auctoritate. Verum **D** omnis ista alterius causæ et doloris est quæstio. Et

men non solum consentit Sulpicius, ex fide ipsius eadem scribens; sed et hoc ipsum, ut infra initio num. 23 declaratur, continebat Orientalium epistola ex Sirmiensi synodo ad Mediolanensem rescribentium. An forte mera hæc fuit Orientalium illorum calumnia, cui Hilarius paulo facilius crediderit? qui deinde cum ait Marcellum ab Athanasio abstentum anteriore tempore quam Photinus arguitur; non intelligit tempus, quod Mediolanensem synodum anni 347 præcessit, sed illud tantum, quod Mediolanensi anni 349 superioris fuit, ubi solemniori quadam ratione Photinus est damnatus.

(a) Scilicet Constantinopolitana synodo anni 336, cujus gesta Sardicensi dissoluta sunt.

quæquam conceptis jam diu in Athanasium odiis suis satiis fiat, in majorem tamen sceleris gradum molitio tanta procedit.

24. *Rescriptum Sirmiense fidem rectam præ se ferens, fraude et veneno plenum est.* — « Nam tertius mihi locus præstat, ut fidem, quam epistolæ primordio condiderunt, fraudulentam, hæreticam, et verbis blandientibus veneno interiore suffusam esse demonstrarem. *Prostemur enim ita: Unum quidem ingenitum esse Deum patrem, et unum unicum ejus Filium, Deum ex Deo, lumen ex lumine, primogenitum omnis creaturæ, et tertium addentes Spiritum sanctum paracletum:* ut cum securitas legitimum, vel indoctorum simplicitas tam mollibus fuerit intercepta principiis; uno eodemque subscriptionis elicite assensu, in Photini animadversionem, in Athanasii reatum, in damnationem fidei catholicæ transeat. Et spero quod non exiguam partem cognitionis istius (scil. Athanasii innocentis) synodus Sardicensis attulerit, ubi insectatione Arianorum omnia in Athanasium crimina conflictata esse monstrantur, et vis adhibita plebi Dei (Vide supra, n. 3), ut in pestiferam lethalis doctrinæ conniventiam transirent. Rem tamen, quia causa postulat, breviter dicam.

25. *Ad tuendam Trinitatis fidem semper laborarunt apostolici viri. Ecclesiæ hostium inde in se concitarunt odium.* — « Cura et negotium apostolicis viris semper fuit, constanti et publica perfectæ fidei prædicatione, conatus omnes oblatrantis hæresis comprimere, et exposita Evangeliorum veritate, perversitatem doctrinæ errantis extinguere; ne audientium mentes quadam labe contaminans contagium vitii adherentis infligeret (f. infliceret). Itaque diligenter epistolæ variis, quæ de Deo patre opinio, quæ de Dei filio cognitio, quæ in Spiritu sancto sanctificatione oporteret esse, frequenter copioseque complexi sunt; (supple ideo) ut cognitus de Deo patre fieret **642** Filius Deus, et in Deo filio (supple esset) Deus pater, et in Deo patre Filius Deus. Ac sic secundum ipsius definitionem dicentis: *Ego et Pater unum sumus* (Joan. x, 30), et rursus: *Sicut, Pater, tu in me, et ego in te* (Joan. xvii, 21), continetur fides nostra in Patris et Filii nominibus personisque Deus unus. Neque enim vel invidia Judæorum, vel odium gentilium, vel furor hæreticorum aliis potius adversus nos causis est excitatus, quam quod æternitatis (f. virtutem, nomen Filii constitemur in Patre. Hæreticorum autem per-

(b) Hunc locum ex Sirmiendi lectionibus restauramus: cum prius haberetur, neque tunc inde Photino. Hic conquestio est, quod Orientales Sirmiæ congregati de Marcello callide rescripserint, de quo Occidentales et Mediolanensi synodo nihil ipsis scripserunt.

(c) Editi, superiore. Melius ms., superioris, scilicet epistolæ Sardicensis num. 6.

(d) Adjicimus tantum ex Sirmiendi lectionibus. Constans hic sermo est de Occidentalium gestis in Mediolanensi synodo anni 349, et de Orientalium rescripto et Sirmiensi civitate.

(e) Puta, post Ariminensem synodum.

(f) In vulgatis, æternitatis virtute. Magis placet cum

versitas de fide impia semper exorta est. Nam dum occupati vitiis, et ab innocentiae operibus aversi, inutilium se questionum difficultatibus implicant; improbabiles effecti (a) vita, voluntate, iudicio, placere expetunt novitate doctrinae, postquam veritatis scientiam perdidierunt.

26. *Nicæni concilli occasio. Arianorum doctrina.* « Cum igitur patribus nostris cognitum fuisset, et (b) Arios duos profanissimæ fidei prædicatores existisse, seque longius non jam opinio, sed iudicium labis istius tendisset; ex omnibus orbis partibus in unum advolant, Nicæamque concurrunt: ut exposita fide populis, et in luce intelligentiæ cognitionis divinæ itinere directo, intra ipsos auctores suos emergentis mali seminaria necarentur. Tradebant autem Arii talia: Patrem Deum instituendi orbis eam a genuisse filium, et, pro potestate, (c) sui ex nihilo in substantiam novam atque alteram Deum novum alterumque fecisse; profani in Patrem, ex nihilo opinantes aliquid ei simile potuisse generari; blasphemi in Christum, infinitatis eam paternæ generositate exspoliantes: ut cum didicissent ex persona Patris: *Non est Deus alius præter me* (Esa. XLV, 18); et a Filio: *Ego in Patre et Pater in me* (Joan. XIV, 11); et: *Ego et Pater unum sumus* (Joan. X, 30), sanctæ in utroque unitatis vinculum abruperint, non exstanti creationis (d) substantiæ dantes Dei filio Domino nostro Jesu Christo initium de tempore, ortum de nihilo, non ex altero.

27. « Itaque comprimendi mali istius **643** causa,

miss. æternitatis virtutem: hoc est, Patrem confitendo sempiternum, filium ei substantiæ æternitatis cœternum confitemur, qui non solum nomine, sed et re, virtute ac veritate sit filius: quod clarins explicatur infra, num. 28.

(a) Hactenus obtinuit, vitam, voluntatem iudicio placere, expetunt novitatem doctrinae. Resecatis posterioribus litteris in, quæ, ut monuimus, in mss. sæpe redundant, nitida jam lectio efficitur.

(b) Quos hic dicat Hilarius Arios duos, non liquet. Intellexisse quidem videtur Sulpicius duos hic prædicari, quibus proprium Arii nomen esset, cum ait pag. 257: *« Duobus Ariis acerrimis perfidiae hujus auctoribus Imperator etiam depravatur. Quod enim hæc ad imitationem Hilarii scripserit, nullum dubium relinquunt sequentia illius verba: quæ hic describenda ducimus, ut ex his horum Fragmentorum antiquitas ac veritas magis ac magis confirmetur. Quæ autem, inquit, Ariani prædicabant, erant hujusmodi: Patrem Domini instituendi orbis causa genuisse filium; (eo, I. eum) pro potestate sui ex nihilo in substantiam novam atque alteram factum Dominum novum alterumque; fuisse autem tempus, quo Filius non fuisset. Igitur hujus muli causa synodus apud Nicæam ex toto orbe contrahitur, etc. Hinc antiquus auctor prologi in disputationem Athanasii contra Arium tum apud Athanasium. II tum apud Vigilium Taps., Sulpicium in Chronicis testem adhibet, quod duo Arii tanquam duo serpentes ex uno ore sibilabant. Et certe primæ Arianorum partium fidei confessioni apud Epiphani. hæc. LXIX, n. 8, subscribunt Arii duo. Ita etiam Alexander, in encyclica apud Socratem, lib. I, c. 6, inter eos qui ab Ecclesia defecerant, recenset Arium, Achillam, Æthalem, Arium alterum, etc. Vix tamen alicujus nominis est alter hic Arius, ut cum primo compararetur atque conjungatur. Neque illum hic ab Hilario respici facile crediderim. Probabilius est,*

(c) trecenti vel eo amplius episcopi apud Nicæam congregantur: in omnes Arianos, assensu omnium, damnatio hæretica decernitur, et evolutis evangelicis atque apostolicis doctrinis, perfectum unitatis catholice lumen effertur. Quid igitur fuerit expressum, fides ipsa, ut est exposita, commendat. »

Incipit fides apud Nicæam conscripta (an. 325) a trecentis decem et octo episcopis contra omnes hæreses.

Credimus in unum Deum patrem omnipotentem, omnium visibilium et invisibilium factorem. Et in unum Dominum Jesum Christum filium Dei (f) unigenitum, natum de Patre, hoc est, de substantia Patris, Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, natum non factum, unius substantiæ cum Patre, quod Græci dicunt ὁμοούσιον, per quem omnia facta sunt, sive quæ in cœlo sive quæ in terra, qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit, incarnatus est, homo factus est, passus est, et resurrexit tertia die, ascendit in cœlos, venturus judicare vivos et mortuos. Et in Spiritum sanctum. Eos autem, qui dicunt, Erat quando non erat, et prius quam nasceretur non erat, et quia ex nullis exstantibus factus est, quod Græci (g) ἔξ οὐκ ὄντων dicunt, vel alia substantia sive essentia, dicentes mutabilem et convertibilem filium Dei; hos anathematizat catholica et apostolica Ecclesia.

28. *Fidei sinceræ comparatione adulterinæ falsitas patet.* — « Fides fidei comparata falsitatem (h) mentionis exponit. Nam quæ apud Nicæam ordinata est,

duos hic ab ipso notari Arianæ sectæ principes, Arium scilicet et Eusebium Nicomediensem. Hilario enim Ariorum vocabulum non hominis unius alteriusve proprium, sed totius sectæ commune fuisse constat ex his lib. de Synod. n. 83: *« Placeat quod ab Ariis sit negatum: et mox, Ipsa Ariorum perfidia.*

(c) Alias, sive ex nihilo, ex substantia nova atque altera. Præferimus cum Sirm. ex ms. Remig. sui ex nihilo, suffragante proxime allato Sulpicii loco, ex quo cætera corrigimus. Vid. lib. VI de Trin. n. 18.

(d) Pith. ms., substantia. An forte de non exstanti creationis substantia; vel non exstantis creationis substantiam? Deinde pro non ex altero, malleum aut ex altero. Nam ex altero intelligit Hilarius ex altera substantia. Unde, lib. VI de Trin. n. 16, ait: *Uniuscujusque intelligentiam consule, quid existimet in eo, cum dictum sit ex ipso: utrumne ex altero intelligendum sit, ane ex nullo, an vero ipse ille credendus sit? ex altero non est, quia ex ipso est, etc.*

(e) Cum Constantinus apud Socratem lib. I, cap. 9, et Marius Victorinus, lib. I, trecentos et amplius episcopos apud Nicæam convenisse scribunt, a communium Patrum consensu non dissentire existimandi sunt, sed potius cum Hilario nostro pro certo ac definito numero indefinitum posuisse. Ipse enim non solum lib. de Synod. n. 86, sed etiam hic infra fidem Nicænam a trecentis decem et octo episcopis conscriptam tradit.

(f) In ms. Collb. deest unigenitum: quæ vox lib. de Synod. non hic, sed post sequentes natum de Patre ponitur.

(g) Mendose in mss. exucaton. In lib. de Synodis non exstat, quod Græci dicunt ἔξ οὐκ ὄντων; et antea habetur de non exstantibus; et post Deum, non filium Dei; proxime omissis vocabulis et apostolica.

(h) Ita Sirm. ex ms. Remig. neque aliud in Pithæano reperit Faber, qui tamen edidit inventignis. Si

plena atque perfecta est, et omnibus undique, quibus irreperere hæretici solent, auditibus obseratis, inviolabili inter Patrem et Filium æternæ unitatis soliditate connectitur: hæc vero simplicitate blanditur, primum asserens nos ita credere, quod absit a quocumque. Cæterum Occidentalium fides, evangelicis instituta doctrinis, Patrem in Filio, Filium constitutum in Patre; Patrem ingentem, Filium substantia æternitatis æternum, id est, ut Patrem semper, ita et Filium semper in Patre, et natum de Deo **644** Deum esse, non conceptum scilicet, et in eo semper de quo est, esse.

29. « At vero hæc perfidia (*Orientalium Sirmio rescribentium*) non fides, *Deum ex Deo* dicens, et *primogenitum* commendans, et Trinitatis nomen instituens, virus suum sub modesta religiosæ moderationis occultat, dicens, *Deum ex Deo, lumen ex lumine*: ut per occasionem confessionis istius, ex Deo ac lumine, Deus ac lumen factus a Deo, non genitus de Deo, id est, non de substantia paternæ æternitatis exsisterit; ac sic contumelia Patris vilescat et Filius, si Deus ortus ex nihilo est: in primogeniti vero confessione ordinem quemdam ab ejus ortu creatis (*f. creatis*) mundi rebus assignent: ut quia mundus ex tempore est, tamen, licet mundo prior sit Christus, ex tempore sit; et non æternitas in eo tempore (*ante tempora?*), sed ordo in tempore sit creati (*f. creatis*): ac per hoc aliquid quod ante eum sit relinquatur, qui esse cœpit ex tempore; (*adde et*) dissolvatur in Christo omne quod Deus est, cum in eo non exstantis aliquando Mariæ ortus a tempore sit.

30. *Christus quo sensu primogenitus omnis creaturæ.* — « Quin etiam homines spe omni bona vacui, ad occasionem tanti periculi auctoritatem apostolicam pertendunt; quia de eo dictum sit, *primogenitus omnis creaturæ*. Sed subtrahentes antecedentem consequentemque sententiam, aplant (*f. aptam*) doctrinis suis sub Apostoli nomine perstruunt falsitatem. Nam talis est ordo dicatorum: *Qui est imago Dei invisibilis,*

quid mutandum, magis arrideret *intentionis*, puta Orientalium: qui Sirmio rescribentes, fidei confessionem omnino nudam ac jejunam Photini condemnationi subnexerunt.

(a) *Mss. incognita*. Non displiceret *congenitæ*, vel *in eo genitæ*. In ipso autem nascente creata omnia connexa erant et quodammodo genita: *quia nascebatur creator Deus*, ut exponitur lib. II de Trini. n. 20: *Primogenitus itaque omnis creaturæ est*, inquit lib. VIII, n. 50, *quia in ipso creata omnia sint*: et paucis interjectis: *Primogenitus quoque omnis creaturæ est, continens in se universitatis exordium*. Ex quibus sic explicare licet hunc Hilarii locum: Numquid qui invisibilis Dei imago est, ex nihilo putandus est, et ordo seu in ordine rerum creaturarum esse, et cœpisse ex tempore? Aut numquid potius cum primogenitus appellatur omnis creaturæ, ordo quidem connexæ in eo tamquam in causa creationis omnis exprimitur; sed non sequitur eum ita esse primogenitum, ut in ordine sit rerum creaturarum. Hanc explicationem confirmant subnexa.

(b) In vulgatis, *constituerat*. In mss., *constituerunt*; et paulo ante, *qui effecturus erat*, non *quæ*. Duo illa verba non temere nobis videmur correxisse.

(c) Editum erat *distenderent*, cum in mss. habea-

*A primogenitus omnis creaturæ: quia in ipso constituta sunt omnia in cælis et in terra, visibilia et invisibilia, sive Throni, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates, omnia per ipsum et in ipso condita sunt, et ipse est ante omnes (Coloss. I, 15, 16). Imago ergo Dei invisibilis ex nihilo ordo est, et cœpit a tempore? Aut quia primogenitus omnis creaturæ est, ordo quidem in eo connexæ (a) incognitæ creationis exprimitur, sed non sequitur primogenitum omnis creaturæ? Quia in ipso constituta sunt omnia in cælis et in terra, id est, in ipso universorum elementorum visibilia et invisibilia condita et constituta materia est; et idcirco omnia per ipsum et in ipso: idcirco primogenitus omnis creaturæ, quia in eodem, jam a principio, omnium quæ effecturus erat, omnia generationum **645** initia (b) constiterunt. Atque non ita in ordine creaturarum, quæ in ordine constitutæ sunt, primus in numero est: sed ipse imago Dei invisibilis, manens per virtutem efficiendi semper in ipso, se primogenitum habuerit eorum, quæ per ipsum in cælo et in terra visibilia et invisibilia crearentur exstantia.*

31. *Trinitas qui dispar inducatur.* — « Quin etiam haud dissimilis, in Trinitatis nuncupatione, falsitatis eorum contextus est. Ubi enim a diversis substantiis Filium a Patre, impio et maledico ore (c) disciderint, et in separatis duobus assistat auctoritas, tertia dinumeratur in Spiritu: et (d) cum sit Pater in Filio et Filius in Patre, et Spiritus sanctus accipiat ex utroque; in eo, quod Spiritus exprimitur sanctæ C hujus inviolabilis unitas (*f. add. Trinitatis*), hæretica parte parturiat Trinitas pronuntiat (*f. pronuntiata*) dissidium.

32. *Nicænus tractatus quam accuratus.* — « Sed diligens Nicæni tractatus perfectusque sermo artissimo veritatis præscripto, omnia hæreticorum ingenia (e) conclusit, ita ponens: *Credimus in unum Deum patrem, et in unum filium ejus Jesum Christum*. Unum ambo, et uterque unum, (f) et in personali nomine

tur *discederent*. Sensus postulat *disciderint*: et crebra est in mss. *i* in *e* mutatio; sicuti loco ut sæpe occurrit *et*. Adeoque proxime legendum putamus, *ut in separatis duobus assistat auctoritas*: quod potest ita intelligi, ut auctoritas, ex qua procedit Spiritus sanctus, non sit una, sed in duobus separatis existat. Tum *tertia (supple substantia) dinumeratur in Spiritu*.

(d) Ex lectionibus Sirm. addimus *cum*: sed et antea ut pro et lubenter susciperemus. Sic enim hic locus resarciendus videtur: *ut cum sit Pater in Filio, et Filius in Patre, et Spiritus accipiat ex utroque; in eo, quod (secundum catholicos) Spiritus exprimitur sanctæ hujus inviolabilis Trinitatis unitas, hæretica parte parturiat trinitas pronuntiata dissidium*.

(e) In vulgatis, *inclusit*. Concinnius tamen in mss., *conclusit*, id est, ita compressit, ut nullus evadendi locus relinqueretur. Paulo ante reposuimus *præscripto*, ubi obtinebat *perscripto*.

(f) Quod hic deest, facile intelligitur, Patrem scilicet et Filium natura unum esse; cum uterque unus Deus sit, sub nomine tamen ac proprietate personali. Quod jam num. 25 declaratum est his verbis: *Fides nostra hæc est, in Patris et Filii nominibus personisque Deus unus*. Unde conjectamus legendum esse, *unum*

patris. *Et in Filium unum*, quia unus est de utroque. *Deum verum de Deo vero docet* et virtutem et nuncupationem (a) pari in utroque veritate communem; neque aliud in alio opinandum, cum Deus de Deo, et verus de vero sit uterque unum. Cum vero sit in utroque (supple, unum, scil. nomen, virtus, etc.); *natum vero non factum* ad proprietatem ortus et originis refert: quia fieri, ex nullo subjacent; nasci autem, de patre proprium; neque alia nascentibus, quam originis suæ, forma vel virtus est. Quod autem fit, ex opere existit ut fiat. Atque ita non factura in eo cœpit ex nihilo; sed est nativitas (b) a parente. *Unius autem cum patre substantiæ*, quod Græci dicunt *ὁμοούσιον*. Ita est: 646 æternitas sola sui similis est, et quod est semper, in Deo est. Ne qua igitur labes in Dominum Jesum Christum hæreticæ pravitatis incideret, idcirco in eo essentiæ veritas explicatur. (c) Essentia enim ex eo, quod semper est, nuncupatur: quæ quia extrinsecus opis ad continendam se numquam eguerit, et substantia dicitur; quod intra se id, quod semper est, et in æternitatis suæ virtutem subsistat. Ac sic quod ait: *Ego et Pater unum sumus* (Joan. x, 30); et, *Qui me vidit, vidit et Patrem* (Joan. xiv, 9); et rursum: *Ego in Patre, et Pater in me est* (Ibid. 11); et illud, *Ego de Patre exivi* (Joan. xvi, 28): æqualis in utroque, id est, in Deo qui innascibilis est, et in Deo (*Hic desideratur qui genitus est*) una atque eadem in utroque sub-

stantia æternitatis expletur. Quod autem *descendit, incarnatus est, homo factus est, et resurrexit tertia die, ascendit in cælos, venturus judicare vivos et mortuos*; sacramenta salutis nostræ in his continentur. Sed idcirco immutabilis et inconvertibilis filius Dei (d), ut in assumptione hominis corruptioni potius gloriam intulerit, quam labem æternitati. Anathema autem in eos, qui ex nihilo factum dicunt, quod (e) *ἔξ οὐκ ὄντων* Græci dicunt, et qui dicunt: *Erat quando non erat, et prius quam nasceretur non erat*, damnationem in Christo violatæ æternitatis, id est, deitatis paternæ, sub maledictione designat.

33. «Hujus igitur intimandæ cunctis fidei, Athanasius in Nicæa synodo diaconus, deinceps Alexandria episcopus, vehemens (f) auctor extiterat, et Ariana pestem in tota (g) Ægypto veri tenax vicerat: atque ob id conjuratis in eum testimoniis falsitas est criminum comparata. Res postea (h) fidelibus judicium dijudicata sententiis. Sed multum ad cognitionem proficiet, si quæ post absolutionem Athanasii, ad Constantium Imperatorem 647 Sardicensis synodi oratio (i) fuerit, cognoscatur.»

FRAGMENTUM III (Alia II partis).

INCIPIIT DECRETUM SYNODI (j) ORIENTALIUM APUD SERDICAM (k) EPISCOPORUM A PARTE ARIANORUM, QUOD MISERUNT (l) AD AFRICAM (Editum an. 347).

Gregorio Alexandria episcopo, Nicomediæ epi-

ambo, et uterque unum. *Et in Patrem unum, quia unus personali nomine Patris. Et in Filium unum, quia unus est de uno* (vel rursum quia unus est personali nomine Filii: et postea), *Et in Deum unum, quia unus est de utroque.*

(a) Ita corrigimus: cum prius haberetur, *patri..... commune.*

(b) Particulam a supplemus ex Sirm. qui postea legit, *unius et ejusdem compare substantiæ*: ubi Faber ex ms. Pith. retinuit, *unius autem compare substantiæ*. Nullum dubium est, quin sincera sit lectio quam præferimus. Hic enim repetuntur simul et explicantur ipsa symboli Nicæni verba.

(c) Jam. lib. de Synod. n. 12 audivimus, *Proprie autem essentia idcirco est dicta, quod semper est*. Porro de essentia hic nonnihil disserit Hilarius; quia vox *οὐσία*, ex qua fit *ὁμοούσιον*, essentiam sonat, eoque nomine ab ipso latine reddi solet, ut patet ex versione decretorum Ancyran. liber de Synod. n. 14, etc.

(d) Supple, prædicatur in Nicæno symbolo. Tum cum subnexis maximam affinitatem habent apud Ambrosium hæc verba Tract. de fide orthodoxa c. 8, in Append. tom. II: *Cum hominem induere dignatus est, non labem æternitati intulit, ut Spiritum in carnem mutaret; sed ut suscepto homini immortalitatem atque æternitatem cælestis vitæ præstaret.*

(e) Rursum hic in mss. *excuton.*

(f) Non quidem condendæ (hanc enim Athanasius ipse ad Solit. pag. 837 Osio laudem tribuit, quod *formulam fidei in Nicæna synodo concepit*), sed ejusdem cunctis intimandæ.

(g) Jam Hilarius, lib. in Constant. n. 12, testificatus est Ægyptios in Selenciensi synodo hominibus constantissime obtinuisse, nullum eorum excipiens præter Georgium, qui in Alexandrinam sedem invaserat. Excipiendi tamen sunt Meletiani, quos sibi Ariani adjuverant.

(h) Puta, in Sardicensi synodo.

(i) Magno historiæ dâmo excidit hæc epistola, in

qua multa scitu digna contineri significant Patres Sardicensis, supra, num. 12. Quo in loco ad Constantem etiam a synodo scriptum esse indicant: nisi forte una eademque epistola utrique imperatori missa sit. At certe perspicuum est, hic nonnihil ad operis hujus integritatem desiderari.

(j) Synodi hujus meminere Socrates, lib. II, c. 20, et Augustinus, lib. III contra Crescon., et epist. XLIV. Ac præterea decretum illius summatis perstringunt Sozomenus, lib. III, c. 11, et Nicephorus, lib. IX.

(k) Mentito quidem nomine; cum Ariani Sardica aufugientes, hanc pseudo-synodum Philippis in Thracia sub eodem tempore habuissent, quo celebrata est vera synodus Sardicensis. Illius gesta Augustino et Alypio ita latuerunt, ut illam unam pro Sardicensi habuerint. Hilarius quoque in libro de Synodis eodem modo fuisse deceptum, Faber ac multi alii existimant: sed nulla hoc ratione persuadent. Imo fidei confessionem ibi editam non œcumenicæ synodi, sed unorum Orientalium esse conceptis verbis indicat: et cum cæteras eorumdem formulas e locis, in quibus scriptæ sunt, inscribat; ea una suppresso invidioso loci nomine simpliciter ab eo inscribitur: *Fides secundum Orientis synodum*. Eam quidem in Constant. n. 23, *Sardicensem* vocat: sed quis eum, cum hunc librum scripsit, rerum Orientalium ignarum existimet? Certe in eo non loquitur ut illarum ignarus.

(l) Eo nimirum consilio, ut Donatistas sibi adjuverent. Quod enim Augustinus, lib. III contra Crescon. c. 34, velut ex conjectura ait, *Africanam hæresim Orientalis hæresis sibi tentavit adungere*, epist. alias CLXIII, nunc XLIV, n. 6, ex publico rumore confirmat his verbis: *Quoniam nescio quando audieramus, Arianos, cum a communione catholica discrepasset, Donatistas in Africa sibi sociare tentasse; ad quem mihi hoc ipsum frater Alypius suggestit*. Hoc certe hæretico illorum ingenio dignum erat, quo jam appetierant Meletianorum societatem. Quocirca illud,

scopo(a), Carthagini episcopo, Campaniæ episcopo, Neapolis Campaniæ episcopo, Arimini adeno Campaniæ episcopo, Salonarum Dalmatiæ episcopo, Anthoni, Donato, Desiderio, Fortunato, Euthicio, Maximo, Siferenti, et omnibus per orbem terrarum consacerdotibus nostris, presbyteris et diaconibus, et omnibus qui sub cælo sunt in Ecclesia sancta catholica, (b) episcopi qui a diversis Orientalium (adde partium) provinciis, id est, provincia Thebaida, (c) et provincia Palaestina, Arabia, Phœnice, Syria (Syria Cœle), Mesopotamia, Cilicia, (d) Isauria, Cappadocia, Galatia, Ponto, Bithynia, Pamphilia, Paphlagonia, Caria, Phrygia, Pisidia, et ex insulis Cycladum, Lydia, Asia, Europa, Hellesponto, Thracia, Emimontu, (e) ad civitatem Serdicam congregati concilium celebravimus, in B Domino æterna salus.

1. *Unitatis et traditionum servandarum fictus amor.* — Est quidem nobis omnibus indeficiens oratio, dilectissimi Fratres, primo ut sancta Domini et catholica Ecclesia dissensionibus omnibus et schismatibus carens, unitatem spiritus et vinculum charitatis ubique conservet 648 per fidem rectam. Sed et vitam immaculatam quoque tenere, amplecti, custodire, servare omnibus invocantibus Dominum est quidem justum, præcipue episcopis qui ecclesiis sanctissimis præsumus. Secundum, ut Ecclesiæ regula sanctaque

quod miserunt ad Africam, non sic accipiendum est, ut hoc decretum ad Afrorum Ecclesiam, sed tantum ad partem Donati in Africa existentem missum fuerit. Et Augustinus quidem testis est, nullam in ea Africa factam esse mentionem; ut Fortunius Donatista ne id quidem probare possit, utrum ad Africanarum specialiter ecclesiarum episcopos illæ litteræ missæ fuerint. Adit, neque diem neque consulem in eis inveniri, unde tempus illarum dignoscatur.

(a) Majoris perspicuitatis ergo Faber uniusque episcopo sedis suæ nomen subjecerat in hunc modum: Anthoni Nicomediæ episcopo, Fortunato Neapolis Campaniæ episcopo, Maximo Salonarum Dalmatiæ episcopo, Siferenti, etc. Satis tamen duximus, eum verborum ordinem revocandum, qui in mss. exhibetur: præsertim cum ex Augustino, lib. III contra Crescon. c. 34, necnon lib. IV, c. 44, et epist. XLIV, constat, sola episcoporum, ad quos hæc litteræ erant missæ, non civitatum, quibus præerant, nomina fuisse prænotata; adeo ut Donatone Carthagini, an alteri Donato datæ fuissent, probari nullo pacto posset. Hæc illius verba sunt, lib. IV cont. Crescon. c. 44: *Nec additis civitatum nominibus legi solet: quia nec mos est ecclesiasticus, quando episcopi episcopis scribunt epistolam.* Sic tamen et in eodem libro, et in tertio loquitur, quasi jam tum Donati nomini Carthagini vocabulum a Donatistis adjectum esset.

(b) Hæc vox manifeste pertinet ad eos qui mittunt, non ad quos mittitur hæc epistola. Nam nominatis omnibus consacerdotibus, id est episcopis, ac deinde presbyteris et diaconibus, recte sequitur omnium per orbem catholicorum appellatio, quod jam sonat lectio nostra, qua restitimus episcopi, ubi prius obtinebat episcopis, hac voce cum præcedenti omnibus inepta repetitione copulata.

(c) Lib. de Synodis hic adjicitur Ægypto. Quamvis autem Ægypti fidei Nicænæ et Athanasio adhererent, huic tamen conciliabulo interfuerunt Meletiani nonnulli.

A parentum traditio atque judicia in perpetuum firma solidaque permaneant, nec nobis semper gentibus, sectis (f. novis emergentibus sectis), traditionibusque perversis, maxime in constituendis episcopis, vel in exponendis, aliquando turbetur, quo minus teneat evangelica sanctaque præcepta, et quæ sanctis et beatissimis Apostolis jussa sunt et majoribus nostris, atque (f. et quæ) a nobis ipsis in hodiernum usque servata sunt, et servantur.

2. *Marcelli doctrina.* — Exstitit namque temporibus nostris Marcellus quidam Gallæiæ, hæreticorum omnium execrabilior pestis, quique sacrilega mente ore profano, perditoque argumento velit Christi Domini regnum perpetuum, æternum et sine tempore, disternare; initium regnandi accepisse Dominum dicens ante quadringentos annos, finemque ei venturam simul cum mundi occasu. Etiam hoc asserere cœpti temeritate conatur, quod in corporis conceptione tunc factus sit imago invisibilis Dei, tuncque et panis, et janua, et vita effectus. Eadem hæc non solum verbis nec (f. ac) loquacitatis assertionem confirmat; sed totum, quicquid fuerat sacrilega mente conceptum, blasphemique ore prolatum, (f) concupiscentia nitenti, libro blasphemis et execrationibus pleno indens, etiam alia multa (f. multo) pejora, calumniam (g) in ipsum faciens divinis Scripturis cum sua 649 interpretatione et scelerata mente, (h) quæ

(d) In mss., *Pisauria*. At lib. de Syn. nec *Isauria*, nec *Pisauria*.

(e) Exstat præterea lib. de Synod. *Mysia* cum *Pannoniis duabus*. Sed neque hic idem ordo, qui illic, in recensendis provinciis.

(f) In archetypo exemplari, *concupiscentiam intenti*. An cum licentia impudenti, vel, cum audacia ingeni?

(g) Apud Labbeum, *in ipsis*. Malletus *in ipso*, scil. libro.

(h) Forte, *qua quæ contra illas, vel, quæ contraria illis, tacito verbo sunt*. Hic declaratur, quid sit calumniæ Scripturis facere, eas nimirum ad alienos atque ipsis contrarios sensus detorquere. Hæc loquitur pseudosynodus juxta Eusebium Cæsar. qui cum lib. I contra Marcellum, cap. 2, affirmavit, eum Scripturas non satis calluisse, lib. II, c. 1, attatis contra illius opinionem Scripturis sic in illum invehitur: *Quanta autem cum audacia Marcellus hisce testimoniis contraria scripserit et repugnantia, ab ipsius scriptis edoceri licet, in quibus Filii cum deitalem, tum etiam humanitatem pernegavit.* Ipsius autem sententiam paulo ante his verbis exponit: *Nescio quo pacto affirmat, Verbum minime subsistens assumpsisse carnem, et in illa operatum esse; et tum primum Christum exstitisse Jesum, regem, imaginem Dei, dilectum filium, glorificatum, primogenium omnis creaturæ, cum non esset pius, nec antea omnino subsisteret. In primis paradoxum illud est, incepisse hoc Verbum non ab annis hinc retro 400 completis, et simul in eandem non existentiam revolvendum post judicii tempus, Verbo quidem Deo demum adunito, ita ut præter Deum nihil quidquam existat: carne quam assumpsit desolata et destituta a Verbo: ita ut neque filius Dei subsistat, nec filius hominis quem assumpsit.* Ambigua quidem sunt Marcelli verba: sed ab omni tamen impietate posunt purgari. Fatetur enim Eusebius, lib. I, c. 1, p. 4, illum proferre solitum esse: *Verbum tantummodo exstitisse intus dum consisteret quiescente suo Patre, operatum vero idem Verbum cum creaturas effigiet.*

contra illis ex suo pestifero sensu applicabat, quibus ex rebus aperte manifesteque constitit hæreticus. Quique assertiones suas quibusdam squaloribus miscens, nunc falsitatis Sabellii, nunc malitiæ Pauli Samosatensis, nunc blasphemii Montani hæreticorum omnium ductis aperte permiscens, unamque confusionem de supradictis faciens, ut imprudens Galata in aliud Evangelium declinavit, quod non est aliud, secundum quod beatus Paulus tales condemnans ait : *Etsi angelus de caelo aliter annuntiaverit vobis quam quod accepistis, anathema sit* (Gal. 1, 8).

3. *Prima ejusdem condemnatio. In archivo Ecclesie asservatur doctrinæ ipsius censura.* — Magna autem fuit parentibus atque majoribus nostris sollicitudo de supradicta prædicatione sacrilega. Conditur namque (an. 336) in Constantinopolim civitatem sub præsentia beatissimæ memoriæ Constantini imperatoris concilium episcoporum, qui ex multis Orientalium provinciis advenerunt, ut hominem malis rebus imbutum salubri consilio reformarent, et ille admonitione sanctissima correptus a prædicatione sacrilega discederet : quique increpantes illum, et exprobrantes, necnon charitatis affectu postulantes multo tempore, nec quidquam proficiebant. Namque post unam et secundam multasque correptiones, cum nihil proficere potuissent (perdurabat enim et contradicebat rectæ fidei, et contentione maligna Ecclesiæ catholicæ resistebat); exinde illum omnes horrere ac vitare coeperunt : et videntes quoniam subversus est a peccato, et est a semetipso damnatus, actis eum ecclesiasticis damnaverunt, ne ulterius oves Christi pestiferis contactibus magis macularet. Tunc namque etiam ejus aliquos pravissimos sensus contra fidem rectam Ecclesiamque sanctissimam, propter memoriam posterorum cautelamque, suis sanctissimis scripturis in archivo Ecclesiæ condiderunt. Sed hæc quidem secundum impietatem Marcelli hæretici prima fuerunt : pejora sunt deinde subsequuta. 650 Nam quis fidelium credat, aut patiatur ea, quæ ab ipso male gesta atque conscripta sunt, quæque digne anathematizata sunt? (a) [Nam cum ipso Marcello a parentibus nostris in Constantinopolim civitatem.] Namque liber sententiarum exstat in ipsum ab episcopis conscriptus : in quo libro etiam isti, qui nunc cum ipso sunt Marcello atque illi favent, id est, Protogenes Serdicæ civitatis episcopus et (b) Siracusas

ὡς οὐδὲν ἕτερον ἢ ὁ λόγος ἐνδὸν μένων ἐν ἡσυχάζοντι τῷ Πατρὶ, etc. Quibus verbis non tam negatur existisse, quam externum opus exhibuisse. Sic et more aliorum Patrum affirmare ei licuerit, humanam Christi naturam per gloriam in Deum transituram esse speciali quadam cum Deo conjunctione, sed sine abolitione ipsius naturæ.

(a) Nisi supervacanea sunt quæ intra uncinos includuntur, desiderantur hic nonnulla. Aut certe legendum : *Anathematizata sunt cum ipso Marcello a parentibus nostris in Constantinopoli civitate?*

(b) In archetypo nis., *Siriacusanais* : unde si quis volet conficiendum esse *Cyriacus Ariminensis*, cujus successor Gaudentius infra damnatur, quod Marcel-

nus, in ipsa sententia manu propria conscripserunt : quorum manus valens testatur, fidem sanctissimam nullo genere mutandam, nec Ecclesiam sanctam prædicatione falsa subvertendam; ne hoc modo pestis ac lues animarum omnibus gravissima importetur, Paulo dicente : *Sive nos, sive angelus de caelo aliter annuntiaverit vobis quam quod accepistis, anathema sit* (Gal., 1, 8).

4. *Marcellus damnatus a pluribus episcopis in communionem recipitur.* — Vehementer autem admirati sumus, quatenus eum, qui aliter quam in vero est audeat Evangelium prædicare, quidam, qui se ecclesiasticos esse volunt, facile ad communionem recipiunt; nec blasphemias ejus, quæ in ipsius libro signatæ sunt, inquirentes, nec illis, qui sollicite cuncta investigaverunt, et invenientes juste damnaverunt, consensum accommodare voluerunt. Et enim Marcellus, cum apud suos hæreticus haberetur, peregrinationis (c) auxilia requisivit : scilicet ut et illos falleret, qui et ipsum et ejus scripta pestifera ignorarent. Sed quidquid apud illos agit, impia sua scripta sensusque profanos occultat falsa pro veris opponens, quæstum sibi de simplicibus atque innocentibus fecit, quique sub prætextu ecclesiasticæ regulæ multos Ecclesiæ pastores induxit (an seduxit?) : eosque in suam redigens potestatem, Sabellii hæretici sectam inducens, callida fraude decepit, restaurans Pauli Samosatensis et artes et dolos. Mixta enim est omnium hæreticorum secus Marcelli extranea traditio, sicut supra memoratum est. Unde convenerat, omnes Ecclesiæ sanctæ præpositos 651 memores dictorum Domini Christi dicentis : *Cavete vos a pseudoprophetis, qui veniunt ad vos in vestitu ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces, a fructibus eorum cognoscetis eos* (Math., vii, 15, 16), vitare ab hujusmodi et horrere, nec illis facile communicare, agnoscere illos ex actibus suis, atque ex eorum scriptis sacrilegis prædamnare. Nunc vero vehementer metuimus, ne nostris temporibus compleatur quod scriptum est : *Cum dormiunt homines, venit inimicus et spargit zizania inter frumentum* (Math., xiii, 25). Cum enim non vigilant hi, quos vigilare oportet in custodia Ecclesiæ; falsa verba (d) imitantia, funditus id quod rectum est vertunt.

5. *Marcello neganda communio denunciatur.* — Quapropter nos, qui plene ex libro Marcelli ejus sectam sceleraque cognovimus, scripsimus vobis, dilectis-

lum recipiat, in quem ille sententiam dixerat; det ille necesse est Cyriaci tum defuncti nomen pro ecclesia quam rexit substitutum : quasi diceretur, episcopi Sardicensis et Ariminensis, qui modo Marcello favent, prius in ipsum sententiam (sic enim legendum videtur, non in ipsa sententia) conscripserunt; Sardicensis quidem proprio nomine, Ariminensis vero in Cyriaco decessore suo.

(c) Sic illi vocant Marcelli iter, quo Romam ad Julium perrexit.

(d) In vulgatis, *nutantia*. Ex mss. revocamus *imitantia*, et, si liceret, adderemus *veritatem*. Mox etiam magis placeret *vertunt*, quam *vertunt*.

simi Fratres, ut neque Marcellum, neque eos qui illi junguntur, ad communionem sanctæ Ecclesiæ admittatis; memores quoque sitis prophetæ David dicentis: *Dixi eis qui faciunt facinus, ne feceritis facinus; et delinquentibus, ne exaltaveritis cornu. Nolite in altum tollere cornu vestrum: ne loquamini adversus Dominum iniqua (Psal. LXXIV, 5, 6). Et credite Salomoni dicenti: Nolite transferre terminos æternos, quos constituerunt patres vestri (Prov., XXII, 28). Quæ cum ita sint, nolite supradicti Marcelli pravissimi sequi errores, et ea, quæ ab ipso injusta prædicatione contra Dominum Christum inventa traditaque sunt, prædamnate; ne blasphemias sceleribusque etiam ipsi participes sitis. Sed propter compendium hæc hactenus de Marcello.*

6. *Athanasio conficta crimina.* — Verum de Athanasio quondam Alexandriæ episcopo accipite quæ gesta sunt. Accusatus est graviter juxta Deum sacrilegus, et juxta mysteria Ecclesiæ sanctæ profanus, quique propriis (a) manibus comminuit poculum Deo et Christo dicatum, ipsumque altare venerandum confregit, sedemque sacerdotalem subvertit ipse, atque ipsam basilicam, Dei domum, Ecclesiam Christi, demolitus usque ad solum est. Presbyterum vero ipsum, virum gravem et justum, nomine Narchen (Ischyram), tradidit custodiæ militari. Accusatus præterea est de injuriis, violentia, cæde, atque ipsa (b) episcoporum internectione. Quique etiam diebus sacratissimis Paschæ tyrannico more sæviens, Ducibus atque Comitibus junctus: quique propter ipsum aliquos in custodia recludebant, aliquos vero verberibus flagellisque vexabant, 652 cæteros diversis tormentis ad communionem ejus sacrilegam adigebant (*Nec actus commissi umquam ab innocentibus fuerant*); sperans hoc modo suos suamque prævalere posse factionem, ut per Duces et Judices perque carceres ipsos, (add. et) verbera diversaque tormenta invitos ad communionem suam cogeret, nolentes adigeret, repugnantes atque resistentes sibi tyrannico more terret. *Erant quidem illa gravia et acerba ubi accusatoribus objecta.*

7. *Tyri contra Athanasium gesta.* — Nam propter hæc necessario concilium apud Cæsaream Palæstinam

(a) Non accusarunt eum, quod propriis, sed quod Macarii presbyteri sui manibus hoc scelus perpetrasset: aut potius modo hoc, modo illud dictabant.

(b) Edidit Faber, *episcopi*; bene quidem, si veritatis hostes calumniis a se excogitatis starent, hic enim respiciunt ad fictam Arsenii necem. At cum ubique priores falsitates suas exaggerent, etiam hic retinendum putamus cum archetypo exemplari *episcoporum*.

(c) Falsum hoc esse Liberius apud Theodoretum, lib. II Hist. Eccl., c. 16, coram Constantio asseruit, neque ipsi ea in re aut Constantius, aut qui cum eo erant, ausi sunt reluctari.

(d) His criminationibus locum dedere, quæ tum in primo tum secundo Athanasii ad ecclesiam suam reditu coniigere. In utroque enim varias Arianorum factione seditiones ortas esse narrat Socrates, lib. I,

primo videtur esse conductum (an. 334, at non celebratum): et cum minime ab ipso vel ab satellitibus ad supradictum concilium occurreretur, post alterum annum (an. 335) in Tyro propter ejus facinora necessario iterum celebratur. Advenerunt episcopi de Macedonia et de Pannonia, Bythinia, et omnibus partibus Orientis, imperatoris jussione constricti: quique actis Athanasii flagitia criminaque cognoscentes, non passim nec temere accusatoribus credunt, sed suo de concilio illustres et laudabiles episcopos eligunt, atque in rem præsentem, ubi res gestæ erant de quibus arguebatur Athanasius, mittunt: quique oculata fide cuncta adspicientes atque vera cognoscentes, ad concilium redeunt, ejusque crimina, quæ ab accusatoribus objiciebantur, suo testimonio vera confirmant. Unde (c) in præsentem Athanasium dignam pro criminibus sententiam dicunt. Propter quod Tyro fugiens, imperatorem appellat. Audit etiam imperator: quique interrogatione habita omnia ejus flagitia recognoscens, sua illum sententia in exilium (Treviros) deportavit. His ergo ita cadentibus rebus, cum Athanasius damnatus digne in exilio haberetur ob meritum facinorum suorum, sacrilegus in Deum, in mysteria sacra profanus, in demolitione basilicæ violentus, in episcoporum exitiis innocentiumque fratrum persecutor (f. persecutione) horrendus; ab omnibus episcopis in rejiciendis malis servatur auctoritas legis, canon Ecclesiæ, et apostolorum sancta traditio.

8. *Athanasii ab exilio reditus.* — Sed dum Athanasius post damnationem suam reditum sibi de exilio compararet, de Gallia ad Alexandriam post plurimum tempus advenit (an. 338): quique præterita in nihilum ducens, acrius in nequitia prævalebat. Nam comparatione sequentium, levia sunt quæ ab ipso prima commissa sunt. Etenim per omnem viam reditus sui Ecclesiam 653 (d) subvertebat, damnatos episcopos aliquos restaurabat, aliquibus spem ad episcopatus reditum promittebat, aliquos ex infidelibus constituerebat episcopos, salvos et integris permanentibus sacerdotibus, per pugnas et cædes gentilium, nihil respiciens leges, desperationi tribuens totum. Unde per vim, per cædem,

c. 3 et 15. Nonnulli, qui hæc omnia ad primum illius reditum referunt, ob verba subsequenti opinantur, eum tunc temporis secum plerosque exsules in suas sedes restituisse. Quamquam hinc videri potest insinulatus quod damnatos episcopos restaurabat, quia Paulus, Asclepas, Marcellus et Lucius simul cum eo Romam profecti, iisdem Julii litteris ecclesias suas recuperarunt. Sed quod post synodum Sardicensem gestum refert Socrates, lib. II, c. 24: *Athanasius per Pelusium iter faciens Alexandriam, in singulis per quas transibat civilibus, cunctos commonebat ut Arianos quidem aversarentur, eos vero susciperent qui consubstantialis fidem profiterentur. In quibusdam etiam ecclesiis ordinationes fecit. Quæ res alterius adversus illum criminationis ansam præbuit, propterea quod in aliorum ecclesiis ordinare tentasset. Hoc ipsum, aut aliquid hujusmodi ante eandem synodum ab ipso præstitum esse non obscure innuitur in iis quæ præmanibus sunt.*

per bellum, Alexandrinorum basilicas deprædatur. Constituto jam in ejus locum ex judicio concilii (scil. Antiocheni an. 541) sancto et integro sacerdote (Gregorio) ut barbarus hostis, et ut pestis sacrilega adductis gentiliū populis Dei templum incendit, altare comminuit, et clam exiit de civitate, occulteque profugit.

9. *Episcopis aliis ab exilio reversis afflicta scelera. Corpus Domini consecratum. Sacrificium confectum.*—

Sed de Paulo Constantinopolitanæ civitatis quondam episcopo post reditum exilii sui si quis audierit, perhorrescet. Fuere namque et in Ancyra provinciæ Galatiæ, post reditum Marcelli hæretici, domorum incendia et genera diversa bellorum. Nudi ab ipso ad forum trahebantur presbyteri, et, quod cum lacrymis luctuque dicendum, consecratum Domini corpus ad sacerdotum colla suspensum palam publiceque profanabat, virginesque sanctissimas Deo Christoque dicatas publice in foro, media in civitate, concurrentibus populis, abstractis vestibus, horrenda fœditate nudabat. Sed in civitate Gaza provinciæ Palæstinae post reditum suum Asclepas altare comminuit, multasque seditiones effecit. Præterea Hadrianopoli Lucius post reditum suum sacrificium a sanctis et integris sacerdotibus confectum, si fas est dicere, canibus projiciendum jubebat. Igitur cum hæc ita sint, numquidnam lupis tantis ac talibus oves Christi ad huc usque credimus, et membra Christi membra fornicatoriæ faciemus? Absit.

10. *Athanasii facinora. A Julio et Italiæ episcopis suscipitur.* — Nam postea Athanasius peragrans per diversas partes orbis terrarum, scilicet seducens aliquos per suam fallaciam adulationemque pestiferam, decipiens innocentes episcopos qui ejus facinora ignorabant, vel Ægyptios aliquos ejus actus ignorantes, scripta a singulis emendicando, ecclesias pacificas perturbabat, aut ipse sibi novas pro sua voluntate (a) fingebat. Nihil tamen hoc valere potuit ad judicium jamdudum a sanctissimis et illustribus episcopis consecratum. Non enim commendatio eorum, (b) qui nec in concilio judices fuerunt, nec concilii judicium habuerunt aliquando, nec præsentibus cum supradictis Athanasias audiretur, fuisse noscuntur, aut valere illi potuit, aut prodesse. Denique cum sibi hæc in

(a) Verbum *fingebat* supplemus ex Sirmondi variis lectionibus. Quod proxime aiunt. Athanasium diversas orbis partes peragrandō scripta a singulis emendicasse, indicio est illum hoc post primum aut secundum reditum effecisse, quod post tertium: post quem presbyteri illius Petrus, Iræneus, etc., litteras pacificas ipsi undequaque collegerunt, ut Athanasius ipse memorat ad Solit. p. 826.

(b) Sublestam hic facere conantur auctoritatem scriptorum cum ab Alexandrinis, tum a Mareoticis presbyteris et diaconis, tum ab aliis missorum, quæ Athanasius, Apolog. II, pag. 791 et seqq. inseruit, quibus perspectis Julius in Romano concilio eum intentis criminibus absolvit.

(c) Hunc locum ex Sirm. resarcimus: cum prius decurtatus est in hunc modum, *illi fidem proferunt, credere noluerunt.* Litteras in Athanasii gratiam datas piunt, 1° falsitatis esse suspectas; 2° non esse eorum qui illum judicaverunt; 3° eum sicut eorum qui com-

assum provenisse cognosceret, ad Julium Romam perrexit, sed et ad Italiæ quosdam ipsius partis episcopos: quos seducens per epistolarum falsitatem, ab eisdem perfacile in communione receptus est. Deinde cœpere illi non tam pro ipso, quam pro suis actibus laborare: quod illi pertemere credendo communicaverant. Etenim si fuerant illæ litteræ aliquorum, non tamen eorum qui aut judices fuerant, aut in concilio assederant. Quæ quidem etiam si essent aliquorum, temere illi fidem, (c) pro se dicentes, habere numquam deberent. Sed et judices, qui illum sententiaverunt, credere noluerunt.

11. *Ab Ariunis depositi qui se defendant.* — Ideo quia et alii quique (d) in prætorium pro suis facinoribus detecti sunt, nunc cum Marcello et Athanasio conjuncti sunt; decimus autem Asclepas ante decem et septem annos episcopatus honore discinctus est (an. 330); deinde Paulum et Lucium, et quotquot talibus conjuncti sunt: circumeuntes simul ceteras regiones, persuadebant judicibus non esse credendum illis, qui in eos digne sententiam protulerunt; ut hoc genere commercii sibi quendam ad episcopatus reditum procurarent. Nec in ipsis locis, in quibus peccaverant, nec in proximis, vel ubi accusatores habebant, se defendebant; sed juxta peregrinos, et longe a regionibus suis positos ignorantes gestorum fidem, justam sententiam conabantur perfringere, ad illos referentes actus suos, qui illos per omnia nesciebant. **655** Astute hoc faciunt. Scientes enim de judicibus, de accusatoribus, de testibus multos decessisse, post tot tantasque sententias, putaverunt aliud restaurare judicium, volentes apud nos causam dicere, qui neque illos excusavimus, neque judicavimus, Qui enim judicaverunt, jam ad Dominum perrexere.

12. *Insimulantur quasi Orientales Occidentalibus subjiciant.* — Voluerunt autem etiam Orientalibus episcopis (e) et veniunt pro judicibus defensores, pro defensoribus rei, eo tempore cum eorum defensio non valebat: maxime cum tunc defendi minime poterunt, quando illos accusatores sui faciem ad faciem arguebant. Novam legem introducere putaverunt, ut Orientales episcopi ab Occidentalibus judicarentur. Et volebant Ecclesiæ judicium per eos posse constare, qui non tam illorum miserebantur,

munione cum Athanasio inconsiderate juncti sint, illis pro se dicentibus, non esse fide dignas. Demum culpantur Itali, quod iis credere noluerint, qui Athanasium damnaverunt.

(d) Hæc ita corrigenda arbitramur: *alii quique, qui in præteritum pro suis facinoribus dejecti sunt, nunc cum Marcello et Athanasio conjuncti sunt: dicimus autem Asclepam, qui ante, etc.* Certo hypocritæ illi, summum ubique ecclesiasticæ disciplinæ studium obtinentes, prudentiores erant, quam ut prætorii judicium se vindicare jactitarent. Sed et infra, num. 15, jam sine mendo legere est, ea auscultanda esse, quæ a patribus contra ipsos in præteritum fuerant judicata.

(e) Supplendum videtur *id imponere*, aut quid simile; ac deinde legendum esse, *ut veniant pro judicibus*, hoc est cum judices esse deberent, non defensores aut rei: et id voluerunt eo tempore, quo defensio eorum non valebat; quod non jam ad Orientales, sed ad Athanasium ac socios referendum.

quam actibus suis. (a) Hoc itaque nefas quoniam A numquam recepit ecclesiastica disciplina; quæsumus, dilectissimi Fratres, ut sceleratam perniciosam conatusque mortiferos perditorum nobiscum etiam ipsi damnetis.

13. *Quasi consentientes cum iis quos damnaverant.* — Etenim cum adhuc esset episcopus Athanasius, Asclepam depositum sua sententia ipse (b) damnavit. Sed et Marcellus similiter numquam communicavit. Paulus vero Athanasii expositioni interfuit, manumque propria sententiam scribens, cum cæteris eum etiam ipse damnavit. Et quamdiu quisque eorum episcopus fuit, sua iudicia confirmavit. Sed cum diversis ex causis diversisque temporibus singuli eorum digno de Ecclesia suis pro meritis pellerentur, majorem concordiam una conspiratione fecerunt; donantes B sibi quisque delicta, quæ cum episcopi essent, pro auctoritate divina damnarunt.

14. *Sardicensis concilii initia.* — Namque quoniam Athanasius in Italiam et Galliam pergens sibi iudicium comparavit; post mortem aliquorum accusatorum, testium, iudiciumque, et credidit posse se donuo tempore audiri, quod ejus flagitia vetustas temporis obscuraret. Cui consensum commodantes non recte, Julius urbis Romæ episcopus, Maximus (Maximinus Trevir.) et Ossius, cæterique complures ipsorum, concilium apud Serdicam fieri ex imperatoris benignitate 656 sompserunt. Occurrimus ad Serdicam literis imperatoris conventi. Quo cum venissemus, didicimus in media ecclesia Athanasium, Marcellum, omnes sceleratos concilii sententia pulsos, et merito C oporteret. singulos pro suis facinoribus prædamnatos, cum Ossio et Protogene sedere simul et disputare, et quod est deterius, divina mysteria celebrare. Nec confundeatur Protogenes Serdices episcopus communicare Marcello hæretico, cujus et sectam et reprobum sensum, in concilio (c) quater sententiis episcoporum subscribens, propria voce ipse damnaverat. Unde manifestum est, quia sese ipse sua sententia condemnavit, cum se illi communicando participem fecit.

15. *Orientalium conatus ut Athanasium et aliorum synodo ejiciant.* — Verum nos tenentes ecclesiasticæ regulæ disciplinam, et volentes miseros in aliquantulum (d) vivere, mandavimus illis, qui cum Proto-

gene et Ossio fuerunt, ut de suo cœtu damnatos excluderent, neque peccatoribus communicarent: deinde una nobiscum audirent ea, quæ a patribus nostris contra ipsos in præteritum fuerant iudicata (nam liber Marcelli non expectabat accusationem, per se enim aperte hæreticus nosebatur): et ne falsis suggestionibus crederent, (e) non eorum quisquam pravisimam mentem propter locum episcopatus obscurant. At illi contra hæc resistebant: qua ratione, nescimus. Nec se voluerunt ab ipsorum communione secernere, confirmantes Marcelli hæretici sectam: et facinora Athanasii cæterorumque scelera fidei ecclesiasticæ pacique præponebant.

16. His itaque cognitis, nos octoginta (f) episcopi, qui propter pacem confirmandam Ecclesiæ ex diversis longinquisque provinciis cum ingenti exitu et labore ad Serdicam veneramus, videntes hæc non sine lacrymis ferebamus. Leve enim non erat, quod a se eos dimittere omnino negabant, quos patres nostri merito suis pro criminibus ante damnarunt. His itaque communicare nefas duximus, neque cum profanis volumus sancta Domini sacramenta miscere, servantes et tenentes regulam ecclesiasticæ disciplinæ. Nam ut supradictos Ossium a se Protogenemque non dimitterent, (g) conscientia forte mala, 657 quam sibi eorum unusquisque debebat nudari atque, quam ad palam fieri magnopere pertimescebant: nec sic in eos audebat eorum aliquis sententiam dicere, ne et se ipse damnaret, quod illis contra interdictum communicassent, quibus communicare nullo genere C oporteret.

17. Verum nos iterum illos atque iterum rogabamus, ne firma solidaque concuterent, ne subverterent legem, nec jura divina turbarent, ne cuncta confunderent, atque traditionem Ecclesiæ ne quidem modica pace (f. parte) frustrarent: sed nec novam sectam inducerent, aut Orientalibus episcopis conciliisque sanctissimis de Occidente venientes aliqua in parte præponerent. At illi contra despicientes hæc, nobis minabantur, et se Athanasium et cæteros sceleratos vindicatos pollicebantur. Quasi vero aliud facere aut dicere possent, qui sceleratos omnes ac perditos in suum consortium receperunt. Præterea ingente hoc timore proponunt, audacia potius ac te-

(a) Faber, asterisco posito, quædam hic deesse notavit. Integra tamen nobis videtur sententia: ut Occidentales, qui, num. 10, non tam pro Athanasio, quam pro suis actibus laborare coepisse dicti sunt, eodem sensu nunc dicantur non tam illius ac sociorum actibus, quam suis misereri.

(b) Condemnationis hujus nullum est aut apud Athanasium, aut apud alios sacræ historiæ scriptores vestigium. Nec veri videtur simile, ut Athanasius Asclepam damnaverit, quem reprehendit nusquam, passim laudibus extollit. Ejusdem farinae censenda sunt, quæ de Marcello et Paulo subjiciuntur. Et Paulum quidem, priusquam ab episcopatu deiceretur, secum communicasse satis indicat Athanasius ad Solit. p. 813. Hinc nostra augetur suspicio, ne forte Ariani, Sirmio rescribentes de damnatione Photini, Athanasium a Marcelli communione se abstinere mendaciter inseruerint, idque paulo credulior Hila-

D rius ex sola illorum fide asseruerit, fragm. II, n. 21, ut ibid. innotuit.

(c) Quid sibi velit illud quater, non facile dixeris; cum Hilarius, fragmento superiori, num. 22, affirmet, nullam unquam adversus Marcellum, præter eam quæ Sardicensibus est dissoluta sententiis, deinceps synodum fuisse contractam.

(d) Forte, *remove*, vel *remotos vivere*.

(e) Mendosa lectio sic potest corrigi: *Nam eorum quisque pravisimam mentem . . . occultabat*; vel, *cum eorum quisque . . . occultaret*.

(f) Socrates lib. II, c. 20, ex Sabini fide recenset tantum septuaginta sex, nec habentur infra nisi 75 subscriptiones.

(g) In ms., *cum scientia*. Plenior sic esset hæc sententia: *Conscientia forte mala prohibebantur, qua eorum unusquisque timebat nudari ab aliquo, quæ palam fieri, etc.*

meritate, quam legitima ratione possedi. Videntes enim quod ii, qui damastos recipiant, in offensam crimenque incurrant ut violatores celestium legum; tali auctoritate iudicium constituere conabantur, ut sese iudices iudicium dicere vellent, atque eorum, qui jam cum Deo sunt, si fas est, sententiam refricare. Nos vero rogabamus illos per plurimos dies, ut a se damnatos abjicerent, et se Ecclesie sanctae conjungerent, atque patribus vera dicentibus consensum accommodarent. Sed illi se hoc facturos omnino negabant.

18. *Delegatos ex utraque parte Marotam mittendos proponunt.* — Altercautibus igitur nobis, emergerunt quinque episcopi ex partibus nostris, qui superstites de sexto numero eorum, qui ad Marotam directi fuerant, remanserant, et talem illis optionem proponunt: mittendos esse ex utroque concilio episcopos aliquos ad loca, in quibus Athanasius scelera flagitiaque commisit, ut sub testificatione Dei euneta fideliter scriberent; et si falsa inventa fuerint quæ concilio nuntiavimus, ipsi damnemur, nec imperatoribus, nec concilio, nec cuiquam episcopo conqueramur; quod si verum constiterit quod ante diximus, ad numerum nostrum ex vobis quos delegistis, id est, qui Athanasio post damnationem communicaverunt, sed et eos qui Athanasio et Marcello fautores defensoresque sunt, exponamus, nec imperatoribus, nec concilio, **658** nec cuiquam episcopo aliqui vestrum conquerantur. Hanc optionem a nostris propositam Osorius et Protogenes omnesque eorum socii suscipere timerunt.

19. *Sardicæ congregatos infamant.* — Immensa autem confluerat ad Serdicam multitudo sceleratorum omnium ac perditorum, adventantium de Constantinopoli, de Alexandria: qui rei homicidiorum, rei sanguinis, rei cædis, rei latrociniorum, rei prædaram, rei spoliorum, nefandorumque omnium sacrilegiorum et criminum rei; qui altaria confregerunt, ecclesias incenderunt, domosque privatorum complaverunt; profanatores mysteriorum Dei, proditoresque sacramentorum Christi; qui impiam sceleratamque hæreticorum doctrinam contra Ecclesie fidem asserentes, sapientissimos presbyteros Dei, diacones, sacerdotes atrociter demactaverunt: et eos omnes secum collectos in suo conventiculo habuerunt Osorius et Protogenes; eosque honorantes, nos omnes diacones et sacerdotes Dei despiciebant, quia nec ipsi

(a) Sic ms. Pithæanus, quomodo Labbeus haud dubie scribendum esse dixit. In ms. Remig. quem vidit Sirm. exstat ab *Etica*. Faber ediderat ab *Edica*. Superioribus Sardicensis litteris duo subscribunt Dionysii, unus ab *Achaia de Lignedon*, alter ab *Arcaida de Elida*. Præterea Athanasius, Apolog. pag. 675, Dionysii a *Leda* et *Andr* meminit.

(b) In ms. Sirm. *Tessalonicensi Protogenis*. Si loco *Protogenis*, mutato ut sæpe fit i in e legatur *Protogenes*; efficietur, non episcopum Thessalon. Protogeni, sed Protogenem episcopo Thessalon. multa crimina objecisse. Apud Labbeum exstat *Joannes Thessalonicensis*, et in marg. *Thessalonicensi*. Quod sit hujus Thessalonicensis episcopi nomen, non constat. Eui-

volebamus talibus aliquando conjungi: lique vulgo, omnibusque gentibus (f. hominibusque gentilibus), id quod inter nos fuerat refererebant, pro veris falsa fingentes; nec discordiam inter nos ex causa Dei ortam, sed ex humana præsumptione narrabant. Divinis humana miscentes, et ecclesiasticis rebus privatas adjungentes, civitatis nobis concitum seditio-nemque conlarunt, dicentes nos gravem schismate civitati importasse injuriam, nisi illis, quod nefas erat, communicarem: et hæc frequenter acclamabant. Nos enim omnino illis communicare nolumus, nisi eos quos damnavimus projecissent, et dignum honorem Concilio Orientis tribuerent.

20. *Quos scelestos prædicant, communionem donatos esse conqueruntur.* — Quæ vero ipsi egerint, vel quale concilium habuerint, hinc addiscere poteritis. Nam Protogenes, sicut supra diximus, apud acta anathematizans Marcellum et Paulum, postea eos in communionem suscepit. Dionysium vero (a) ab Elica provincie Achaie, quem ipsi exposuerunt, in concilio habuerunt. Simul secum, et exponentes et expositi, iudices et rei, communicantes mysteria divina pertractant. Bassum autem de Diocletiana civitate in flagitiis sceleribusque detectum, et merito de Syria deportatum, ordinarunt episcopum: qui quæ apud ipsos sceleratius vivens detectus, et ab ipsis damnatus, cum ipsis hodie videtur esse conjunctus. Et quia io (b) Thessalonicensis Protogeni **659** frequenter probra multa criminaque objecit, quod diceret illum concubinas et habuisse et habere, cui communicare numquam voluit, nunc vero in amicitium receptus, quasi priorum consortio expurgatus, apud ipsos habetur ut justus. Aselepos autem, cum ad Constantinopolim civitatem propter Paulum venisset, post immanitatem rerum atrocitatemque, commisit quæ media in ecclesia Constantinopolitana gesta sunt, post mille homicidia, quæ altaria ipsa humano sanguine coinquinaverunt, post interfectiones fratrum extinctionesque gentilium, hodieque cum Paulo, cujus causa hæc gesta sunt, communicare non cessat: sed et illi, qui per Aselepos Paulo communicant, accipientes ab eodem scripta atque ad illum mittentes. Ex hac igitur coagulatione, atque ex perditorum congregatione, quale poterit celebrari concilium, in quo flagitia sua non tam puniebant, quam agnoscebant? **D** 21. *His admisceri detrectant.* — Non enim secundum (c) nos, qui ecclesiis sanctissimis præsidemus,

cuit quidem in Tyrio concilio Alexander hujus civitatis episcopus: ac præterea Athanasius Apol. ad Const. pag. 692, Eremium Thessalonicensem memorat, cui vis in Mediolan. concilio illata sit, donec ab Athanasii communionem se recessurum promitteret. Sed nullum novimus Joannem. Vix ambigere licet, quin hic idem notetur, qui in Sardicensi synodo Occidentalibus junctus subscribit, non *Joannes*, sed *Aethius a Macedonia de Thessalonica*. Forte etiam litteræ io non sunt primæ, sed postremæ nominis episcopi Thessalonicensis. Adeoque nihil vetat quo minus legatur, *Aethio Thessalonicensi Protogenes*, etc.

(c) Hic desideratur eos: ac postea bis repetendum esset verbum sumus; puta, non enim secundum eos (id

populisque rectores sumus, donantes et dimittentes, A quæ ab ipsis nec dimitti umquam possunt nec donari: quique etiam Marcello et Athanasio cæterisque sceleratis flagitia blasphemias, quæ nefas fuerat dimittere, condonarunt: cum scriptum sit, *Si peccaverit homo in hominem, orabunt pro eo ad Dominum; si autem in Deum peccaverit homo, quis orabit pro eo* (I Reg. II, 25)? *Nos autem talem consuetudinem non habemus, nec Ecclesia Dei* (I Cor. XI, 16). Sed nec hæc docere aliquos patimur, nec novas traditiones inducere: ne proditores fidei traditoresque Scripturarum divinarum, quod nefas est, dicamur, ne a Domino et ab hominibus condemnemur.

22. *Schismatis invidiam in Occidentales rejiciunt.* — Verum illi supradicti etiam hæc adversus nos machinabantur. Et quoniam sciebant, nos non posse sibi B scelestorum (a) beneficio communicare; ex scriptis nos Imperatorum terrere putabant, ut invitos ad suam communionem traherent: et (b) spectabant dividi totius mundi profundam Ecclesiæ æternamque pacem propter Athanasium et Marcellum, propter quos nomen Domini blasphematur in gentibus, quos oportebat, si in se aliquid timoris Dei habuissent, ne turbo iste qui per ipsos natus est permaneret, a sua pravissima præsumptione vel sero discedere, ne ipsorum causa contra sese scinderetur Ecclesia: aut si in iis, qui pro ipsis certant, metus Dei esset, etiamsi nihil esse damnabile apud ipsos inveniretur, 660 tamen et quod propter ipsos unitas Ecclesiæ scinditur, et propter insanam rabiem cupiditatemque honorum pax profunda subvertitur, exsecrari eos ac C perhorrere deberent.

23. *Ecclesiæ negant olim depositos restituendi potestatem.* — Cum ita res currere videremus, ad suam patriam regredi nostrum unusquisque decrevit: placuitque nobis (c) de Serdica scribere, et ea quæ gesta sunt nuntiare, nostramque sententiam declarare. Nos enim Athanasium et Marcellum, qui in Dominum impie blasphemantes scelerati vixerunt, expositos olim atque damnatos non possumus iterum in episcopatus honorem suscipere: quique crucifigentes verum (f. iterum) filium Dei, atque illam denovo publicantes, acerbis ictibus confixerunt (Hebr. VI, 6). Alter enim ipsorum, blasphemando in filium Dei atque in ejus regnum, æterna morte mortuus est semel. Alter in corpus Domini (adde, et) mysteria ejus D prophano more atrociter peccans, cæteraque flagitia immaniter gerens, episcoporum sententia ejectus est atque damnatus. Quamobrem quoniam a parentum

est, ad morem eorum) nos qui ecclesiis sanctissimis præsidemus, populisque rectores sumus, sumus donantes et dimittentes, quæ ab ipsis (secundum ecclesiasticæ disciplinæ leges) nec dimitti possunt, etc.

(a) Hoc est, beneficio communionis ac pristinæ dignitatis sceleratis indulto.

(b) Faber, asterisco hic apposito quasi aliquid desit, legit postea, *spectabant dividi totius mundi profundum*, etc. Pro *profundum*, eo facilius posuimus *profundam*, quod mox recurrit *pax profunda subvertitur*. Nam *spectabant* præ se fert archetypus ms. Unde jam sensu integro habetur, *Ecclesie totius mundi profun-*

traditione discedere non possumus, quia nec talem auctoritatem sumpsit Ecclesia, nec talem potestatem a Deo accepit; supradictos ad honorem dignitatemque Ecclesiæ nec ipsi suscipimus, et suscipientes digne damnamus. Sed nec alios, qui aut olim aut postea merito damnati sunt, in Ecclesia recipimus, adhærentes legibus Dei traditionibusque paternis atque ecclesiasticis disciplinis, credentes prophetæ dicenti: *Noli transgredi terminos æternos, quos posuerunt patres tui* (Prov. XXII, 28). Quare nos nunquam fixa solidaque concutimus: sed magis ea quæ sunt a parentibus constituta servamus.

24. *Quibus negandam censeant communionem.* — Post multa igitur, dilectissimi fratres, hæc vobis ex aperto mandamus, ne quis vestrum ab aliquo circumventus aliquando communicet, id est, Ossio, Protogeni, Athanasio, Marcello, Asclepæ, Paulo, Julio; sed nec cuiquam damnatorum de Ecclesia sancta rejectis, neque sociis ipsorum, qui illis sive per se sive per scripta communicant. Quare nec vos ad illos scribere umquam debetis, nec ab ipsis scripta suscipere. Jam quod superest, oramus vos, dilectissimi Fratres, ut unitati Ecclesiæ consulatis et paci perpetuæ; sanctos episcopos eligatis, in quibus et fides integra et sancta sit vita; abhorrentes eos, qui pro criminibus suis ab episcopatus honore discincti sunt, voluntque iterum recipere locum, quem digne pro suis 661 facinoribus amiserunt: magisque hos execramini, quos post facinus videtis pejora committere. Nec Dominum audiunt dicentem: *Peccasti, quiesce* (Eccli. XXI, 1). (d) Inhibere nesciunt enim, et fortiores de sceleribus efficiuntur: et quanto plus in gurgitem vitiorum mergunt, tanto plus orbem subvertunt. Seditionibus vacantes, bella persecutionesque acerrimas sanctis Ecclesiis ingerunt, et tyrannico more populos Domini in suum dominium captivare contendunt.

25. *Perperam tantam synodum coactam volunt.* — Namque ex his rebus pessimos eorum conatus agnoscite, quando talem mundo tempestatis procellam induxerunt, ut Orientem prope totum Occidentemque turbarent; ut relinquentes singuli ecclesiasticas curas, populosque Dei deserentes, atque ipsam Evangelii doctrinam postponentes, de longinquo adveniremus senes ætate graves, corpore debiles, ægritudine infirmi (trahebamurque per diversa, nostrosque ægrotantes in itineribus deserebamus propter perpaucos scelestos olim digne damnatos, primitus Ecclesiæ contra fas appetentes): geratque curam

dam æternamque pacem dividi spectabant, etc. Proxime Sirm. ex ms. Remig., *per quos*, non *propter quos* legit.

(c) Non audent dicere de *Philippopoli*. Sed hic impudenter mentientibus fides merito negetur in cæteris.

(d) Sirm., *juvenescunt enim*. Pith. ms., *inbere* vel *jubere nesciunt enim*: ex quo confecit Faber *inhibere*, etc. Satis intelligitur quid sibi velint, etsi verbum ipsum quo usi sunt non certo perspicitur. Æque ad eorum sententiam pertinerebunt *quiescere*, aut *inhibere* etc., vel se continere.

de nobis imperium, atque religiosi imperatores, tribuni, et duces dirissima republica de episcoporum vita statuque exercerentur. Sed nec populi sileat. Omnis etenim fraternitas omnibus in provinciis suspensa ac sollicita expectat in quem finem hæc malorum procella succedat: cursusque ipse publicus attritus ad nihilum deducitur. Et quid pluribus? Ortus occasusque mundi propter unum vel duos paucosque sceleratos impie sentientes et turpiter viventes funditus vertitur, et dura sævaque tempestate turbatur, in quibus nulla religionis semina resederunt: quæ si habuissent, imitarentur prophetam dicentem: *Tollite, et mittite me in mare, et tranquillabit mare a vobis, quando hæc tempestat propter me facta est* (Jonæ 1, 12). Sed ideo hæc non imitantur, quia nec justos sequuntur: ita autem sceleratorum omnium duces quærent Ecclesiæ principatum, quasi aliquid tyrannidis regnum.

26. *Judicia synodorum non retractanda.* — Nec hoc propter bonum quoque justitiam inquirunt. Non enim Ecclesiis consulunt, qui leges juraque divina, (et) cæterorum decreta dissolvere percontantur. Propterea hanc novitatem moliebantur inducere, quam horret vetus consuetudo Ecclesiæ, ut in concilio Orientalibus episcopi quidquid forte statuissent, ab episcopis Occidentalibus refricaretur; similiter quidquid Occidentalium 662 partium episcopi, ab Orientalibus solveretur. Sed hoc ex illo suo pravissimo sensu tractabant. Verum omnium conciliorum juste legitimeque actorum decreta firmanda, majorum nostrorum gesta consignant. Nam in urbe Roma (a) sub Novato et Sabellio et Valentino hæreticis factum concilium, ab Orientalibus confirmatum est: et iterum in Oriente sub Paulo (b) Samosatis quod statutum est, ab omnibus est signatum. Ob quam rem hortamur vos, dilectissimi Fratres, considerantes ordinem ecclesiasticæ disciplinæ, et paci totius orbis consulentes, corripatis eos qui sceleratis communicant, et malos de ecclesiis radicibus amputatis: ut tempestate ruente ipsorum causa, innatans Christus Dominus omnibus imperet ventis procellisque maritimis discedere, et tribuat Ecclesiæ sanctæ pacem perpetuam et quietam.

27. *Præcipuos ex Occidentalibus damnant: cur.* — Nos vero nulli injuriam facimus, sed legis præcepta servamus. Nam injuriati graviter et male tractati su-

(a) Hoc ipsum nunc repetunt, quod jam an. 341 conquesti erant, cum indigne ferentes quod Julius ab Orientalibus depositus sedi suæ restitisset, Antiochiæ congregati rescripserunt, *non debere ab ipso discuti, si quos ipsi ecclesiis suis expellere voluissent, neque enim se contradixisse tunc, cum Novatus Ecclesia ejectus est.* Nisi quod Antiochiæ, ut nunc ex Socrate audivimus, lib. II, c. 15, et confirmatur a Sozomeno lib. III, c. 8, sola contra Novatum gesta memorant: cui nunc adjungunt Sabellium ac Valentinum. Romano autem concilio Novatum damnatum esse constat ex Eusebio, lib. VI Hist., c. 44. An in eadem civitate specialibus synodis pariter damnati sint Sabellius ac Valentinus, nullo alio veterum monumento certo scimus.

A mus ab iis, qui volebant Ecclesiæ catholicæ regulam sua pravitate turbare. Sed ante oculos habentes timorem Dei, judicium Christi verum et justum considerantes, nullius personam accepimus, neque alicui pepercimus, quo minus ecclesiasticam disciplinam servarem. Unde Julium urbis Romæ, Ossium, et Protogenem, et Gaudentium, et Maximum a Triveris damnavit omne concilium secundum antiquissimam legem, ut auctores communionis Marcelli et Athanasii cæterorumque sceleratorum, quique etiam homicidiis Pauli Constantinopolitani et cruentis actibus ejus communicaverunt. Protogenem namque esse anathematizatum una cum Marcello, subscribendo frequenter sententiæ in ipsum vel in ejus librum inlata; quique etiam in Paulum Constantinopolitanum

B sententiam dederunt, et illi postea communicaverunt. Gaudentium autem, ut immemorem decessoris sui Cyriaci subscribentis sententiis in sceleratos digne inlatis, commixtumque criminibus Pauli, quem etiam impudenter defendebat. Julium vero urbis Romæ, ut principem et duce[m] malorum, qui primus januam communionis sceleratis atque damnatis aperuit, cæterisque aditum fecit ad solvenda jura divina: defendebatque Athanasium præsumenter atque audacter, hominem ejus nec testes noverat, nec accusatores. Sed Ossium propter supradictam causam, et 663 propter beatissimæ memoriæ Marcum, cui graves semper injurias inrogavit: sed et quod malos omnes pro criminibus suis digne damnatos totis viribus defendebat, et quod convixerit in Oriente

C cum sceleratis ac perditis. Turpiter namque Paulino quondam episcopo Daciæ individuus amicus fuit, homini qui primo de maleficiis fuerit accusatus et de Ecclesia pulsus, usque in hodiernum diem in apostasia permanens cum concubinis publice et meretricibus fornicetur, cujus maleficiorum libros Macedonius episcopus atque confessor a Mopso combussit. Sed et (c) Eustasio et Quimatio adhærebant pessime et carus fuit, de quorum vitæ infamia turpi dicendum nihil est: exitus enim illorum eos omnibus declaravit. His itaque ac talibus junctus ab initio Ossius, sceleratis semper favens, contra Ecclesiam veniebat, et inimicis Dei semper ferebat auxilium. Maximum vero a Triveris, propter quod collegas nostros (d) episcopos, quos ad Gallias miseramus, noluerit suscipere, et quoniam Paulo Con-

(b) Editi ac ms. Pith., *Asonus ait.* Melius Sirm. ex ms. Remig. *Samosatis.*

(c) Si Eustathius Antiochenus hic intelligatur, ei opinioni, qua illum et ante Sardicense concilium et in exilio obiisse putant, hinc robur accedet. Tum pro *Quimatio*, legendum *Cimatio*. Duos autem Cimatio, unum Palti, alterum Tarudi, Athanasius ad Solit. pag. 812 memorat in exilium ab Arianis detrusos. Neque dubium est, alium hic a Cimatio Palti designari; quippe quem ex eodem Athanasio ad Antioch., pag. 575, post concilium Alexandrinum anni 362 adhuc in vivis exstitisse manifestum est.

(d) Narcissum scil., Marium, Theodorum, et Marcum, quos, aliquot menses post concilium Antioch. an. 341, ab Eusebianis ad Constantem in Gallias

stantinop. nefario homini ac perdito primus ipse communicavit, et quod ipse tantæ cladis causa fuit, ut Paulus ad Constantinopolim civitatem revocaretur, propter quod homicidia multa facta sunt. Causa igitur homicidiorum tantorum ipse fuit, qui Paulum olim damnatum ad Constantinopolim revocavit.

28. Propter has igitur causas justum duxit concilium, ut Julium urbis Romæ, et Ossium, æterosque supra memoratos discingeret atque damnaret. Quæ cum ita sint, custodire vos ab ipsis et abstinere debetis, dilectissimi Fratres, nec eos aliquando ad communionem vestram admittere: sed nec ipsorum litteras accipere, nec ad illos litteras dominicas dare. Et quoniam catholicam et apostolicam fidem voluerunt infringere et qui cum Ossio erant, inducentesque novam sectam (a) indeo croniti Marcelli iuxta Sabellio et Paulo, inde artem; necessario ordinavimus catholicæ Ecclesiæ fidem, quam negaverunt supradicti qui cum Ossio sunt, et Marcello hæretici (f. Marcelli hæresim) induxerunt. Consequens est, ut acceptis litteris nostris singuli consensus huic sententiæ commodantes, decreta nostra propria subscriptione signetis. Est autem fides nostra talis (Vid. lib. de Synodis n. 34).

29. Credimus in unum Deum patrem **664** omnipotentem, institutorem et creatorem omnium, ex quo omnis creatura (paternitas) in cælo et in terra nominatur. Et in unigenitum filium ejus Dominum nostrum Jesum Christum, qui ante ævum (omnia sæcula) ex Patre generatus est, ex Deo Deus, ex luce lux, per quem facta sunt omnia quæ in cælis et quæ in terra, visibilia et invisibilia, sermo qui sit (qui est verbum), et sapientia, et virtus, et vita, et lux vera, qui in novissimis temporibus propter nos induerit hominem (incarnatus est), et natus sit de sancta Virgine Maria, et crucifixus, et mortuus, et sepultus sit: tertia die resurrexit a mortuis, et assumptus in cælum, sedet in dextera Patris, venturus in fine mundi judicare vivos et mortuos, et reddere unicuique secundum opera sua; cujus regnum incessabile permanet in æterna sæcula. Est enim sedens in dextera Patris, non solum in isto sæculo, sed et in futuro. Credimus in Spiritum sanctum, hoc est, in paracletum, quem mittens (promittens) Apostolis post assumptionem suam in cælum, misit docens illos et instruens (docere illos et instruere) de omni-

bus, per quem sanctificantur animæ in ipsum fideliter credentes. [(b) Credimus et in sanctam Ecclesiam, in remissionem peccatorum, in carnis resurrectionem, in vitam æternam.] Illos vero qui dicunt, Ex id quod non fuit filius Dei (ex non exstantibus esse Filium Dei), aut ex alia substantia, et non ex Deo; aut qui dicunt, fuisse aliquando tempus vel sæculum quando non fuit filius, hæreticos damnat sancta et catholica Ecclesia. Similiter et illos, qui dicunt tres esse deos; aut Christum non esse Deum; aut ante (leg. sæcula non fuisse) ea unum non fuisse Christum, neque filium Dei; aut ipsam (cum ipsum esse) Patrem et Filium et Spiritum sanctum; aut non natum filium; aut non sententiæ (consilio) neque voluntate Deum patrem genuisse filium: hos

omnes anathematizat et execratur sancta et catholica Ecclesia. Opto vos in Domino bene valere. Stephanus Episcopus Antiochiæ provincie Syriæ (al. Sprecitæ) Cæles opto vos in Domino bene valere. Olimpius episcopus Doliceus opto vos in Domino bene valere. Gerontius episcopus Lamphanis. Menophantus episcopus ab Epheso opto vos in Domino bene valere. Paulus episcopus opto vos in Domino bene valere. **665** Eulalius episcopus ab Amantias opto vos in Domino bene valere. Macedonius episcopus ab Amarquetias (a Mopsvestia) opto vos in Domino bene valere. Thelaphius episcopus a Calcedonia opto vos in Domino bene valere. Acacius episcopus a Cæsarea opto vos in Domino bene valere. Theodorus episcopus ab Heraclea opto vos in Domino bene valere. Quintianus episcopus (c) a Taxe opto vos in Domino bene valere. Marcus episcopus ab Aretis (Arethusa) opto vos in Domino bene valere. Cyrotus episcopus a Roco opto vos in Domino bene valere. Engesus episcopus a Liscia opto vos in Domino bene valere. Antonius episcopus a Zenmate opto vos in Domino bene valere. Antonius episcopus a Doctimo opto vos in Domino bene valere. (d) Dion episcopus a Cæsarea opto vos in Domino bene valere. Vitalis episcopus a Tyro opto vos in Domino bene valere. Eudoxius episcopus a Germanicia opto vos in Domino bene valere. Dionysius episcopus ab Alexandria provincie opto vos in Domino bene valere. Macedonius episcopus a Virito opto vos in Domino bene valere. (e) Eusebius episcopus a Dordani opto vos in Domino bene valere. Basilius episcopus ab

amandatos esse refert Athanasius lib. de Synod. p. 194.

(a) In ms. Sirm., *judeo croniti*. Suspiciamur hic notari Marcelli doctrinam cum Judæis facere, eumque Judæo errore esse imbutum. Mox pro *inde artem*, idem Sirmundus in ms. Remig. reperit *Juda artem*: unde legendum putamus, *sectam Judæo uniti Marcelli juxta Sabellium et Paulum judaizantem*. Verum hujus loci sensus repeti potest ex num. 2, ubi inducitur Marcellus assertiones suas *nunc falsitatibus Sabellii, nunc malitiæ Pauli Samosatensis, nunc blasphemis... aperte permiscens, unamque confusionem de supradictis faciens*: vel ex num. 4, ubi *restaurans Pauli Samosatensis et artes et dolos prædicatur*.

(b) Quæ uncinis comprehensa sunt, non exstant

in formula Sardic. descripta lib. de Synod. n. 34, ut ibi jam notavimus.

(c) *Leg. a Gaza*: is enim est qui Asclepæ sedem usurpat, de quo Fragmentum superius num. 8.

(d) Hic est, quantum augurari licet, *Dianæus* Cæsareæ in Cappadocia episcopus, quem Sozomenus, lib. III. c. 5, Antiocheno concilio anni 341 interfuisse memorat, quemque Basilius epist. LXXXVI, testificatur, cum in agrotationem ex qua et mortuus est decumberet, contestatum esse, se simplici corde in scriptum Constantinopolitanæ fidei (an. 380) consensisse quidem; sed nulla in re irritam voluisse eam fidem, quæ Nicææ exposita fuerat.

(e) Mendose editum erat *Eufenius*, cum in mss. exstet *Eusevius*. Hic episcopus ejus urbis videtur,

(a) Anquira opto vos in Domino bene valere. Pro-heresius episcopus a Sinopa opto vos in Domino bene valere. Eustacius episcopus ab Epiphania opto vos in Domino bene valere. Pancratius episcopus a (b) Parnaso opto vos in Domino bene valere. Eusebius episcopus a Pergamo opto vos in Domino bene valere. Sabinianns episcopus a Cathimera opto vos **666** in Domino bene valere. Bitinicus episcopus a Zelon opto vos in Domino bene valere. Dominius episcopus a Palladiano opto vos in Domino bene valere. Pison episcopus a Troada opto vos in Domino bene valere. Cartherius episcopus ab Aspona opto vos in Domino bene valere. Filctus episcopus a Juliopoli opto vos in Domino bene valere. (c) Quirius episcopus a Mareota opto vos in Domino bene valere. Filetus episcopus a Cratia opto vos in Domino bene valere. Thimareus episcopus opto vos in Domino bene valere. Ensebius episcopus a Mignenia (f. Magnienia) opto vos in Domino bene valere. Quirius episcopus a Philadelphia opto vos in Domino bene valere. Pison episcopus (d) a Vanis opto vos in Domino bene valere. Timotheus episcopus opto vos in Domino bene valere. (e) Euthemon episcopus a Thaneos opto vos in Domino bene valere. (f) Callenicus episcopus a Pelosio opto vos in Domino bene valere. Eusebius episcopus a Pergamo opto vos in Domino bene valere. Leucadas episcopus ab (g) Hio opto vos in Domino bene valere. Noconius episcopus a (h) Troade opto vos in Domino bene valere. Adamantius episcopus a Cio opto vos in Domino bene valere. Edesius episcopus a Coe opto vos in Domino bene valere. Theodolus episcopus a (i) Neocæsario opto vos in Domino bene valere. (j) Sion episcopus opto vos in Domino bene valere. Theogenes episcopus a Lizia opto vos in Domino bene valere. **667** Florentius episcopus ab Ancara opto vos in Domino bene valere. (k) Isaac episcopus a Lueto opto vos in Domino bene valere. Eudemon episcopus... subscripsi pro ipso, opto vos in Do-

que in tab. Peusing. Zorlanis, et apud Anonymum Ravenna. Evolanis dicta.

(a) Pro Ancara legit hic Anquira : quomodo jam pro Cimatio, vidimus supra Quimatio; et infra Quirius, pro Seyrus.

(b) Forte Parnaso. Parnason autem seu Parnassum urbs fuit maritima, quæ ex Anton. ad Galatiam spectabat aut Cappadociam. Antea in ms. Pith. Prancricius, non Pancratius.

(c) Sozomenus lib. III, c. 12, narrat cum cæteris Orientalibus Philoppopoli adfuisse Ischyrium a Mareota, qui hic corrupte Quirius scribitur.

(d) An forte ab Adanis, ut ait ille Pise Adanorum, qui apud Secratem, lib. III, c. 25, concilio Antiocheno subscribit? An vero a Varnis? Quippe in notitia Antioch. ad calcem Guillelmi Tyrii Varnon sedes est episcopalis sub Edessa metropoli.

(e) Apud Athanasium in breviario Meletii pag. 789, recensetur Εὐδαίμων ἐν Τάπει. Is ipse est, quem una cum Callinico et Isione infra subscriptis de vestium linearum tributo calumniam sibi struxisse narrat idem Athanasius, Apolog. ad Const. p. 778.

(f) Breviario Meletii apud Athanas. p. 789, Καλλιτικός ἐν Πελοποννήσῳ.

(g) Apud Athanasium, in Meletii breviario, Ἰθίον seu Ἰθιοπόλις memoratur veluti ditio quædam, in

mino bene valere. Agapius episcopus a Therjaco (Me. Rem. Therinco) opto vos in Domino bene valere. Basius episcopus a Car opto vos in Domino bene valere. Narcissus episcopus ab Anapoli (Irenopoli, vel Neonopoli) opto vos in Domino bene valere. Embraeus episcopus a (l) Mileto opto vos in Domino bene valere. Lucius episcopus ab Babbino opto vos in Domino bene valere. Nonnius episcopus a Laudocia (Laodicia) opto vos in Domino bene valere. Pautagatus episcopus a Gallias (forte Gallatia) opto vos in Domino bene valere. Flaccus episcopus ab Jeropoli opto vos in Domino bene valere. (m) Sysimius episcopus a Perge opto vos in Domino bene valere. Diogenes episcopus opto vos in Domino bene valere. Cresconius episcopus opto vos in Domino bene valere. Nestorius episcopus opto vos in Domino bene valere. Emmonius episcopus opto vos in Domino bene valere. Eugenius episcopus opto vos in Domino bene valere. **668** Antonius episcopus (n) a Cæsia opto vos in Domino bene valere. Demofilius episcopus (o) a Berce opto vos in Domino bene valere. Euticius episcopus a Philippopoli opto vos in Domino bene valere. Severus episcopus a Cabula opto vos in Domino bene valere. Timotheus episcopus ab Anchilo opto vos in Domino bene valere. Valens episcopus a Mursa, opto vos in Domino bene valere. (p) Explicit decretum synodi Orientalium apud Serdicam episcoporum a parte Arianorum, quod miserunt ad Africam.

FRAGMENTUM IV (Alias 1 partis).

INCIPIE EXEMPLUM EPISTOLÆ (q) LIBERII EPISCOPI URBIS ROMÆ AD ORIENTALES EPISCOPOS.

Dilectissimis fratribus et coepiscopis nostris universis per Orientem constitutis, Liberius urbis Romæ episcopus æternam salutem.

1. Liberius Orientalibus suam communionem imper-

qua nonnulli episcopi Meletio adhaerebant. Proxima Eusebii subscriptio supervacanea videtur, cum exstet jam superius.

(h) In ms. Pith., a Troadas. Superiori pagina jam occurrit Pison episcopus a Troada.

(i) Pith. ms. a Neocæsario. Apud Labb., Theodolus episcopus a Neocæsarea.

(j) An Ision in Athriba in Meletii breviario recensitus, et in confanda Athanasio calumnia Callinici et Eudæmonis socius?

(k) In Meletii breviario, Isaac in Leto,

(l) Pithœanus codex a prima manu, ab Lecto, et a secunda, ab Nileto : unde editum erat a Nisilecto.

(m) Ille forte est Sisinnius, quem Athanasius ad Solit. pag. 888 recenset inter veteranos Arii discipulos ab Alexandro damnatos.

(n) In ms. Pith. a Cusra.

(o) Vulgatum erat ab Coe. Propius tamen exhibit ms. a Berce.

(p) Si se octoginta episcopus in unum convenissent, num. 16 non mendaciter testati sunt, septem hic desiderantur subscriptiones.

(q) Baronius in appendice tom. III, ad an. 352, hanc epistolam antiquitatem redolere, et Liberii ævo scriptam esse concedit : eam tamen omnino negat ipsius esse. A plerisque etiam rejicitur ut ficta et adul-

tit, Athanasio negat. — Studens paci et concordiae Ecclesiarum, postea quam litteras Charitatis 669 Vestrae de nomine Athanasii et caeterorum factas ad nomen Julii bonae memoriae episcopi accipi; secutus traditionem majorum, presbyteros urbis Romae Lucium, Paulum et Helianum e latere meo ad Alexandriam ad supradictum Athanasium direxi, ut ad urbem Romam veniret: ut in praesenti id, quod Ecclesiae disciplina (a) exstitit, in eum statueretur. Littera-

terina. Primo enim Athanasius nullo umquam vel levi verbo indicat, Liberium ante exsilium a sua ipsius communione recessisse. Imo in fine Apolog. ad Const. pag. 807, hoc afert velut praclarum innocentiae suae testimonium, quod ille omnia pati, quam ipsius causam proderet maluerit. Deinde idem Athanasius ubi ad Solit. pag. 837 praemisit: *Liberius post exactum in exsilio biennium inflexus est, minisque mortis ad subscriptionem inductus est; statim adjicit: Verum illud ipsum et eorum violentiam, et Liberii in haeresim odium, et suum pro Athanasio suffragium, cum liberis affectus habebat, satis coarguit.* At certe nihil inde causam suam juvaret, si Liberius initio pontificatus, nemine cogente, ipsum a sua communione repulisset. Sed et Liberius ipse ab Athanasio damando se semper abhorruisse palam declarat, cum Eusebio eunucho ipsius contra Athanasium subscriptionem exposcenti apud Athanas. ad Solit. p. 835 fortiter responderet, eum quem non una, sed jam altera synodus probe ab omni crimine liberum pronuntiavit, et Romana Ecclesia cum pace dimisit, minime se posse damnare; neque absentem aversari, quem, inquit ibid., *praesentem dileximus et habuimus in nostra communione.* Demum cum haec non solum Romae eunucho Eusebio, sed et Mediolani Constantio, praesentibus Epicteto et Eusebio, responsa dedisset; nemini unquam venit in mentem, ut Athanasium jam semel ab ipso damnatum fuisse objiceret.

Ad haec respondent nonnulli, Athanasium modestiae et amicitiae causa Liberio jam correcto et in sua communione perseveranti pepercisse; ac prudenter reticuisse, quod ille iudicio praecipiti commiserat: Liberium vero, cum Orientalium litteris permotus esset, hanc epistolam scripsisse quidem, sed ab ea in lucem edenda litteris Aegyptiorum revocatum esse, donec exsilio impatiens, quo Orientalium sibi gratiam conciliaret, eam divulgandam existimavit.

Sed quod illi meris conjecturis nixi defendunt, ex ipsis Liberii ad Orientales litteris refellitur. Nedium enim testetur se jam pridem Athanasium damnasse; hinc potius excusat damnationis illius dilationem: quia, inquit Fragm. vi, n. 5, *susciperat illum bonae memoriae Julius episcopus decessor meus, ne forte ab aliquo praevicator judicaretur. At ubi cognovi, quando Deo placuit, juste vos illum condemnasse, mox consensum commodari sententiis vestris, etc.* Tunc primum igitur Orientalibus commodavit consensum, cum exsilio tadio victus a pristina sua constantia excidit. Eum autem nunquam antea Athanasium damnasse, apertum est ex proximo Fragmento v, n. 2, ubi disertis verbis declarat, se initio pontificatus Orientalium quidem litteras contra Athanasium accepisse, sed eis fidem ac sententiam suam non commodasse, quod eodem tempore octoginta episcoporum Aegyptiorum de Athanasio sententia repugnabat. Unde, inquit, *contra divinam legem visum est, etiam cum episcoporum numerus pro Athanasio major existeret, in parte aliqua commodare consensum Athanasii adversarii numero paucioribus.* Sed et cum constat ex Fragmento v, n. 1 et 6, nec non ex subsequenti num. 4, Liberium non modo Mediolani anno 354, sed et Arelate an. 355, a Constantio per legatos petisse, ut juberet, sicut ipsi jam dudum placuerat, concilium ad Aquileiam congregari, quo Athanasii causa

teras etiam ad eundem per supradictos presbyteros dedi, quibus continebatur, quod si non veniret, sciret se alienum esse ab Ecclesiae Romanae communione. Reversi igitur presbyteri nuntiaverunt eum venire noluisse. Secutus denique litteras Charitatis Vestrae, quas (b) de nomine supradicti Athanasii ad nos distis, sciatis his litteris, quas ad unanimitatem nostram (c) dedi, me cum omnibus vobis et cum universis episcopis Ecclesiae catholicae pacem habere:

tractaretur: recte consequitur, Liberium jam ab anno 352, hoc est, pontificatus sui initio, concilium petisse, et petitum Imperatori placuisse; vix enim illud dudum artius potest, quam ad annum superiorem restringi. Ex quo nullum reliquitur tempus, quo Athanasius a Liberio citatus, et ab ejusdem B communionem separatus judicaretur.

Quae cum ita sint, hanc epistolam ab Arianis confictam esse eo consentimus libentius, quo plures hujusmodi litteras tum Athanasii tum imperatoris nomine, circa idem tempus, ab iisdem editas esse demonstrat Athanasius ipse, Apolog. ad Constant. p. 680 et 686. Quod etiam confirmat Sardicense concilium, in quo lectae sunt litterae factae a Theognito falsae adversus Athanasium et Marcellum, ut audivimus Fragm. ii, n. 3.

Exoritur hic altera quaestio, cujus nimirum sint, quae epistolae huic appendicis in modum subjecta sunt. Qui epistolam, et quoque appendicem ab Arianis confictam esse putant; indignum enim Hilario, dignum Arianis esse, ut laudetur opus, quod omnium indignationem mereatur. Quis tamen in eo non agnoscat vocem catholici praesulis, irritos enarrantis Arianorum conatus, ac probantis Sardicense Concilium, quo Athanasius absolutus et Ariani damnati fuerant?

Godefridus Hermant., not. 3 in cap. 25 libri vi Vitae S. Athanasii, opinatur hanc appendicem non ad proximam epistolam Liberio inscriptam, sed ad litteras Sardicensis synodi ad Constantium, quas Hilarius ad calcem ii Fragmenti exhibebat, pertinere. Si tamen propius pendatur illius verba, ea magis in proximam, quam in deperditam synodi Sardicensis epistolam convenire apparebit. Et vero licet totum hoc Hilarii opus omnino confusum sit atque perturbatum, nulla tamen occurrit appendix hujusmodi a proprio loco divulsa atque distracta.

Quocirca neque hanc e suo situ motam, neque Hilario indignam arbitramur, sed quas superioris epistolae laudes plerique putant, meram esse Ironiam. Suspiciamus etiam Potamium et Epictetum epistolae ejusdem architectos hic significari, ac pro audire haec noluerunt, legendum esse audere haec potuerunt: adeo ut ab his seductus Fortunatianus (qui Hieronymo teste, lib. de Script. eccl. c. 97: *In hoc habetur detestabilis, quod Liberium Romanae urbis episcopum pro fide ad exsilium pergentem primus sollicitavit ac fregit, et ad subscriptionem haereseos compulsi*), eandem epistolam diversis episcopis miserit, ut eos ab Athanasii communione retraheret: sed nihil profecerit tamen; quia probe notum erat omnibus, Athanasium Aegyptiorum opera a Liberii communione nunquam excidisse. Si haec ita se habent, haec epistola non anno 352, sed 355, quando in exsilium expulsus est Liberius, conficta sit necesse est. Eum tamen locum hic illi damus secundum tempus, quo illam editam esse contulerunt illius auctores. Vide notas in sequens Fragmentum.

(a) Restituimus lectionem ms., cui in editis praetatum erat *exigit*.

(b) Quid sibi velit de nomine, Hilarius ipse Fragm. vi, n. 4, interpretatur, id est de condemnatione.

(c) Verbum dedi supplemus ex ms. Sirm. Proxime

supradictum autem Athanasium alienum esse a communione mea sive Ecclesiae Romanae, **670** et consortio litterarum ecclesiasticarum.

2. *In casum conficta hæc epistola. Cur.* — « Quid in his litteris (a) non sanctitatis, quid non ex metu Dei eveniens est? Sed Potamius et Epictetus, dum damnare urbis Romæ episcopum gaudent, sicut in Ariminensi synodo continetur, audire hæc noluerunt (f. audere hæc potuerunt). Quin etiam Fortunatianus episcopus epistolam eandem rursus diversis episcopis mittens, nihil profecit. Ut autem in negata Athanasio communione sibi potius (b) essent onerosi, remque omnem sibi periculi facerent, dummodo nihil Sardicensi Synodo, qua Athanasius absolutus et Ariani damnati fuerant, decerperent; litteræ ex Ægypto (c) omni atque ab Alexandria missæ admebant: quoniam quales ad Julium pridem de reddenda (d) exsulanti Athanasio communione erant scriptæ, tales nunc ut de subjectis intelligetur, ad Liberium datæ sunt de tuenda. »

671 FRAGMENTUM V (Alias II partis).

INCIPIT EPISTOLA LEGATORUM (e) MISSA AD CONSTANT-

antea magis placeret vestram. Quamquam ad unanimitatem nostram sic licet intelligere, quasi ad unanimitatem inter nos servandam.

(a) Godefridus Hermant lib. vii Vitæ S. Athanas. c. 6, cum Fortunatiani ante lapsum laudabile aliquod pro fide catholica factum nunc memorari pro certo habeat; verisimile putat, epistolam synodi Sardicensis ad Constantium missam hic significari. Verisimile tamen non est, ut Hilarius nihil profuisse dixerit litteras Sardicensis synodi, cujus auctoritatem apud omnes valere statim significat. Probabilius itaque est, ut diximus, pseudoepistolam Liberii hic intelligi: quam Fortunatianus post lapsum mittens diversis episcopis nihil profecerit; quia apud omnes multum valebat Sardicensis synodus, a Liberio confirmata postquam Ægyptiorum litteris de Athanasii causa certior factus est.

(b) Ita correxit Faber; cum mendose in suo ms. haberet esse onerosius, et postea faceret, pro facerent.

(c) Editi ex ms. Pith., litteræ ex Ægypto omniaque ad Alexandriam iisse admonebant, quam qualis ad Julium pridem de reddenda exsulante Athanasio communione erant scriptæ, talis nunc, etc. Quam nunc ex iisdem fere characteribus, male antea inter se compositis, off-rinus lectionem, confirmat ipsa historiae veritas. Exstat namque apud Athanasium initio Apolog. ad Const., p. 722, Alexandrinæ synodi epistola ab omni Ægypto, et ut notat ad illius calcem Athanasius, ad omnes et ad episcopum Romanum Julium in gratiam Athanasii scripta: quam Sardicenses Patres Frag. II, n. 5, laudant, et num. 10 ab 80 episcopis testantur esse missam. Alteram vero Liberius ipse sequenti Fragmento v, commemorat sibi a totidem Ægyptiis episcopis pro eodem Athanasio datam eo ipso tempore, quo Orientalium contra eundem litteras acceperat.

(d) In ms. exultante: mendose. Quales ad Julium, tales ad Liberium scriptæ sunt litteræ: quia ut ille, ita et hic 80 Ægyptiorum episcoporum litteras in gratiam Athanasii accepit: ut de subjectis intelligetur,

PATROL. X.

TIUM IMPERATOREM A LIBERIO EPISCOPO URBS ROMÆ PER LUCIFERUM EPISCOPUM (circa an. 354).

Gloriosissimo Constantio Augusto Liberius Episcopus.

1. *Liberius concilium exposulat. Contumeliosis sermonibus a Constantio in vulgus sparsis laceratur.* — Obsecro, tranquillissime imperator, ut mihi benignas aures clementia tua tribuat, (f) quo possit mansuetudini tuæ mentis meæ propositum apparere. De Christiano enim imperatore et sanctæ memoriæ Constantini filio hoc ipsum sine cunctatione mereor impetrare. Sed in eo me laborare intelligo, quia repetita satisfactione, placabilem etiam circa reos animum tuum, in gratiam meam revocare non possum. Sermo (g) enim pietatis tuæ, jamdudum ad populum missus, me quidem, quem patienter omnia ferre necesse est, plurimum lacerat: sed animum tuum, qui lenitati semper vacat, qui numquam, ut scriptum est, in occasum diei iracundiam servat, retinere circa me indignationem miraculo mihi est. Ego enim, religiosissime imperator, tecum veram pacem requiro, quæ non sit verbis composita interna dispositione fallaciæ, sed præceptis Evangeliorum rationabiliter confirmata. Non Athanasii tantum negotium, sed multa alia in medium venerunt, propter quæ concilium fieri mansuetudinem tuam fueram deprecatus (h):

puta ex sequenti Fragmento num. 2. Quod Fragmentum cum in archetypo ms. in prima horum Fragmentorum parte, hoc autem quod præ manibus est in secunda tantum locum obtineat; hinc sequitur 1º utramque partem ad Hilarium pertinere, nec bene a Blondello et aliis nonnullis eam illi auferri quæ in ms. prima est: 2º Fragmentorum ordinem in ms. inversum esse, si quidem ei quantum invenitur propositum, cui subiciendum esse Hilarius declarat; 3º Nicolao Fabro licuisse, quam in ms. primam reperit hujus operis partem, secundo dumtaxat loco edere: demum non minus licere nobis Fragmenta singula meliorem in ordinem disponere. Neque hæc negarit quisquam, nisi qui illud, ut de subjectis intelligitur, forte volet non ad subjectas Liberii litteras, sed ad Ægyptiorum epistolam quæ hinc sit dilapsa referri.

(e) Luciferi nimirum episcopi Calaritani, Pancratii presbyteri, et Hilarii diaconi: quorum consortio junxit se Eusebius Vercellensis, Liberii epistola, quam Baronius ad an. 354, n. 2, describit, invitatus. Hanc post deletum Magnentium celebratumque Arelatense anni 353 concilium missam esse non obscurum est. Valesio autem, animadversionibus in cap. 57 lib. II Socratis, eam ad annum 356 differenti nemo assentitur: cum Liberius hac legatione concilium obtinuerit quod anno 355 Mediolani celebratum est. Itaque inter eruditos convenit, eam anno 354 scriptam esse, et ut post Baronium putat Antonius Pagi, cum adhuc in Galliis ageret Constantius, qui Ammiano, teste lib. XIV, c. 4, sub eju-dem anni exitum in Italiam ad hiberna secessit. Eandem epistolam Baronius ad an. 354, n. 2, exscripsit ex bibliotheca Patrum edit. Paris., in qua exstat inter Luciferi Opera.

(f) Apud Baron., quo possim; et mox aperire, pro apparere; et antea opto, pro obsecro.

(g) Qualis fuerit hic sermo, augurari licet ex verbis num. 5, quibus Liberius innocentiam suam tuetur.

(h) Anno superiore per Vincentium Capuanum, qui Arelate cum Ariani in Athanasii condemnationem consensit.

ut ante omnia, quod specialiter optat mentis tuæ erga Deum sincera devotio, cum fidei causa, in qua prima nobis spes est ad Deum, diligenter fuisset tractata (a), ne eorum, qui nostram circa Deum observantiam mirari debent, possent finire. Et dignum fuerat Dei cultore, dignum imperio tuo quod Christi pietate regitur et augetur, specialiter hoc ipsum pro reverentia sanctæ religionis, cui prudenter intentus es, clementiam tuam nobis ad hæc impetranda præstare.

2. *Litteras Orientalium suppressisse falso accusatur. Cur eis fidem non habuerit.* — Sed multi Ecclesiæ membra lacerare festinant, qui confinxerunt me litteras suppressisse, ne crimina ejus, quem dicebantur condemnasse, apud omnes paterent. (b) Quas illas litteras? Episcoporum Orientalium, et Ægyptiorum; quibus in omnibus eadem in Athanasium crimina continebantur? At satis omnibus clarum est, nec quisquam negat, nos Orientalium litteras intinasse, legisse Ecclesiæ, legisse concilio, atque hæc etiam Orientalibus, respondisse; qui fidem et (c) sententiam non commodavimus nostram, quod (d) eodem tempore (e) octoginta episcoporum Ægyptiorum de Athanasio sententia repugnabat, quam similiter recitavimus atque insinuavimus episcopis Italis. Unde contra divinam legem visum est etiam, cum episcoporum numerus pro Athanasio major existeret, in parte aliqua commodare consensum. Hæc scripta, si Deo fidem (f) debet Eusebius qui missus fuerat, festinans ad Africam nobis reliquit: quæ tamen postea omnia scripta, ne ad impetrandum forte concilium deessent, Vincentius qui cum cæteris missus fuerat Arelatum pertulit.

3. *Criminibus sibi a Constantio confictis se purgat.* — Videt igitur prudentia tua, nihil in animum meum introisse, quod Deo servientibus non dignum fuerat

(a) Baron. *nec eorum. An technæ eorum vel tunc aut dehinc eorum*, subaudito postea vocabulo causæ?

(b) Alias ex ms. Pithæano, *quasi illas litteras. Præferimus cum Baron. quas illas litteras, suppressisse?* His verbis funditus ruit eorum opinio, qui superiorem epistolam Liberii nomine inscriptam ut genuinam recipiunt. Qui enim Orientalium litteras suppressisse insinulatus sit, si eis morem generis Romani Athanasium citaverit, ac postmodum a comunione sua removerit?

(c) Pith. ms., *scientiam*, Magis placet cum Baron., *sententiam*. Mox, necnon Frag. vi, n. 3, ab eodem Liberio audiemus *commodare consensum*.

(d) Elidit Faber, *eo tempore*, quamvis in suo ms. reperisset *eodem tempore*: quomodo etiam exstat apud Baron. Hinc rursus refellitur, quod ad defendendam superiorem epistolæ veritatem nonnulli excogitarunt, nimirum Liberium litteris Orientalium permotum eam scripsisse, sed ab ea edenda aliis Ægyptiorum litteris fuisse revocatum. Qui enim eodem tempore Orientalium simul et Ægyptiorum litteras acceperit, si illorum litteris permotus, prius ad Athanasium presbyteros miserit, ac missorum expectarit reditum, quam ab Ægypto quidquam audiret?

(e) Apud Baron. *septuaginta quinque*. Magis placet cum nostris mss. *octoginta*. Namque episcopi, qui Fragm. II, n. 5, ex Ægypto ad Julium scripsisse memorantur, num. 10 ejusdem Fragm. perhibentur

A cogitare. Testis autem mihi est Deus, testis est tota cum suis membris Ecclesia, me fide et metu in Deum meum cuncta mundana ita, ut evangelica et apostolica ratio præcipit, calcare atque calcasse. Non furore temerario, sed constituto atque observato jure divino, atque in alio ministerio ecclesiastico vivens, nihil per 673 jactantiam, nihil per gloriæ cupiditatem, quod ad legem pertinebat implevi: et ad istud officium, testis est mihi Deus meus, invitus accessi; in quo cupio quidem sine offensa Dei, quamdiu in sæculo fuero, permanere. Et nunquam mea statuta, sed apostolica, ut essent semper firmata et custodita, perfeci. Secutus morem ordinemque majorum, nihil addi episcopatu urbis Romæ, nihil minui passus sum: et illam fidem servans, quæ per successionem tantorum episcoporum excurrit, ex quibus plures martyres exstiterunt, illibatam custodiri semper exopto.

4. *Cum Orientalibus cur communicare nequeat.* — Denique jam me sperire causam pietati tuæ sollicitudo ecclesiastica atque ipsa devotio persuadet. Significant Orientales, paci nostræ velle conjungi. Quæ est pax, clementissime imperator, cum sint ex partibus ipsis quatuor episcopi Demophilus, Macedonius, Eudoxius, Martyrius, qui ante annos octo, cum apud (g) Mediolanum Arii sententiam hæreticam nolissent damnare, de concilio animis iratis exierunt? Horum si fas est sententiis, quale sit, aut quid periculi habeat, commodare consensum, æquitas et clementia tua poterit æstimare. Non est novum, quod nunc subtiliter et sub occasione nominis Athanasii attentatur. Manent litteræ Alexandri episcopi olim ad Sylvestrum sanctæ memoriæ destinatæ, quibus significavit ante ordinationem Athanasii, (h) undecim tam presbyteros quam etiam diacones, quod Arii hæresim sequerentur, se ecclesia eiecisse,

octoginta exstitisse. Quales autem ad Julium, tales ad Liberium litteras, hoc est ab iisdem, in gratiam Athanasii datas esse, postremis superioris Fragmenti verbis audivimus.

(f) Baron. *habet Theosebius: et mox, post omnia scripta... Arelatum pervenit.*

(g) Post Athanasium lib. de Synod. pag. 895, narrat Socrates lib. II, c. 19. Orientales triennio post concilium Antioch. anni 341, prolixam fidei formulam conscripsisse, eamque per Eudoxium, Macedonium et Martyrium ad episcopos Italiæ misisse. Ex illorum adventu nata videtur hujus concilii occasio, in quo quatuor illi episcopi Arii hæresim damnare recusarunt. Unde obiter observamus, id Occidentalibus moris fuisse, ut in conciliis suis cum cæteris hæresibus Arianam condemnandam proponerent. Quod enim hoc anno a predictis episcopis, hoc ipsum anno 347 a Valente et Ursacio in eadem civitate exactum fuit, ut ipsi declarant Frag. II, n. 20. Id quoque Arelatensi synodo anni 353 præstitum esse mox audivimus. Et Athanasius, lib. de Synod. p. 876, testis est, Arimini patefactam ea ratione fuisse Valentis et Ursacii valritem. *Episcopi enim, inquit, proponentibus ut cætera cum Ariana damnarentur hæreses, reliquisque omnibus ad id consentientibus, Valens et Ursacius cum sociis abnuerunt.*

(h) Horum Athanasius, ad solit. p. 858, catalogum videtur texere, ubi conqueritur quod Arianis, neque illis novitiis, sed veteranis ac jam olim cum Ario ab

ex quibus nunc quidam extra Ecclesiam catholicam foris positi dicuntur sibi conciliabula invenisse, quibus asseveratur etiam Georgius (a) in Alexandria per litteras communicare. Quæ ergo pax potest esse, tranquillissime imperator, si (b) exhibitis episcopi, ut nunc per Italiam factum est, cogantur talium sententiis obedire?

5. Accipe aliud, quia tranquillitas tua **674** patienter admittit. Manent legatorum (c) litteræ, qui ad clementiam tuam fuerant destinati, quæ nuper venerunt: quibus significant, propter turbationem quidem omnium ecclesiarum sequidem ante succumbere sententiis Orientalium voluisse, proposuisse tamen conditionem, ut si iidem Arii hæresim condemnassent, hoc genere inclinati eorum sententiis obedirent. Placitum, ut ipsi significant, scriptura teste firmatur, itur in concilio: accipiunt cum deliberatione responsa, Arii doctrinam se damnare non posse, Athanasium, quod solum exigebant, communionem esse privandum. Hinc jam clementia tua hoc quoque consideret, recte catholicæ religionis jure servato, an hominis causa debeat diligenter excussequæ tractari.

6. *Concilium eniæ deprecatur.* — Unde iterum atque iterum mansuetudinem tuam atque animum tuum Deo devotum rogamus per ejus virtutem, qui se in defensione tua (*adversus Magnentium an. 353 deletum*) quantus sit, universis mortalibus approbavit, ut habens ante oculos ejus beneficia, qui imperium tuum in omnibus regit, hæc in cœtu episcoporum diligenter facias omni cum consideratione tractari: ut pacatis per te Deo favente temporibus, tranquillitate tua consentiente, sic omnia discutian-

Alexandro episcopo damnatis ecclesiæ (catholicis ereptæ) donantur. Ita in superiori Libya Secundus, in Alexandria Euzoius Chananæus, Julius, Ammon, Marcus, Irenæus, Zosimus, Serapion cognomento Pelecon, et in Libya Sisinnius cum juvenibus ejusdemsecum hæreseos cultoribus ecclesiis accipiunt.

(a) Valesius cum Georgium in Alexandria sic intellexisset quasi Georgium Alexandrinum episcopum, quem constat anno tantum 356 in Athanasii sedem invasisse; eo loco adductus est, ut hanc epistolam ante eundem annum scriptam negaret. At notatur hoc loco Georgius alter, et ut probabile est Laodicæ episcopus, qui antea Athanasio teste lib. de Synod. p. 886 et 887, Alexandrinus presbyter, ab Alexandro ejectus fuerat. Unde post in Alexandria, commode suppleveris olim presbyter. Commodius vero intellexeris eum hic argui, quod Alexandrinis Ariianis per litteras communicet.

(b) *Abest exhibitis apud Baronium.* In ms. Pith., *exhibitis episcopis*: quod Faber non male videtur correxisse, ut liquidius patebit, si verborum ordo mutetur in hunc modum: *Si talium sententiis jam exhibitis cogantur episcopi obedire.* Quod autem de vi episcopis illata subinde dicitur, apertius explicat Sulpicius Sev. lib. II, p. 246, ubi ait: *Edictum ab imperatore proponitur, ut qui in damnationem Athanasii non subscriberent, in exilium pellerentur.*

(c) Vincentii scilicet Capuani et Marcelli, uti declaratur sequenti fragmento, n. 5, quorum primi, aut potius secundi conatus hic narrantur. Credendum enim est, eos primo voluisse omnino Athanasium damnare, deinde consensisse quidem Athanasii condemnationi, modo ipsi illius adversarij Arii hæresim damnarent,

ut, quæ fuerint iudicio sacerdotum Dei confirmata, cum constiterit omnes in expositionem fidei, quæ inter tantos episcopos apud Nicæam præsentem sanctæ memoriæ patre tuo confirmata est, universos consensisse, cum exemplo possint in posterum custodiri: ut ipse Salvator, qui de super mentis tuæ propositum intuetur, in tanta rerum expeditione lætetur, causam fidei et pacis etiam reipublicæ necessitatibus non immerito præposuisse. Ad exorandum igitur mansuetudinem tuam, ut benevolo animo allegationes nostras audire digneris, fratrem et coepiscopum meum sanctum virum Luciferum cum Pancratio presbytero et Hilario diacono placuit proficisci. Quos credimus de clementia tuâ ad pacem **675** omnium ecclesiarum catholicarum non difficulter posse concilium impetrare. Dei omnipotentis clementia te nobis custodiat, clementissime ac religiosissime (d) Auguste. *Explicit.*

FRAGMENTUM VI (*Alias 1 partis*).

LIBERIUS ANTE QUAM AD EXILIUM IRET, HANC UNIFORMEM (e) EPISTOLAM CONFESSORIBUS SCRIPSIT, ID EST, EUSEBIO, DIONYSIO ET LUCIFERO IN EXILIO CONSTITUTIS (an. 355).

1. *Exsulibus gratulatur Liberius.* — Quamvis sub imagine pacis, humani generis inimicus vehementius in membra Ecclesiæ videatur esse grassatus; vos tamen, (f) acceptissimi in Domino sacerdotes, egregia et singularis fides et hic probabiles Deo ostendit, et jam ad futuram gloriam martyres designavit. Quo itaque præconio laudis, qua vocis exultatione meritâ virtutis vestræ proferam, positus inter mœrorem absentiae vestræ et gaudium gloriæ,

ac tandem Vincentium vi compulsam Arianorum placita perfecisse.

(d) Apud Baron., *religiosissime imperator.*

(e) Baronius ad an. 355, n. 32, epistolam eandem exhibet. Quam in actis quidem S. Eusebii ad unum Eusebium, in codice autem Vaticano tum ad ipsum tum ad reliquos exules, ac demum in pluribus aliis exemplaribus ad omnes confessores diversis in locis exulantes encyclicam inscriptam esse testatur. Cui inscriptioni favet, quod hanc uniformem Hilarius nuncupat. Unde proxime post verba *Dionysio et Lucifero*, supplendum videtur et *cæteris*. Certe Pancratii presbyteri et Hilarii diaconi, qui una cum Eusebio, Dionysio et Lucifero missi, eandem exsilii sortem perpassi erant, Liberium oblitum esse quis credat?

Non ambiguum est, illam ad eos maxime missam esse, qui in concilio Mediolanensi anni 355, ob constantem fidei atque Athanasii defensionem in exilium eici meruerunt. Neque minus est perspicuum, eam statim post ipsum concilium eo ipso anno 355 scriptam esse.

Quocirca si temporum ordinem spectes, sequentes tum ad Cæcilianum tum ad Osim litteræ non solum ante hanc epistolam, sed et ante superior fragmentum erunt collocandæ. Sed distrahi non debuerunt, quæ ab Hilario ipso connexa erant; qui, ut ipse præmonuit, interdum non tam temporum rationem habet, quam rerum. Neque nunc prudentibus latet ipsius consilium, illum nimirum ea in unum collegisse, quæ unde ceciderit Liberius, et a quam magno animo ad quam pusillum sit dilapsus, ostenderent.

(f) In ms. Pith., *acceptissimos*: Cui voci Faber addidit *Deo*. Sincerior visa est lectio Baronij.

prorsus invenire non possum : nisi quod scio hinc **A** (*al.* hic) me probabiliora vobis solatia exhibere, si credatis me in exsilium simul vobiscum esse detru- sum. Denique me adhuc in ipsa expectatione pen- dentem quod a consortio vestro durior necessitas in- terim distrahit, satis contristor. Optaveram enim, Fratres devotissimi, prior pro omnibus vobis im- pendi, ut exemplum gloriæ per me magis vestra di- lectio consequeretur. Sed fuerit hæc palma merito- rum vestrorum, ut priores de perseverantia fidei ad confessionis inlustrem gloriam veneritis. Quæso igitur dilectionem vestram, ut me præsentem vobis- cum esse credatis, atque eo me affectu absentem non **676** esse sentiat, et intelligatis dolere me satis, quod sim interim a vestro consortio disparatus (*separatus*). Quantam denique gloriam fueritis conse- cuti, hinc magis scire potestis, quod si qui in per- secutione coronati sunt, solius persecutoris (*a*) cruentos gladios sentire potuerunt : contra vos, de- voti per omnia Dei milites, etiam falsos fratres ini- micos experti, de perfidis victoriam pertulistis : quorum (*b*) quanto in sæculo violentia increscere po- tuit, tanto sanctis sacerdotibus præmia laudis in- veniuntur conferre. Estote itaque de promissione cœ- lesti securi.

2. Pro se orent rogat. Gesta Mediolani ab ipsis vult discere. — Et quia proximiores estis Deo effecti, vestris orationibus me vestrum consacerdotem fa- mulum Dei ad Dominum sublevate : ut supervenien- tes impetus, qui de die in diem cum (*c*) annuntiantur, graviora vulnera infligunt, tolerabiliter ferre pos- sim ; ut inviolata fide, salvo statu Ecclesiæ catholi- cæ, (*d*) parem vobis dignetur me Dominus efficere. Et quia cupio quæ gesta sunt in ipsa congressione

(*a*) Apud Baron., *persecutionis* : ex quo, nec non ex ms. Sirm. restitimus deinde *cruentos gladios*, pro *fructus gladio*.

(*b*) In mss. Pith., *quantumque*, mox omisso voca- bulo *sanctis* : quod ex Baronio supplemus, cum eodem præferentes *quanto*, tacita particula *magis*.

(*c*) Pith. ms., *cum annuntiant graviora futura infli- gunt* : castigat Baronii exemplar.

(*d*) Apud Baron., *præmia nobis dignetur afferre. Et quin, etc.*

(*e*) In ms. Sirm. *ad Ælianum*. Et quidem apud Athanasium, pag. 767, Sardicensi synodo subscribit *Ælianus*.

(*f*) post recentem Vincentii lapsum, ne illius exem- plo a veritatis defensione detereretur ; aut igitur exeunte anno 353 aut ineunte 354.

(*g*) Eodem tempore, quo ad Spoletinum episco- pum ; ut intolerabile quoddam doloris pondus, quo opprimebatur, in alienum transmittens jam levius ipse ferret. Forte etiam ea tempestate Ecclesiæ mul- tum timens sollicitus ejusdem gubernator, alia ad alios scripserit. Quantum cordi ei fuerit ille Vincen- tii lapsum, aliis ad Eusebium Vercell. litteris signifi- cat apud Baron. ad an. 353, n. 20.

(*h*) Mallemus *inter alia* (quomodo legisse videtur Baronius in codice Vaticano, unde eadem Liberii verba descripsit ad an. 353, n. 19), ut hæc duæ voces cum superiore verbo *dicii* connectantur, sintque Hilarii se non integras Liberii litteras describere admo- nentis.

(*i*) Sirm. ex Remig. ms. *gloriosissimum*.

(*j*) Ita ex Baronio emendamus : cum ex ms. Pith.

fidelius scire ; obsecro sanctitatem vestram, ut uni- versa fideliter litteris intimare dignemini : ut addi- tamentum majus vel ipse animus, qui diversis ru- moribus cruciatur, vel vires corporis ipsius, quæ jam extenuatæ sunt, de cohortatione vestra possint sentire : *et alia manu*, Deus vos incolumes custodiat, Domini Fratres.

ITEM LIBERIUS ANTE QUAM IRET IN EXSILIUM, DE VIN- CENTIO CAPUENSI AD (e) CÆCILIANUM EPISCOPIUM SPOLETINUM (f) SCRIPSIT (circa initium an. 354).

3. Vincentii lapsum dolet. — Nolo te factum Vincen- tii ab intentu boni operis revocet, Frater caris- sime. *Et ad Ossium de Vincentii ruina sic (g) dicit* : Inter (*h*) hæc quia in nullo conscientiam tuam de- beo præterire, multi ex Italia episcopi convene- runt, qui mecum (*i*) religiosissimum Imperatorem **677** Constantium fuerant deprecati, ut juberet, sicut ipsi placuerat dudum, Concilium ad Aquileiæ congregari. Vincentium Capuensem cum Marcello æque ex Campania episcopo legationem nostram suscepisse, Sanctitati tuæ insinuo : de quo multum sperabam, quod (*j*) et causam optime reti- neret, et judex in eadem causa cum Sanctitate tua frequenter resedisset ; credideram (*k*) integrum Dei Evangelium sua legatione posse servari. Non tantum nihil impetravit, sed etiam ipse in illam ductus est (*l*) simulationem. Post cujus factum, duplici affec- tus mœrore, mihi moriendum magis pro Deo de- crevi ; ne viderer novissimus delator, (*m*) aut sen- tentiis contra Evangelium commodare consensum.

4. Liberius Athanasium damnat. — Post hæc om- nia, quæ vel gesserat, vel promiserat Liberius, mis-

vulgatum esset, *quod de causa optime retineret, et vi- dens in eadem . . . resedisse*. Porro ille Vincentius cum Osio judex sedit in Sardicensi synodo, cui et subscribit supra Fragm. II, et a qua legatus ad Con- stantium delectus est, uti narrat Athanas. ad Solit. p. 882. Præterea creditur Romano concilio anni 341 interfuisse, et is esse Vincentius, quem Nicæno in concilio Romanæ Ecclesiæ presbyterum et Silvestri papæ legatum legimus.

(*k*) In mss. Pith. et Sirm. *integrum jus Evangelio- rum* : tum solus Pith., *sive legationis* ; Sirm., *suar legationis*. Baronii præferimus lectionem

(*l*) Eorum scil. nonnihil cedendo minis atque contumeliis ; quorum primis conatibus fortiter re- stiterat, uti fidem facit Fragmentum superius, n. 5.

(*m*) Apud Baron. *delator existere : nam videtur sen- tentiis accommodasse consensum*. Quæ lectio si vera est, nondum certus erat Liberius, an re vera com- modasset. Et apud Athanasium quidem Apolog. ad Con- stant. p. 692, habemus, Vincentium vim non me- diocrem contumeliasque passum esse, donec ab ip- sius communionem sese abstinere promitteret ; sed non habemus, eum quidquam aut contra fidem aut contra Athanasium subscripsisse. An vero in eam- dem simulationem abierit Marcellus, Liberius silet : unum deflet Vincentii lapsum, ut pote illustrioris, de quo uno multum sperabat, et cujus tantum erat no- men, ut postea Damaso apud Theodoretum, lib. II Hist. eccl. c. 21, dicere licuerit, nullum adversus fidem præjudicium esse debere ex numero episcopo- rum Arimini congregatorum, Romano episcopo et Vincentio non consentientibus.

aus in exsilium (a) universa in irritum deduxit, scribens prævaricatoribus hæreticis Arianis, qui in sanctum Athanasium orthodoxum episcopum (b) injustam tulere sententiam. »

Dilectissimis fratribus presbyteris et coepiscopis Orientalibus, Liberius (circa finem an. 357).

5. Pro deifico timore sancta fides vestra **678** Deo cognita est et hominibus bonæ voluntatis. Sicut lex loquitur, *Justa judicate, filii hominum* (Psal. LVII, 2), ego Athanasium (c) non defendo: sed quia suscepit illum bonæ memoriæ Julius episcopus decessor meus, verebar ne forte (d) ab aliquo prævaricator judicaret. At ubi cognovi, quando Deo placuit, juste vos illum condemnasse, mox consensum commodavi

(a) Post exactum, inquit Athanas. ad Solit. p. 837, in exsilio biennium inflexus est, minusque mortis ad subscriptionem inductus est. Ex quo efficitur, tres subsequentes epistolas exeunte anno 357, aut certe ineunte 358, scriptas esse. Facile etiam aliquod inter eas intervallum fuisse concedimus. Nam dum Romæ desiderio flagrans Liberius ab his, a quibus sperabat, se nihil juvari cerueret; aliorum subinde opem implorabat. Unde primam ad annum 357, alias ad 358, pertinere probabile est. Litteras easdem descripsit Baronius ad an. 357, n. 34, quas in Cresconiana collectione ac duobus codicibus se nactum esse testatur n. 32.

(b) Ita Sirm. ms. Alias autem, *injuste*.

(c) In ms. Pith. *non defendi*. Nobis magis probatur cum Baronio *non defendo*. Nam quod Athanasium antea defenderit, pluribus constat.

(d) Alias ex ms. Pith., *in aliquo*. Ex Baronio revocamus *ab aliquo*, consentiente Sirm. ms.

(e) Hæc verba caractere a ceteris distincto exprimi primus curavit Faber; ea tamen ut Liberii intellexit Baronius, neque certo constat an non illius revera sint.

(f) Apud Baron., *amoto Athanasio, super quo statuta omnium vestrum a me cum sede apostolica suscipienda sunt, dico, etc.*; et mox, *unitatem, non unanimitatem*.

(g) In exemplaribus Baronii, *me veram fidem per hanc epistolam meam proloqui*. Postea desiderari videtur, *quam proposuit*.

(h) In prius vulgatis desideratur *vestram*, quod supplementum ex ms. Pith. Ejus loco in mss. Sirm. et Baron. exstat *veram*.

(i) Hanc notam, ex qua maxima inter eruditos controversia nata est, Baron. ad an. 357, n. 34, prætermisit. In appendice tamen postmodum confessus est, eandem se in Cresconii collectione reperisse. Porro cum triplex sit Sirmiensi formula, prima an. 351 contra Photinum scripta, altera Osii nomine an. 357 vulgata, postrema mense Maio an. 359 edita; disputant eruditi, quam hic Liberius se suscepisse dicat.

Solus Valesius, animadversionibus in Sozomeni lib. IV, c. 14, existimat tertiam hic memorari; quam inter omnes fere convenit nondum fuisse editam, cum hæc Liberius scriberet. Alii quidem arbitrantur illum adfuisse Sirmii, cum ibi prædicta formula edita est, eique subscripsisse: sed cum illuc non nisi Orientalium favore sit vocatus, neque hanc ab eis gratiam nisi hac epistola impetrarit; necesse est ut fidem hic se dicat suscepisse aliam, quam quæ cum Sirmium pervenit edita est.

Blondellus alique plures volunt, Liberium de secunda Sirmiensi formula loqui: tum quia hanc unam perfidiae nomine notat Hilarius, cum contra primam lib. de Synodis probet et excuset; tum quia Liberius

A sententiis vestris, litterasque super nomine ejus (c) (*id est de condemnatione ipsius*), per fratrem nostrum Fortunatianum dedi perferendas ad imperatorem Constantium. Itaque amoto Athanasio (f) a communionem omnium nostrum, cujus nec epistolia a me suscipienda sunt, dico me cum omnibus vobis et cum universis episcopis Orientalibus seu per universas provincias pacem et unanimitatem habere.

6. *Sirmiensi fidei subscribit*. — Nam, ut verius sciatis, me (g) vera fide per hanc epistolam ea loqui, dominus et frater meus communis Demophilus, qui dignatus est pro sua benevolentia fidem (h) vestram et catholicam exponere, quæ Sirmio a pluribus fratribus et coepiscopis nostris tractata, exposita, et suscepta est (*Hæc* (i) *est perfidia Ariana, hoc ego no-*

eam se suscepisse ait fidem, quæ Sirmium a pluribus fratribus et coepiscopis nostris tractata, exposita, et suscepta est ab omnibus qui in præsentia fuerunt: quæ verba cum secundæ Sirmiensi formulæ proœmio satis convenient. In Blondelli sententiam Petavius notis in Epiphani. pag. 316, propendit: quamvis Liberium ab hæresi facile liberari posse censeat, si primam dumtaxat prædictæ formulæ partem, qua homousion et homœusion reticendum esse decernunt, pacis et quietis studio dicatur esse complexus. Sed quis eum primam tantum partem suscepisse concedat, a quo audit, *Hanc ego libenti animo suscepi, in nullo contradixi?* Sed quod certissimum ibidem asserit Petavius, Liberium scilicet primæ Sirmiensi formulæ non subscripsisse, hac una ratione satis levi probat: quia nimirum hæc prima ecchesis Liberii non modo restitutionem, sed et exsilium præcesserit. Quasi vero qui exsilio ideo multatus erat, quod Athanasio ac fidei Nicænæ adhærens, novas Orientalium formulas probare recusasset; non id omne nunc efficiat, unde ab exsilio revocetur, dum et Athanasii causam se deserere, et Sirmiensi fidei contra Photinum, quæ, cum relegatus est, apud Orientales novissima erat, se subscripsisse testificatur.

Gravioribus momentis nititur opinio, qua Baronius alique Liberium secundæ ecchesi Sirmiensi subscripsisse negant. Primo enim quando hæc conscripta est, jam obierat Theodorus; Cecropius vero, Eudoxius, etc., Sirmio aberant; demum ei ad se delatæ acerrime adversati sunt Basilus, Macedonius, Silvanus, etc. quos tamen omnes infra habemus ejus formulæ esse auctores, cui se consensisse dicit Liberius. Ad hæc reclamant Petavius, subjectam appendicem non ab Hilario, sed ab homine, qui Arianae sectæ divortia nesciret, fuisse additam. Ita etiam verbum *requirendum*, quod in ipsius sine exstat, in gratiam Petavianæ sententiæ interpretatur nonnemo; quasi additamenti hujus auctor incertus ac dubius, rem totam diligentius executendam hac notula admoneret. Sed pro hujus appendicis veritate adest non solum ms. Pithœani, sed et Cresconianæ collectionis auctoritas. Neque animo succurrit, a quo et quam ob causam tot episcopi excoGITATI: quorum nomina interpolatorem rerum Ariarum rudem et profecto non sapient, qui Liberium Sirmiensi fidei anni 351 subscripsisse defendet. Quod ad verbum *requirendum* atinet, amanuensius alias etiam dormitanti pro alio irrepsisse facile cogitatur; maxime cum ejus loco Baronius in mss. suis repererit *et alii*. Hoc verbum aliter explicat Salmasius, notis in Tertulliani lib. de Pallio p. 425. Ac primo quidem observat, antiquos librariorum litteram r iis locis apponere solitos esse, quibus aliquid deesset ad sententiæ integritatem, quod requiri deberet et investigari. Cujus rei exempla singulis fere paginis exhibet antiquus et accuratus codex Majoris monasterii Turon. plerosque Hi-

tavi, non apostata. Liberius sequentia) : ab omnibus A qui in præsentî fuerint; hanc ego libenti animo 679 (a) suscepi (*Anathema tibi a me dictum, Liberti, et sociis tuis*), in nullo contradixi, consensum accommodavi, hanc sequor, hæc a me tenetur (*Iterum tibi anathema et tertio, prævaricator Liberi*). Sane petendam credidi sanctitatem vestram, quia jam pervidetur in omnibus me vobis consentaneum esse, dignemini communi consilio ac studio laborare, quatenus de exsilio jam dimittar, et ad sedem quæ mihi divinitus credita est revertar.

larii in psalmos Tractatus continens. Tum opinatur litteram prædictam ab aliquo studioso in ora libri notatam, qua moneretur requirendum esse quinam illi essent ibi nominati, quarumve civitatum episcopi. Nos autem hanc notam appositam suspicamur propter unum nomen *Junior*, quod adjectivum magis videtur quam proprium, et apud Baronium non comparet. Postremo verbum *requirendum*, quod marginali nota resignificabatur, ab aliquo in textum translatum esse conjectat. His de verbo *requirendum* notatis, ad institutam questionem redeamus.

Si Liberii expendantur verba, planum fiet ad secundam Sirmiensem formulam minime esse referendam. Orientalibus enim primas litteras suas inscribit, tum de datis ad Orientales litteris Ursacium et Valentem, ac postmodum Vincentium et Italos episcopos studioso monet. Unde vero tanta ei in Orientales fiducia, nisi quia eorum fidei subscripsisset? Atqui Orientalium fides alia tum non erat, nisi prima Sirmiensi una cum pseudo-Sardicensi et Antiochena. Deinde si secundam subscripsisset, apud Orientales dicere non debuit se suscepisse *fidem vestram et catholicam quæ Sirmio a pluribus fratribus et coepiscopis nostris tractata, exposita et suscepta est*. Nam secunda a solis Occidentalibus Ursacio, Valente, Germinio, Patamio et Osio exposita est; ac proinde in eam non cadit *vestram*. Longe minus convenit vox *catholicam*, quæ vix Sirmium egressa eat, cum eam omnes aversati sunt. Neque dicenda fuit *a pluribus fratribus exposita*, cuius vel sex auctores non facile excogitaris. Præterea si fidem Valentis et Ursacii opera expositam recepit; cur non contendit illorum primum captare gratiam, qui et apud imperatorem plurimum poterant, et in ejus Comitatu tum versabantur? Quis etiam neget, Demophilum sæpe sapiens antea tentasse, ut Liberium ad Arianas partes inflecteret? Sed antea nullam Arianarum partium fidem recentiore ei subscribendam offerre potuit, quam Sirmiensem primam. Mitimus, vix tum secundam potuisse Beream deferri, cum Liberius lapsus est. Denique Sozomenus, lib. iv, c. 15, testis est, Liberium, cum Sirmium pervenisset, confessionem dedisse, *qua eos qui Filium secundum substantiam et per omnia Patri similem non esse assererent, alienos ab Ecclesia pronuntiabat*. Neque hoc facturum erat, si proxime antea substantiæ vocabulum damnasset.

At, inquires, si Hilarius Liberium primæ Sirmiensi ecthesi consensisse intellexit; cur eam, quam lib. de Synodis probat et excusat, nunc perfidiam vocat? Jam libris de Synodis et in Constantium demonstrasse nobis videtur, nunquam Hilario probatam fuisse Sirmiensem aut aliam Orientalium fidem. Imo ex eo quod ait in Constant. n. 24: *Quidquid præter fidem unam est, perfidia; non fides est*: consecrarium est etiam primam Sirmiensem, quippe quæ præter Nicenam est, esse perfidiam. Neque inconstantia arguendus est Hilarius, quod eandem fidei confessionem cum laudasset alias, hanc acriter carpat ac reprehendat. Namque ut illi digni sunt laude, qui a malo recedunt, ita qui a bono deficiunt, merito sunt vituperandi. At vero Orientalibus, Filium ex nihilo

7. *Fidei ejus qui auctores*. — «Perfidiam autem apud Sirmium descriptam, 680 quam dicit Liberius catholicam, a Demophilo sibi expositam, hi sunt qui conscripserunt: Narcissus, Theodorus, Basilus, Eudoxius, Demophilus, Cecropius, Silvanus, Ursacius, Valens, Evagrius, (b) Hyrenius, Exuperantius, Terentianus, (c) Bassus, Gaudentius, Macedonius, (d) Marthus, Atticus, Julius, Surinus, Simplicius et (e) Junior, (requirendum) omnes hæretici.»

et intra tempus exstitisse olim asserentibus, postea vero Sirmiensi fide, Ancyranis decretis illustrata, ante tempora et ex Dei substantia contentibus, ad veram fidem proficere fuit, et quodam modo catholicos evadere. Contra Liberio Sirmiensi fidei confessione sanctam consubstantialis fidem supprimentis, a vera fide deficere fuit, et perfidiam atque hæreticam quadam ratione fieri. Hæreticis enim communicans, et credendi legem, quam hæretico sensu tuebatur, quamvis intellectu catholico ab eis recipiens, hæresis partes communiebat: catholicus fide et interiori conscientia, communionem ac forte etiam rumore publico hæreticus; quo de rumore legendus Sozomenus, lib. iv, c. 15. Eo sensu intelligendus est Hieronymus lib. 1 de Script. eccl. dixisse, Liberium a Fortunatiano ad subscriptionem hæreseos compulsus esse. Quo spectat et illud Auxilii lib. 1 de ordinationibus c. 25: *Quis nesciat quod Liberius, heu proh dolor! Arianæ hæresi subscripsit?*

(a) Baronius, suscepti in nullo contradicens. Sane petendam credidi, his omissis quæ his interposita sunt. Quamvis autem in novissima editione ea ipsa additamenta in Cresconii collectione se offendisse fateatur; ea tamen Hilarii esse prorsus negat. Nostras ea de re conjecturas proponere satis habebimus. Cum in ms. Pith. post verbum *suscepi*, uno eodemque contextu sequatur, *Sanctus Hilarius anathema illi dicit: anathema tibi a me*, etc., opinamur hæc verba, *Sanctus Hilarius anathema illi dicit*, in antiquiore exemplari ad marginem dumtaxat adscripta esse, ac postmodum imperitii alicujus librarii opera in textum irrepsisse. Ex quo conficitur, 1º non recentes esse hujusmodi interpolationes; 2º jam ab antiquis temporibus Hilarium earum, imo totius hujus collectionis auctorem fuisse creditum. Præterea ferventissimo Christi Confessori in hominem, qui quamvis in summa Ecclesiæ dignitate constitutus, Domini tamen sui causam turpiter deseruerit, anathema dicere licuisse Apostolo auctore jam probavimus. Sed si forte hæc additamenta Hilario non sunt indigna, cum primum Liberii lapsus rescivit; nihil minus ab ipso videtur alienum, ut cum hoc opus suum Liberio jam correcto in publicum emiserit, ea tum non eraserit prorsus atque suppresserit.

(b) In ms. Sirm. ut et apud Baron. *Irenæus*. Evagrius, qui antea nominatur, ipse forte est Mitilenes insulæ episcopus, qui in Seleuciensi synodo ab Acacii parte stetit.

(c) Baronius ex mss. suis expressit *Bustus*. Inter subscriptiones pseudo-Sardicensis synodi legitur *Bassus episcopus a Car*.

(d) Remig. ms. apud Sirm., *Martius, Atticus*, etc. Multo magis arridet hæc Baronii lectio, *Marcus, Aetius, Julius, Severinus*, qui quidem apud Epiphanium Ancyranæ synodi subscribitur epistolæ, et infra, Fragm. xv, inter eos recensetur, quos Germinius rescripti sui initio nuncupat.

(e) In eodem ms. et cæteri juniores quibus credidit, omnes hæretici. Apud Baron. simpliciter, et alii, omissis cæteris. In illius autem appendice ad an. 355, rursus comparet *Junior* inter eos nominatus, qui

681 Item Liberius (a) de exsilio, Ursacio, Valenti A et Germinio.

8. *Liberius ab Athanasii communione separatus.* — Quia scio vos filios pacis esse, diligere etiam concordiam et unitatem Ecclesiae catholicae; idcirco non aliqua necessitate compulsus, Deo teste dico, sed pro bono pacis et concordiae, quae martyrio praepositur, his litteris convenio vos, domini (b) fratres charissimi. Cognoscat itaque prudentia vestra, Athanasium, qui Alexandrinae ecclesiae episcopus (c) fuit, a me esse damnatum prius, quam ad comitatum sancti imperatoris litteras Orientalium destinarem episcoporum, et ab ecclesiae Romanae communione esse separatum, sicuti (d) teste est omne presbyterium Romanae ecclesiae. Sola haec causa fuit, ut tardius viderer de nomine ipsius litteras ad fratres et coepiscopos nostros Orientales dare, ut legati (e) mei quos ab urbe Roma ad comitatum direxeram, seu episcopi qui fuerant deportati, et ipsi una cum his, si fieri posset, de exsilio revocarentur.

contra Athanasium Mediolanensi in concilio subscripserunt. De verbo *requirendum* satis disseruimus superius.

(a) Aliquanto post quam superiorem ad Orientales scripsit epistolam : adeoque circa initium anni 358. Hanc Baronius ut genuinam describit ad an. 357, n. 55. At sententia retractata in Appendice pag. 25, adulterinam eam esse vult, et ab iis, a quibus superius fragmentum iv conflictam. Postremae illius sententiae subscribit Binius, nec Labbeus repugnat : qua ratione permoti, mox expenditur. At certe interim concedant necesse est, eam neque auctoris nostri iudicio falsitatis fuisse suspectam, neque stylo a cæteris Pontificis ejusdem litteris dissidere.

(b) Concinnius apud Baron., *domini mei charissimi.*

(c) Ex ms. Sirm. utcumque restauratur hic locus, qui ex Pith. antea sic vulgatus erat : *episcopus fuit, priusquam ad comitatum sancti imperatoris secundum litteras Orientalium episcoporum, et ab Ecclesiae Romanae communione separatus est, sicuti teste est, etc.* Apud Baronium autem, *episcopus fuit, priusquam ad comitatum sancti imperatoris pervenissem, secundum litteras Orientalium episcoporum ab Ecclesiae Romanae communione esse separatum.* Quae verba cum Baronius ita intelligat, quasi dicat Liberius, se ante exsiliium suum, priusquam ad imperatoris comitatum accessisset, secundum litteras Orientalium episcoporum pontificatus sui initio acceptas, Athanasium ab ecclesiae Romanae communione separasse ; si bene intelligit, totam hanc epistolam iis merito attribuit, qui superiori fragmento iv relatae cuderunt.

Sed ex lectione, quam nobis suppeditat Sirmondi ms. hoc potius videtur Liberius declarare, Athanasium a se prius esse damnatum, quam ad imperatoris comitatum destinare aut quod ad Orientales superioribus litteris scripserat, aut quod illi ad eandem rescripserant ; idque Romanae ecclesiae jam se significasse.

Imo recepta ultro Baronii lectione, Liberii ad imperatorem, salva hujus epistolae veritate, intelligitur adventus, non quidem, ut ille interpretatur, Roma Mediolanum unde relegatus est, sed Berœa, quo relegatus erat, Sirmium. Certe ex Sozomeno, lib. iv, c. 15, constat Liberium, nondum accepta Romam revertendi potestate, Sirmium ubi versabatur imperator accessitum esse. Nunc igitur testificatur se priusquam hoc iter confecisset, Athanasium damnasse *secundum litteras Orientalium*; hoc est, vel

9. *Romam remitti enixe rogat.* — Et hoc etiam scire vos volo, quod fratrem Fortunatianum (f) petii, ut cum litteris meis ad clementissimum imperatorem Constantium Augustum pergeret, petere ut bono pacis et concordiae, in qua pietas ejus semper exsultat, me ad ecclesiam mihi divinitus traditam jubeat reverti : ut temporibus ipsius Romana ecclesia nullam sustineat tribulationem. Me autem cum omnibus vobis episcopis Ecclesiae catholicae pacem habere, his litteris meis aequo et simplici animo scire debetis, fratres charissimi. Magnum (g) solatium enim vobis in die retributionis acquiratis, si per vos pax ecclesiae Romanae fuerit reddita. Scire autem per vos volo etiam fratres et coepiscopos nostros Epictetum et Auxentium, pacem me et communionem ecclesiasticam cum ipsis habere : quos credo gratanter haec suscepturos. Quicumque autem a pace et concordia nostra, quae per orbem terrarum, volente Deo, firmata est, dissenserit ; sciat se separatum esse a nostra communione. (h) *Prævaricatori anathema una cum Arianis a me dictum.*

secundum formam sententiae litteris Orientalium consignatae, vel obsequendo litteris Orientalium, qui hanc Athanasii condemnationem tam importune ab ipso exegerant. In his nulla habetur cum pseudoepistola superiore convenientia.

(d) Apud Baron., *testis est.* An Liberio usitatum fuit *testis et teste*, quomodo nobis *fidelis et fidele* ? Conjectare est ex hoc loco, Liberium statim post defectionem clero Romano litteras scripsisse iis fere similes, quas Vincentio dedit : quibus, ut habemus infra, enixe eum rogat, ut de sua cum Orientalibus pace quam primum imperatorem certiore faciat.

(e) Alias cum ms. Pith., *ut legati et quos.* Melius Baronii exemplaria, *ut legati mei*, per quos scilicet epistolam superiori fragmento relatae ad Constantium misit. Mox *seu episcopi* perinde est, atque *simul et reliqui episcopi.*

(f) Apud Baron. ut in ms. Sirm. epistola haec auctor exstat in hunc modum : *petii, ut litteras meas ad clementissimum imperatorem perferat, quas ad Orientales episcopos feci, ut scirent ipsi una secum Athanasii communione me esse separatum : quas credo quod pietas ipsius pro bono pacis gratulanter accipiet, quarum exemplar etiam Philagrio imperatoris eunucho prodat (vel ut habet Sirm. etiam Hilario imperatoris fideli direxi. Pervideat) charitas vestra, haec me benigno et innocenti animo gessisse. Quapropter his litteris meis convenio vos et adjuro per Deum omnipotentem, et Christum Jesum filium ejus (Sirm. addit Deum) et Dominum nostrum (solus Baron. subjicit et Spiritum sanctum), ut dignemini ad clementissimum imperatorem Constantium Augustum pergere, et petere ut bono pacis, etc.* Quae verba non modo intricata, sed et interpolationis sunt valde suspecta. Quid enim haec sonant, nisi Liberium prius ad Orientales, quam ad imperatorem scripsisse, et litteras a se ad Orientales scriptas postea ad imperatorem per Fortunatianum misisse ? quamvis supra, num. 4, ad Orientales scribens, eosdem moneat se jam antea litteras dedisse per Fortunatianum ad imperatorem Constantium perferendas. Contra nitida est, et superiori epistolae prorsus consentanea lectio, quam ex ms. Pith. expressam retinemus.

(g) Baron., *magnum etiam praemium vobis, etc.* Sirm. ms. *magnum enim praemium vobis in die tribulationis acquiratis.*

(h) Hanc etiam notam exhibent Baronii exemplaria.

Item de exilio (a) Liberius Vincentio (an. 358). A oportere operam dare : cum profecto et episcoporum id officio congruat, et salus omnium longe lateque populorum hoc fundamine roboretur. Sed res admonuit instituta rursus existere. Non enim aliquis destituta geminari superfluum iudicabit, cum (f) crebra consueverit admonitio augere cumulum diligentiae. His ita se habentibus, de fide atque unitate tractari debere cognoscat sinceritas vestra, et operam dare, ut ecclesiasticis rebus ordo competens præbeatur. Discurret namque cunctorum prosperitas ubique populorum, et concordia fida servabitur 684 cum penitus amputatis (g) nec huiusmodi quæstionibus cunctis sectando commoverit.

10. *Urbicum sibi ereptum dolet.* — Non doceo, sed adimoneo sanctum animum tuum, frater charissime, eo quod colloquia mala mores bonos corrumpunt (1 Cor., xv, 33). Insidiæ hominum malorum bene tibi cognitæ sunt, unde ad hunc laborem perveni : et ora 683 ut det Dominus tolerantiam. Dillectissimus filius meus Urbicus diaconus, quem videbar habere solatium, a me per Venerium agentem in rebus sublatus est.

11. *Quo nomine reditum ab exilio deprecetur.* — Sanctitati (b) tuæ significandum credidi, me de contentione illa a nomine Athanasii recessisse, et ad fratres et coepiscopos nostros Orientales litteras dedisse de super nomine ejus. Unde quia, Deo volente, et pax vobis ubique est, dignaberis convenire episcopos cunctos Campaniæ, et hæc illis insinuare, et ex ipsorum numero una cum epistola vestra, de unanimitate nostra et pace ad clementissimum imperatorem scribere quo possim et ego de tristitia magna liberari. *Et manu ipsius :* Deus te incolumem custodiat, (c) frater. *Item manu ipsius paginæ perscriptæ :* Cum omnibus episcopis Orientalibus pacem habemus, et vobiscum ego. Me ad Deum absolvi, vos videritis : si volueritis me in exilio deficere, erit Deus iudex inter me et vos.

FRAGMENTUM VII (Alias II partis).

INCIPIIT EXEMPLUM (d) EPISTOLÆ CONSTANTII IMPERATORIS AD EPISCOPOS ITALOS, QUI IN ARIMINENSI CONCILIO (e) CONVENERANT (data die 27 maii, an. 359). C

Victor Constantius maximus triumphator semper Augustus episcopis.

1. *De fide tantum in Concilio tractandum.* — Continent priora instituta, Venerabiles, sanctimoniam legis rebus ecclesiasticis niti. Satis superque perspeximus litteris ad nostram prudentiam datis, iisdem

(a) Proxime post litteras Orientalibus datas, et, ut opinamur, antequam Ursacio, Valenti et Germinio scriberet. Hic enim Liberii, ubi a pristina constantia sua cecidit, litterarum ordo statui potest : ut primum imperatorem, eodemque tempore clerum Romanum mutati consilii sui per Fortunatianum certiores fecerit, deinde Orientales per litteras monnerit, se cum illis habere pacem, et ab Athanasii defensione discessisse ; tum Vincentio, ejusque opera cunctis Campaniæ episcopis, communionem cum Orientalibus a se initam significarit ; ac postremo cum ad imperatoris comitatum pergeret, litteris datis Valenti, Ursacio et Germinio, tum horum perditissimorum hominum, tum his nequitia non inferiorum Epicteti et Auxentii gratiam sibi tentarit conciliare. Egregium humanæ fragilitatis exemplum, cui sæpe tanto gravius imminet præcipitium, quanto videtur elatior.

(b) In ms. Sirm. verbo *sanctitati* subjicitur *vero*, apud Baronium autem præmittitur, *et ideo*.

(c) Apud Baron., *domine frater charissime. Item manu ipsius in eadem pagina conscripta*. Legit Sirm., *pagina perscripta*, non *paginæ perscriptæ*.

(d) Epistolæ huic auctoritas accedit ex Sozomeno, c. 47, ubi litteras memorat imperatoris ad vs Arimini ac Seleuciæ congregatos, quibus

2. *Non de Orientalium causis.* — Res ista non debet ita intentionem animi (h) longius propagare : non enim de Orientalibus episcopis in concilio vestro patitur ratio aliquid definiri. Proinde super his tantum, quæ ad vos pertinere cognoscit gravitas vestra, tractare debetis : et completis celeriter universis, consentiente consensu decem mittere ad comitatum meum, ut prudentiæ vestræ prioribus litteris (non exstant) intimavimus. Prædicti enim potuerunt omnibus quæ eisdem Orientales proposuerint respondere, vel tractare de fide ; ut exitu competenti omnis quæstio terminetur, et ambiguitas sopiatur. Quæ cum ita sint adversus Orientales nihil statuere vos oportet : aut si aliquid volueritis contra eosdem prædictis absentibus definire ; id, quod fuerit usurpatam, irrito evanescet effectu. Non enim illa vires habere poterit definitio, cui nostra statuta testantur jam nunc robur et copiam (al. cupiam) denegari. Quæ cum ita sint, moderatione religionis venerabilibus antistitibus consentanea debetis veneranda perficere ; ut id quod religio postulat, explicetur, et quod audiri prohibet (i), nullus usurpet. Divinitas vos servet per multos annos, Parentes (j) K. Dat. vi kalend. junias Eusebio et Ypatio cons.

ut controversias de fide primum componerent præcepit.

(e) In edit., *convenerunt*. Non male tamen in mss. *convenerant* ; cum hic Hilarii sermo sit, non scribentium episcoporum. Ante reposuimus *Constantii* ; et post *Constantius* ; cum ex fide ms. prius obtinisset *Constantini et Constantinus*.

(f) Alias, *cum rebus* : ubi ex ms. Sirm. restituitur *cum crebra*. Antea, loco *geminari*, magis placeret *examinari*.

(g) In ms. Pith., *ne huiusmodi*. Mallems *de huiusmodi*, supplendo deinde *rebus*, de fide scil. et unitate : sicque hic erit integer sensus : *cum penitus amputatis de (rebus) huiusmodi quæstionibus cunctis, (quæ sunt) sectanda commoverit. Res tamen ista, etc.*

(h) Vocabulum *longius* ex ms. Sirm. adjicitur.

(i) Faber hic adjecerat *ratio*, uti videtur, adductus verbis superioribus ; *Non enim de Orientalibus... patitur ratio aliquid definiri*. Sed hæc vox abest a mss. et adest nomen *religio*, ad quod verbum *prohibet* commode referatur. Si quid mutandum esset, proxime *audere* pro *audiri* libenter reciperemus.

(j) Hac littera k nomen carissimi commode intellexeris.

Incipit (a) definitio catholica, habita ab omnibus catholicis episcopis, priusquam per terrenam potestatem territi hæreticorum consortio sociarentur, in concilio Ariminensi (an. 359).

3. *Fidei Nicæne nihil addendum aut detrahendum.* — Sic credimus placere omnibus posse catholicis, a symbolo accepto nos recedere non oportere, quod in collatione apud omnes integrum recognovimus; nec a fide recessuros, quam per prophetas, a Deo Patre per Christum Dominum nostrum docente Spiritu sancto, et in evangelis et in apostolis omnibus suscepimus, ut per traditionem patrum secundum successionem apostolorum usque ad tractatum apud Nicæam habitum contra hæresim, quæ tunc temporis exsurrexerat, positum nunc usque permanet. Quibus omnibus nec addendum aliquid credimus, nec minui posse manifestum est. Placet **685** ergo nihil novum fieri: substantiæ quoque nomen et rem, a multis sanctis Scripturis insinuatam mentibus nostris, obtinere debere sui firmitatem. Quam rem (b) cum suo nomine Ecclesie catholica cum doctrina deifica semper confiteri et profiteri consuevit. Huic definitioni omnes in unum catholici conspirantes subscripserunt.

4. Eodem in concilio postquam statutum est nihil debere paternam minui traditionem, etiam qui contra hanc veniebant, omnium in unum conspirantium spiritali voce sunt damnati. Cujus tractatus hoc est exemplum (c).

EUSEBIO ET YPATIO (d) CONSS.

XII kal. augusti (die 24 jul. an. 359.)

Cum apud locum Ariminensem episcoporum synodus fuisset collecta, et tractatum fuisset de fide, et sedisset animo quid agi deberet; Grecianus episcopus a Calle dixit: Quantum (e) decuit, Fratres charissimi, catholica synodus patientiam habuit, et piam (f) Ecclesiam totiens exhibuit juxta Ursacium et Valentem, Germinium, Gaium (g); qui totiens mutando quod crediderant, omnes ecclesias turbaverunt, et nunc conantur hæreticum animum suum inserere animis Christianis. Subvertere enim volunt tractatum habitum apud Nicæam, qui positus est contra Ariam hæresim et cæteras. Attulerunt nobis præterea

(a) Monumenti hujus veritatem confirmabit sequens fragmentum.

(b) Puta, substantiæ nomine significatam.

(c) Exemplum idem Athanasius, suo de Synodis libro, pag. 879, inseruit.

(d) Sic ms. Pith. hic, supra, et Fragmento sequenti, non *cons.*

(e) In edit. ut in ms. dicunt. Ex græca Athanasii versione, ἵνα προσῆκον ἦν, nullum dubium est legendum esse *decuit*.

(f) Forte, et piam se Ecclesia totiens exhibuit erga Ursacium, etc.

(g) His addit Athanasius Auxentium. Qui si in Ariminensi synodo nominatim fuisset damnatus, nihil erat causæ, cur illam postea Mediolani, adversus Hilarium nostrum disputans, tantopere jactitaret. Longe minus audiendus est Socrates, lib. II, c. 37, ubi cum quatuor prædictis non modo Auxentium, sed

A conscriptam a se fidem, quam recipere nos non licebat. Jam quidem hæretici antehac nobis pronuntiati sunt, et multis diebus est comprobatum: quos et ad nostram communionem non admisimus, voce nostra damnantes eos præsentem. Nunc iterum qui vobis placet, iterum dicite, ut singulorum subscriptione firmetur. Universi episcopi dixerunt: Placet ut hæretici (h) ss. damnentur, quo possit Ecclesia fide inconcussa, quæ vere catholica, est in pace perpetua permanere.

686 APPENDIX (i) SUPERIORIS FRAGMENTI.

Damnatio blasphemie Arii, et expositio integræ et catholicæ fidei, quam catholici in tractatu Ariminensi firmaverunt, et manu sua subscripserunt.

B Blasphemie Arii licet antehac fuerunt damnatæ, latebant tamen occulte; quia eum blasphemasse ignobatur. Verum favente Deo procuratum est, ut constitutis nobis apud Ariminum ejus pestifera hæresis repeteretur. Et ideo simul cum ejus blasphemis omnes quoque hæreses, quæ antehac exsurrexerunt contra catholicam et apostolicam traditionem, sicut jamdudum damnatæ sunt præteritis conciliis et diversis in locis, nos quoque damnamus: et anathematizamus eos, qui dicunt filium Dei de nullis exstantibus, et de alia (supple, substantia), et non de Deo patre natum Deum verum de Deo vero. Et si quis Patrem et Filium duos deos, hoc est, non nota (f. nata) duo principia dixerit, et non Patris et Filii unam deitatem profiteatur, anathema sit. Si quis et filium Dei creaturam vel facturam dixerit, anathema sit. Si quis Deum Patrem ipsum de Maria Virgine natum, eundemque patrem et filium dixerit, anathema sit. Si quis filium Dei de Maria initium sumpsisse dixerit, vel fuisse tempus quando non erat filius, anathema sit. Si quis filium Dei non vere inenarrabiliter de Deo patre natum, sed adoptivum filium dixerit, anathema sit. Si quis filium Dei aut temporalem, aut hominem solum, et non ante omnia sæcula de Deo patre natum profiteatur, anathema sit. Si quis Patris et Filii et Spiritus sancti unam personam aut tres substantias divisas dixerit, et non perfectæ Trinitatis unam deitatem profiteatur, anathema sit. Si quis filium Dei esse ante omnia quidem

et Demophilum recenset: cujus, utpote Orientalis, causa ad Orientales ex superiori imperatoris præcepto pertinebat. Sed et concilium rerum a se gestarum certiorum faciens imperatorem, subsequenti Fragmento, num. 2, solos Valentem, Ursacium, Germinium et Gaium memorat a se damnatos.

(h) Pro duplici SS. quod interpretari liceat supra scripti, græce apud Athanas. exstat verbum προσηλυτοι. prædicti.

(i) Quod sequitur, Nicolaus Faber primus in lucem edidit, non quidem ex codice Pithæano, ex quo superiora Fragmenta eruit, sed ex Dervensi, in quo habetur post exemplar fidei Nicæne, et proxime ante Symbolum S. Athanasio adscriptum. Ut nullo commodiore loco potuit edi, ita etiam a cæteris Fragmentis, quæ nomen Hilarii præ se ferunt, distingui debuit. Quocirca appendicis nomine nunc donatur: qua Nicæno tractatui utrum nihil addatur, quisque viderit.

sæcula et non (*f.* sed non) ante omne omnino tempus, ut ei tempus adsignet, anathema sit. Si quis creata omnia non per Verbum, sed sine eo vel ante eum facta dixerit, anathema sit. Si qui (*f.* quæ) autem aliæ blasphemiarum Arrii vel eujuslibet reperit fuerint, similiter anathematizamus.

687 FRAGMENTUM VIII (*Alias II partis*).

SEQUITUR EPISTOLA (*a*) ARIMINENSIS CONCILII AD CONSTANTINUM IMPERATOREM, (*b*) UBI EPISCOPI PRÆVARICATI SUNT A FIDE VERA (scripta an. 359).

Beatissimo et gloriosissimo Augusto Constantio, synodus Ariminensis.

1. *Ariminensis synodus nil innovandum statuit.*— Jubente (*c*) Deo ex præcepto pietatis tuæ credimus fuisse dispositum, ut ad Ariminensium locum ex diversis provinciis Occidentalium episcopi veniremus, ut fides claresceret omnibus Ecclesiis catholicis, et hæretici noscerentur. Dum enim omnes qui recte sapientius, contractarentur, placuit quidem ut fidem ab antiquitate perseverantem, quam per prophetas, evangelia et apostolos, per ipsum Deum et Dominum nostrum Jesum Christum salvatorem imperii tui et largitorem salutis tuæ (*d*), quam semper obtinimus, teneamus. Nefas enim duximus (*e*) sanctorum aliquid mutilare, et eorum qui in Nicæno tractatu conederant una cum gloriosæ memoriæ Constantino patre pietatis tuæ. Qui tractatus manifestatus est, et insinuatus mentibus populorum, et contra

A hæresim Arianam (*f*) tunc positus invenitur, ut hæreses inde sint expugnatae: a quo si aliquid demptum fuerit, venenis hæreticorum aditus panditur.

6882. *Novandi studiosos damnat.*— Ideo Ursacius et Valens in suspitionem ejusdem hæreseos Arianae venerunt aliquando, et suspensi erant a communione: et rogaverunt veniam, sicut eorum continent scripta, quam meruerant tunc temporis a concilio (*g*) Mediolanensi assistentibus etiam legatis Romanae ecclesiae. (*h*) Constantino præsentem in hoc, cum magno examine fuisset conscriptum, quod tenens baptizatus ad quietem Dei commigravit; nefas putamus inde aliquid (*i*) mutilare, et tot sanctos et confessores et successores martyrum ipsius tractatus conscriptores in aliquo remove; (*j*) cum et ipsi præteritorum catholicorum secundum scripturas cunctas servaverunt, mansissetque in hæc tempora, quibus pietas tua a Deo patre per Deum et Dominum nostrum Jesum Christum (*supple*, potestatem) regendi orbis accepit. (*k*) Tunc etiam conabantur convellere, quod fuerat positum ratione. Etenim cum pietatis tuæ litteræ jusserunt tractari de fide, offerebatur nobis a supradictis turbatoribus Ecclesiarum, associato Germinio et Gaio (*l*), novum nescio quid considerandum, quod multa perversæ doctrinae continebat; adeo cum (at vero cum) videretur displicere quod offerebant publice in concilio, putaverunt aliter esse conscribendum. Equidem hæc brevi tempore sæpe mutasse, manifestum est. Et ne Ecclesiae frequentius

(*a*) Hæc epistola, teste Socrate, lib. II, c. 37, post Athanasium, lib. de Synod., p. 677, latine primum scripta, in græcum sermonem translata est. Exstat non solum apud Athanasium et Socratem, sed et apud Sozomenum, lib. IV, c. 18, et apud Theodoretum, lib. II Hist. Eccl., c. 15, cum insigni varietate: quod græcis interpretibus: solemne esse probat Valésius in laudatum Socratis locum.

(*b*) Id est, apud quem cum diutius detenti essent episcopi, per quos missa est hæc epistola; a fide vera prævaricati sunt.

(*c*) Alias ex ms. Pith. *Jubente Deo*. Cum ms. Sirmondi, græco interprete consentiente, magis placet *Jubente Deo*: quod pro *Juvante Deo* scriptum esse quis cum Valésio suspicetur? Certe episcopis hoc dignum erat, ut imperatorem commonefacerent supremæ Dei auctoritatis, cui tam ille quam omnes parere tenerentur.

(*d*) Ex Fragmento superiore, n. 3, ubi eadem alio verborum ordine explicantur, facile suppleveris *suscipimus*: nisi malis *suscipimus* semper obtinimus, pro quam semper obtinimus.

(*e*) Id est, aliquid ex his mutilare, quæ sancita sunt, et præsertim quæ eorum sunt, qui in Nicæno tractatu, etc., tractatum illum Ariani auferendo homouision, mutilari peroptabant.

(*f*) Mallemus, ita positus. Mox editi ex ms. Pith. *expurgata*. Verius Sirm. ex Remig. *expugnata*: cum in græco legatur *καθάρθωσαν*, non *εκαθάρθωσαν*. Quod illustratur verbis Hilarii, Fragm. II, n. 27, Nicænum tractatum *contra omnes hæreses* inscribens: quia nimirum, uti in ipsorum Fragmentorum titulo loquitur, eo tractatu *universæ hæreses compressæ erant atque damnatæ*.

(*g*) Anni 349, ut fuse demonstratum est Fragmento II, quamvis hæc ad concilium Mediolan. an. 347 referri soleant,

(*h*) Verba sequentia, usque *regendi orbis accepit*, Valésius transposita existimat, et initio hujus numeri ante *ideo Ursacius*, etc., præponenda. Græca tamen exempla, etsi ab hoc latino in multis discrepantia, ea non alio loco exhibent. Quia vero voces, *Constantino præsentem*, antea cum præcedentibus copulatae erant, illas multi sic intellexerunt, quasi Constantinus Mediolanensi concilio interfuisse diceretur. Quod cum repugnet, variis indulgere conjecturis a vero non parum abhorrentibus, ut videre est apud Petavium in singulari dissertatione de Photino, quam Labb. in t. II Concil., p. 730, magnam partem transtulit. Porro Constantinum Constantii patrem Nicæni tractatus testem et approbatorem fuisse consulto inculcat synodus, quo illum pudeat rescindere, quod ipsius pater sanxerit, aut potius a patribus sancitum acceperit. Hinc refellitur opinio, qua Constantinum a baptismo in hæresim lapsum esse nonnulli putant. Quibus non minus adversatur Hilarius, lib. in Constant., n. 27.

(*i*) Mendose in editis, *militare*: cum in mss. Pith. ac Sirm. exstet *mutilare*.

(*j*) Ex græca versione, *αἱ τινες κατὰ τὸν παλιὸν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας θεσμὸν. ἅπαντα φρονούντες διαμνησκασιν ὧν ὁ Θεὸς τὴν πίστιν*, etc. Sic restaurare licet hunc locum, *cum et ipsi præteritorum catholicæ ecclesiae scriptorum cuncta servaverint: quorum fides mansit usque in hæc tempora*, etc. Nicænos Patres majorem suorum fidei adhæsisse liquet ex ipso etiam Eusebio, lib. V Hist., c. 28.

(*k*) Valésius ex græco sermone hic supplevit: *Verum miseri homines et infelici sensu præditi iterum ausu temerario se præcones impiæ doctrinae renuntiarunt, et nunc etiam*, etc.

(*l*) In græcis exemplis his nominatim adjungitur Auxentius: cujus neque meminit ipsius synodi sententia superiore Fragmento, num. 4, descripta.

perturbentur, placuit instituta vetera (a) rationabilia A servari. Ad instruendam igitur tuam clementiam... quibus hoc ipsum solum mandamus, ut non aliter legationem perferrent, quam statuta vetera pertinerent firmissima : ut et sapientia tua cognosceret, non hoc (b) quod promiserant supradicti Valens 689 et Ursacius, Germinius et Gains, si sublatum fuisset, pacem posse compleri. Magis enim turbatio cunctis regionibus et ecclesie Romanæ immissa est.

3. *Constantium rogat ut decreta sua excipiat. Episcopos Arimino dimittat.* — Ob quam rem tuam rogamus clementiam, ut placidis auribus et sereno vultu universos legatos nostros et respicias, et audias; neve (c) aliquid permittat clementia tua injuria veterum convelli; sed manere ea, quæ a majoribus nostris accepimus, quos fuisse et prudentes, et sine Spiritu sancto Dei non egisse confidimus : quia ista novitate non solum fideles populi perturbati sunt, verum etiam infideles ad credulitatem velantur accedere. Oramus etiam, ut præcipias tot episcopos, qui Arimino detinentur, inter quos plurimi sunt qui ætate et paupertate defecti sunt, ad suam provinciam remeare : ne destituti suis episcopis laborent populi ecclesiarum. Hoc etiam frequentius postulavimus, ut nihil innovetur, nihil minuatur; sed maneat incorrupta, quæ (Constantini) patris sanctæ pietatis tuæ temporibus et tuis religiosis sæculis permanserunt. Nec jam nos fatigari aut convelli a sedibus nostris tua sancta prudentia permittat : sed quieti (ex græco adde, cum populis suis episcopi) vacent semper postulationibus, quas habent semper et pro salute tua, et pro regno tuo, et pro pace quam tibi divinitus pro meritis tuis profundam et perpetuam largiatur. Legati autem nostri et subscriptiones et nomina episcoporum vel legatorum perferent, (d) sicut idem alia scriptura instruit tuam sanctam religiosamque prudentiam.

4. *Legatorum gesta.* — « Cum hac epistola integræ fidei subscribentes episcopi catholici miserunt decem legatos ad imperatorem. Nihilominus et pars hæreticorum misit ex suo corpore decem (e) legatos. Qui ubi venerunt ad imperatorem, suscepti sunt; ita ut legati catholicorum non susciperentur, atque longa dilatione fatigati, et minis imperatoris perterriti,

(a) Hunc locum Valesius græci sermonis subsidio sic restaurat : *Ratâ atque inviolabilia servari. Ad instruendam igitur clementiam tuam legatos nostros direximus, Concilii sententiam per litteras nostras nuntiavimus. Quibus hoc ipsum solum mandavimus, etc.*

(b) Supple, quod a veteribus statutum est. Deinde verba quod promiserant, Græci vertere ὡς περ ἔρησαν.

(c) Ex ms. Sirm. revocamus aliquid : quod cum in Pith. deesset, postea Faber, ut sensum perficeret, jura vetera posuit pro injuria veterum : ubi Græci habent πρὸς ὕβριν τῶν τετελευτηκῶτων.

(d) Pro hac clausula græce habetur, οἱ τινες καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν θείων γραφῶν τὴν σὴν ἀναδιδάξουσι θεϊότητα.

(e) Sed ex parte nostrorum, inquit Sulpicius, leguntur homines adolescentes, parum docti, et parum canti : ab Arianis autem missi sehes callidi et ingenio valentes, veterno perfidia imbuiti, qui apud regem facile superiores exstiterunt.

damnaverint integram fidem quam antea defendebant, et susceperint perfidiam quam ante damnaverunt. Hoc ita esse, ex subjectis invenies. »

690 GESTA, UBI PRÆVARICATI SUNT EPISCOPI LEGATI A FIDE VERA, INCIPIUNT.

(An. 359, die 10 octob.)

(Eusebio et Ypatio cons. vi idus octobris.)

5. *Arimini decreta exauctorantur.* — Cum concessissent episcopi mansionis (f. mansioni) Nicææ, quæ antehac Ustodizo vocabatur, in provincia Thracia, Restitutus, Gregorius, Honoratus, (f) Athenius, Iginus, Justinus, Priscus, Primus, Taurinus, Lucius, Mustacius, Urhanus, Honoratus, Solutor; Restitutus episcopus Carthaginiensis dixit : « Scit prudentia vestra, consacerdotes sanctissimi, quod cum apud Ariminum de fide tractatus haberetur, contentio sic disidium fecerat, ut de sacerdotibus Dei, immitente diabolo, discordia fieret; atque exinde factum fuerit, ut in fratres nostros (g) ego Restitutus et pars episcoporum quæ sequebatur, Ursacium, Valentem, Germinium et Galum quasi in auctores mali intellectus, sententiam promeremus, id est, ut a nostra communione segregarentur.

6. Sed quia in cominus positi universa tractavimus, et universa discussimus, invenimusque quod nulli displicere debeat, id est, fidem in his catholicam juxta professionem suam, cui et nos subscripsimus omnes, neque umquam hæreticos fuisse : et ideo quia pacis concordia apud Deum res est maxima, placuit (h) ut communi consensu nostro omnia, quæ apud Ariminum tractata sunt, in irritum deducantur, et communio eorum, Deo favente, integra conveniret, neque quisquam in dissidium (in dissidio) remaneat, quod eos aut maculare possit aut debeat. Et ideo, ut dixi, quia præsentis sumus, unusquisque debet dicere an dictum (f. rectum) sit quod prosecutus sum, et manu sua subscribere. Ab universis episcopis dictum est, Placet, et subscriperunt.

7. « Quæ sit autem fidei confessio, cui postea subscriperunt, quam etiam Valens secum in Ariminum pertulit, (i) ex infra scripto recognoscet. Explicet. »

(f) In ms. Sirm., *Arthemius*; in Pith., *Athenius*. Cum hic quatuor supra decem episcopi recenseantur, opinatur v. c. Godefridus Hermant, primas Arimienensis synodi litteras a decem legalis, secundas autem a quatuor aliis ad Constantium fuisse delatas, eosque simul Nicæam, seu ut alii vocant, Nicen convenisse.

(g) Phrasis hæc nonnihil intricata, ita perspicitur fiet : *ut ego Restitutus et episcoporum pars quæ sequebatur, in fratres nostros Ursacium, Valentem, etc.*

(h) Ea in re minime perfeceunt synodi mandata, quæ, Sulpicio teste, consulto data eis erant, ne quo modo cum Arianis communionem inirent, omniique integra synodo reservarent.

(i) Fidem ab Ursacio et Valente Arimini propositam, et statim cum horrore rejectam ab orthodoxis, ac tandem Nicææ a legatis scriptam, videtur hic Hilarius jolliceri. Nisi forte sequens duntaxat Fragmentum indicet, ex quo quam prava fuerit fides

691 FRAGMENTUM IX (Alias II partis).

INCIPIT EXEMPLUM (a) FIDEI (b) EPISTOLÆ MISSÆ AD
CONSTANTIUM IMPERATOREM A PERFIDIS EPISCOPIB.

(An. 359 exeunte.)

Domino merito gloriosissimo, victoriosissimo Augusto Constantio synodus (c) Ariminensis Orientalibus consentiens (id est (d) Migdonius, Megasius, Valens, Epitectus, et cæteri qui hæresi consenserunt).

1. *Substantiæ nomen rejiciunt.* — Illustrati pietatis tuæ scriptis, maximas Deo retulimus et referimus gratias, quod nos beaveris, intimans nobis illa, quæ cum discursione pietatis tuæ facere deberemus, ne quis *usix* vel *homousii* nomina Ecclesiæ Dei ignota aliquando nominet, quod scandalum inter fratres facere solet; plurimum gratulati sumus, quia id quod tenebamus recognovimus. O nos beatos, quibus occurrit tanta felicitas, ut cognitione tuæ pietatis (e) cæteris, qui hæc nomina pro Deo et Dei filio assumere solent, modum acceperint revicti! Nos igitur reddentes obsequium clementiæ tuæ, quod coram veritatis status eluxit: quæ quod nesciat vinci, et obtinuit victoriam; ut indignum Deo nomen, quod nusquam in legibus sanctis scriptum est, jam a nullo dicatur.

confessio a legatis subscripta, apparet; dum in illa substantiæ et homousii silentium præcipi num. 1, ac 2, inculcatur.

(a) Rursum hæc voces, *exemplum fidei*, ad Ariminensem eccliesim quæ hinc dilapsa sit, pertinere potius videtur, quam ad subnexam epistolam. Aut certe si genuinus hujus epistolæ est titulus; non tam hic novum habetur Fragmentum, quam continuatio superioris, cum quo etiam in ms. Pith. coheret.

(b) Epistolam hanc ad anni 359 exitum referimus. Sane missa non est, ante quam episcopi Arimini de tentu peregrinationis tædio Arianis cessissent. Nec cesserunt illi, nisi postquam ipsorum legati Nicææ in Thracia lapsi Ariminum regressi essent. Imo etiam post eorum reditum aliquandiu resisterunt. Ut enim auctor est Sulpicius, legatorum illorum ignaviam primum omnes exhorruere, iisque vim regiam licet deprecantibus negata communio, donec paulatim remissis animis in partem alteram est concessum. Atqui legati, ut Fragmento superiore, n. 5, notatur, an. 359, octobris 10 die formulam ab Arianis sibi propositam susceperunt. Ex Fragmento autem subsequenti constabit, delatas esse has litteras per legatos alios, ex Valentis nimirum et Ursacii factione delectos.

(c) Inscriptionis hujus mendacium corrigit Hilarius, ubi adjicit, *id est Migdonius*, etc. Cui enim non appareat ab iis scripta, qui Valentis et Ursacii partibus adhærebant? Certe in eos, quorum consensio vi ac minis extorta est, minime convenit aut se nunquam aliter credidisse profiteri, aut eos, qui aliter quam ipsi modo per vim professi erant, crederent, hæretico nomine infamare, aut imperatori, cuius violentiam experti essent, tam impie adulari. Sed qui hanc euderunt epistolam, id in eorum gratiam qui sibi consenserant inseruere, ut ad proprias ecclesias regredi eis jam liceret, quod eo libentius fecere, quo facilius lateret ipsorum mendacium.

Mendacium alterum continetur his verbis, *Orientalibus consentiens*: cum Sozomeno teste, lib. iv, c. 19, Orientales omnes, demptis admodum paucis, substan-

2. *Arimino dimitti rogant.* — Unde oramus pietatem tuam, quoniam in eo loco ubi synodus gesta est, unde responsum per nostros legatos dedimus, adhuc detinemur, 692 jubeat nos, qui integram (f) in Orientalibus doctrinam retinemus, jam ad nostras plebes dimitti: ut ex hac parte appareant amatores veritatis, qui Deo non mutant nomen; nec cum eis, qui perversa doctrina infecti sunt, diutius nos qui veritatem catholicam tenemus detineamur. Unde impense oramus, domine, pietatem tuam ante Deum patrem et Dominum Jesum Christum Deum et Dei filium, facias nos, qui subscripsimus sanæ doctrinæ, recedentes ab *usix* nomine, te imperante, et jubeas nos ad nostras plebes dimitti; ut lætetur Ecclesia, quæ immutare nomina Dei et filii ejus non admittit in totum, imperio tuæ virtutis et gloriæ: cui tantum divinitas contulit, (g) ut apparet dicationis sacrilegis jam *usix* et *homousii* nomina recedant, quæ in divinis Scripturis de Deo et Dei filio non inveniuntur scripta.

3. Subveni, pie imperator, Dei summi cultoribus: subveni eis, qui per Christum Dei filium Deum patrem omnipotentem orant: subveni eis, qui judicio tuo (h) devotas offerunt aures, qui nesciunt colere nisi Deum patrem per Dominum nostrum Jesum Christum gloriæ ejus filium. Et præcipue (*lege præcipe*) domine imperator, ad nostras nos plebes re-

tiæ nomini retinendo mordicus adhærerent. Et quidem in Seleuciensi synodo centum quinque episcopos homœusion, Ægyptios omnes præter Georgium homœusion, anomœusion autem novemdecim dumtaxat prædicasse narrat noster Hilarius, in Constant. n. 12. Hac tamen arte Occidentales deluserunt Valens et Ursacius, *affirmantes*, ut cum Sulpicio, p. 259, loquamur, *presentem fidem catholica ratione conceptam, ab Orientalibus imperatore auctore prolatam, cum piaculo repudiari*: et addentes, *Ut quid discordiarum finis foret, si quæ Orientalibus placuisset, Occidentalibus displiceret?* Quocirca concilium Parisien-e, infra, n. 1, apud Orientales testificatur, plures eorum, qui Arimini aut Nicææ adfuerunt, sub auctoritate nominis ipsorum ad *usix* silentium fuisse coactos.

(d) In Fragmento seq. *Magdonius* scribitur: Max Epitectus legendum est, non Epitectus. Tum sub his verbis, *et cæteri qui hæresi consenserunt*, intelliguntur aut qui prænominatis hæresis fautoribus in eadem promovenda adjuutores semper fuerunt, et hæresi, quam in Oriente propugnabant Anomœi, sponte consenserunt; aut qui ab his per vim ac fraudem seducti sunt. Nulla alia de causa hæc Hilarius videtur addidisse, nisi ut posteriorem intellectum excluderet. Priorem autem nota sequens confirmabit.

(e) Legendum omnino cæteri. Si quæras quinam illi cæteri qui substantiæ et homousii nomina pro Deo et Dei filio assumere solent; tota synodus Ariminensis, paucis Arianis exceptis, eo nomine comprehenda erit. Itaque soli nunc scribunt, qui Ariminensis synodi initio catholicis resisterunt, quamvis totius synodi sibi nomen falso attribuant.

(f) Id est, qui doctrinam, quæ in Orientalibus est integra, nos retinere profiteamur.

(g) Forte, *ut abolitis*, seu *ablegatis*, dictionibus sacrilegis.

(h) Alias cum ms. Pith., *devotas offerunt omnes*: ex quo conjectabamus legendum esse *devotas offerunt mentes*, cum ex ms. Sirm. nobis occurrit *devotas offerunt aures*.

meare datis litteris (a) ad v. c. præfectum prætorii Taurum : quia et nos, in prædicatione nominis Dei, Orientalibus et tuæ dispositioni plenum reddidimus obsequium. In (b) hac re, in qua semper tenuimus, jam ad nostras plebes redire debemus. De hac autem re ad episcopos nostros Orientales litteras dedimus, ut sciant hoc semper (supple, nos) tenuisse, 693 et in fide catholica cum ipsis permanere. Divina pietas te gloriosissimum semper et ubique per omnia faciat vindicem (an victorem?), domine piissime imperator. Explicuit.

FRAGMENTUM X (Alias 1 partis).

EXEMPLUM (c) EPISTOLÆ ORIENTALIUM EPISCOPORUM, QUAM REVERSIS AB ARIMINO LEGATIS DEDERUNT.

(scriptæ an. 359 exeunte).

Dilectissimis fratribus Ursacio, Valenti, Magdonio, Megasio, Gaio, Justino, Optato, Martiali (d) et cæteris Ariminensis synodi legatis, Sylvanus, Sophronius, Neo, Herodianus, (e) Patricius, Helpidius, Theophilus, Theodorus, Eumacius, Didimion, Ecdicius, Arsenius, (f) Passinicus, Valentinus, Eucarpus, Leonius, Eortasius, et Macarius in Domino Salutem.

1. Seleuciensis synodi legati qui erga Aetii fautores se gerant, Ariminenses docent. — Unitati et veræ paci studentes, et ex synodi mandato hæresi renitentes, manifesta fieri vobis ea, quæ circa Ecclesiam aguntur, justum putavimus; ne ignoratio vos socios tan-

(a) Ita cum ms. Sirm. In prius vulgatis autem ex ms. Pith., ad hunc perfectum prætorii.

(b) Pithæanus codex, inhere, pro in hac re, et mox, ad archiepiscopos, non ad coepiscopos: quod ex ms. Sirm. corrigitur.

(c) A quibus, ad quos, qua occasione et quando missa sit hæc epistola, nunc paucis est dicendum. Seleuciensis synodi legatis missam esse, perspicuum est tum ex illius quamvis mendoso initio, tum maxime ex subnexis num. 2 Hilarii verbis, *Adeunt deinde vos non communicantes episcopis synodi legati Orientales*. Movere tamen potest, quod longe plurimum quam decem nomine scripta sit; neque in iis compareant Basilius, Eleusius atque Eustathius, qui cum Silvano, Theodoro et veste, l. II Hist. eccl. c. 27, primarii Seleuciensis synodi legati exstiterunt. Sed nihil vetat, quominus quædam nomina excidisse sentiamus. Fieri etiam potuit, ut quæ a legatis, aut certe a maxima eorum parte scripta sit, ab aliis ejusdem communionis episcopis, qui Seleucia Constantinopolim confluerant, sit subscripta, et omnium nomine missa.

Cum autem iisdem inscripta sit, quos Hilarius superioris epistolæ auctores indicavit; non obscurum est superioris epistolam ab iis delatam esse, a quibus conscripta fuerat; eosque legatos, qui ab Ariminensi synodo ad Constantium secundo missi sunt, alios ab iis fuisse, qui primas ejusdem synodi litteras ex catholicorum parte ad eumdem detulerant.

Novissimi illi legati Constantinopolim pervenientes, cum jam damnatus esset Aetius, cumque instarent Orientales, ut qui hæretici hujus doctrinam defendebant, eadem sententia punirentur, epistolam illam acceperunt: quæ ipsis eo consilio missa erat, ne Eudoxio ac sociis ejus, utpote Seleuciæ merito damnatis, jungerentur. Scripta est igitur aliquanto post superioris, et antequam Seleuciensis synodi legati Formulæ ab Eudoxii partibus propositæ sub-

tæ impietatis efficeret. Et quamquam (g) non cessare vos arbitremur, non sine totius synodi legatis, episcoporum scilicet numero fere multo amplius centum, nunc usque ingressu hujus ecclesiæ nosmetipsos abstinere: ob quod instructos etiam vos esse volumus, ne penitus dominans jam intra 694 Ecclesiam hæresis invalescat, quæ Dominum nostrum Jesum Christum vere filium Dei unigenitum, Deum de Deo, Patri similem ausa est denegare: ita (h) ut quæ prædicationes blasphemiam de unigenito Deo et sentiantur ab his, et prædicentur, cognitum haberetis. Nam et piissimo imperatori Constantio hoc ipsum probavimus, et anathematizari hæc omnia commotus religiosissime voluit. Dolus autem nunc (al. hic) præparatur, ut Aetius auctor hujus hæresis ipse potius, quam hæc impietatis dicta (al. impie dicta) damnetur; magisque in hominem, quam in doctrinam, sententia lata esse videatur. Monemus ergo vos, Fratres, ut hæc diligenter retractetis; detisque operam, ut fides catholica maneat. Cæterum non ambigit Charitas Vestra, universa ita, ut geruntur, Occidentalibus esse ecclesiis nuntianda. Optamus vos, Fratres, in Domino bene valere.

2. Has litteras suscipiens male apud suos audit. Ariminenses legati perfidiæ rei. — His itaque sumptis, quibus et commemoratæ superius blasphemiam (i) subnexæ erant, calumnia (j) in eum qui suscepit intenditur: et tantus detectæ fraudulentæ suæ hypocritas furor subiit, ut periculum depositionis

scribere coacti sint: quod nocte annum 360 præcedente factum esse scribit Sozomenus, lib. IV, c. 25.

(d) His addit Fragmentum sequens num. 4. *Auxentium*, superius autem in ipso titulo *Epictetum*: ex quorum accessione decem legatorum numerus perficietur.

(e) In edit., *Patrinus*. At in mss., *Patricius*.

(f) Alias ex ms. Pith., *Passunicus*. Præferimus cum ms. Sirm. *Passinicus*. Apud Socratem, lib. III, c. 25, legitur *Passinicus Zenorum* cum Basilio Ancyrae, Silvano Tarsi, Sophronio Pompeiopolis, Leonio Comanorum, et Theophilo Castabulorum episcopis conspirare.

(g) Etsi depravatus est hic locus; non est tamen obscurum eo ab Orientalibus significari, se totam representare synodum, si quidem a sua ipsorum parte starent centum et amplius episcopi. Reipsa homœusion centum viginti episcopos, anœmœusion autem tantum novemdecim prædicasse observavit noster Hilarius, et scripto mandavit in Constant. n. 12. Sic autem posset restitui: *Et quamquam non nescire vos arbitremur, nos, cum sinus totius synodi legati, episcoporum scilicet numero, etc.*

(h) Sic ms. Sirm. At editi ex ms. Pith., ita quæ prædicationes blasphemiam de unigenito Deo essentialiter eo sensu dicere Orientalibus licuit, quo lib. de Synod. n. 15, dicunt: *Et si quis audiens unigenitum filium invisibilis Dei similem, non dixerit essentialiter filium, etc.* Porro hæresis illa dominans Filium Patri similem non publica confessione, sed penitioris mentis sensu denegabat. Susceperat enim Acacianam ecthesim, quæ *Filium patri similem* profiteretur.

(i) Blasphemias easdem pariter cum proxima Orientalium epistola in Gallias ab Hilario missas esse discemus subsequenti Fragmento, n. 4.

(j) Calumniam intendere hic perinde Hilario est, ac litem movere: sicut cum, lib. X de Trin. n. 30,

(a) in eos constituerent. Qui convictæ conscientia dolor est, deterreri quemquam agnitione veritatis! Si liber iste Valentis et Ursacii non est fidei vestræ; quid ejus damnationi non acquiescitis? Anne non publico humani generis assensu inter omnes convenit, venenum malum esse, et eadem innocentis crimen esse, et impietatem in dominum horrorem esse? Sed quisque hæc delata non damnat, necesse est eorum sese studii socium profiteatur: quia nemo est, qui non et quæ oderit coarguat, et quæ non coarguit **695** probet. (b) Post synodum enim Seleuciensem, Constantinopolim venientes, quid est quod statim damnatis hæreticis vos jungitis? Non differtis in aliquo tempore adeundi, neque de prudentis ratione consilii aliquam vobis moram ad percunctandum impenditis. Adeunt deinde vos non communicantes episcopis synodi legati Orientales, gesta omnia edocent, (c) damnatam quoque hæresim demonstrant: nonne oportuisset vos saltem vel nunc abstinere (d), et cunctarum disceptationum tenorem arbitrio reservari? Sed nescio cujus voluntatis vestræ conscientia recti iudicium non recepistis. Vestris enim statim aggregamini, et blasphemiarum vestrarum communionem (e) initiis: nec id saltem consilii sumitis, sin pudor aliquos sfellisset, Ariminensem synodum extimari. Dolum enim vestrum in non anathematizandis vestris statim prodidistis.

3. *Perfidiam qui prodiderint. Qui filium nolint ut cæteras facturas. Qui velint ex Deo. Qui æternum;*

ait, ut de cæteris non calumniar, hoc sibi vult, ut de cæteris non contendam ac litem moveam.

(a) Legendum in eo aut in eum, scil. qui suscepit. Subinde vulgati, qui conjunctæ conscientia: emendantur ex archetypo.

(b) Ad Constantinopolitanam synodum hæc nonnulli referunt, quasi in Constantinopoli hæreticis se junxisse hic arguantur, qui antea Seleuciæ conveniant. At ex dictis jam liquet, ea ad legatorum Ariminensis synodi in eam urbem accessum referenda esse, qui absoluta Seleuciensi synodo Constantinopolim venientes, damnatis ab ea hæreticis, etiam moniti, se jungere non distulerunt.

(c) In ms. Pith., *dominantem*: cui favet illud num. 1, *ne penitus dominans jam intra Ecclesiam hæresis invalescat*. Non male tamen videtur Faber reposuisse *damnata*: cum proxime habeatur: *Quid est quod statim damnatis hæreticis vos jungitis?*

(d) Editi, relicto unius aut duarum vocum spatio, præferunt cum ms. *adstinere*. Mutato d in b locum hunc resarcimus. Antea etiam magis placeret *tunc*, quam *nunc*; hoc enim sibi vult: Hæreticis damnatis inconsiderate vos jungere non debuistis: at cum eorum hæresim vobis demonstrarint Orientales, saltem tunc vos ab illorum societate abstinere oportuit.

(e) In Pithæano codice, *minuitis*, nec id saltem consiliis sumptis, etc. Retinenda Nicolai Fabri correctio. Sed quamvis hic aliquid deesse existimavit, integra nobis videtur lectio eo sensu: Neque etiam si qui primum falsi essent, et in errore nonnihil præpudore detinerentur, saltem immutatis consilium, ubi advertere debuistis vestrum errorem totius Ariminensis synodi existimari. Frequens enim est in antiquis libris *extimari*, pro *existimari* aut *æstimari*.

(f) Forte, *cur etiam non creaturam esse Dei filium non diceretis*, uti postulare videtur subnexum responsum.

(g) *Supple, hoc dictum est*: ac postea particulam

cur similem secundum Scripturas. — « Nam in conventu multorum vos arguentium, cur etiam (f) non creaturam Dei filium diceretis; respondistis, sanctis Ariminensibus non Christum creaturam negatum fuisse, sed dissimilem cæteris creaturis: quia in eo quod dictum sit, *non esse creatum velut cæteras facturas*, non (g) quia creatio non sit, sed excipiatur a cæteris: ut licet non dissimilis cæteris sit, tamen ut ipse aliud non sit. Quasi vero ulla creatura aliis sit similis, ut angelus homini, homo avi, avis pecudi. Hæc si mentior, testes sunt qui audierunt. Quod si et ipsi tacebunt, loquitur mecum defensus a vobis impiissime liber vester, in quo ut vitrum hyacintho, ita Filius Patri, et Deo Christus aliqvis est. Deinde, in quo **696** audientes sfellistis, ut non de nullis exstantibus sit, sed *ex Deo*; numquid et quia hoc a vobis dictum sit, simulatio non patuit? cum ideq non de nullis exstantibus, sed *ex Deo*, secundum vestram professionem sit, quia eidem voluntas ad id, quod subsistat, exordium fuerit. Mentior sane? si non in conventibus per conventionem libelli sui Orientalibus (h) damnastis eos, qui non de substantia habere id quod natus est, sed de voluntate dixissent. *Æternum* quoque *cum Patre* esse profiteremini. Vere sane dixeritis, si non reclamatum mihi esset, cur ante tempora æterna de vero patre (i) Deo verum unigenitum Deum natum prædicassetis: ut æternitas ei cum Patre angelorum animarumque humanarum, (j) non jam antiquiorum sit, sed futurorum.

negantem tolle ante *dissimilis*. Ita plenior et perspicuior erit hæc sententia: *non hæc dictum est, quia creatio non sit, sed quia excipiatur a cæteris: ut licet dissimilis cæteris sit, ita tamen sit dissimilis, ut ipse aliud non sit*.

(k) Puta, cum Sirmii ab Ancyranæ synodi legatis conventi, definitionibus illorum subscribere compulsi sunt, quibus damnantur, qui Filium vere et secundum substantiam filium esse negant; aut qui eum tantum secundum efficaciam filium, et Patrem dissimilis sibi essentia: patrem esse affirmant. Vid. lib. de Synod. n. 14 et 19. Præterea Epiphanius, hæc. lxxvii, eorundem Orientalium libellum describit, ad cujus calcem num. 22, legitur: *Si quis non in omnibus similem esse Patri Filium, quemadmodum patri similis est filius; sed voluntate similem, substantia dissimilem esse dixerit, anathema sit*: eique definitioni nominatim Valentem subscripsisse testificatur. Antea, pro in conventibus, forte legendum *conviventibus*. In hac enim eorum subscriptione Orientales conviventia usos esse notat ac laudat Hilarius, lib. de Synod. n. 63.

(i) Ita emendamus: cum ex ms. Pith. vulgatum esset, *de vero patre Deum verum unigenitum Deum natum prædicassetem*. Planum est hic eam formulam refutari, ex qua Auxentius postea professus est Christum ante omnia tempora natum Deum verum filium ex vero Deo patre. Quod autem sub his verbis virus lateat, Hilarius, lib. contra eundem Auxent. n. 5 et 7, detegit.

(j) Relictum hic erat spatium, quæ plura desiderari lector admoneretur. Integra tamen censi potest oratio: quæ eam dumtaxat, quæ angelorum animarumque nostrarum propria est, æternitatem Christo ab Arianis attribui admoveatur; quasi ille non anteriorum, sed futurorum respectu sit æternus. Ita apud Arianos non una erat æternitatis Christi intelligendo ratio ad suam ipsorum hæresim ac-

Similem quoque secundum Scripturas esse dixistis: quasi non secundum Scripturas similis Deo et homo sit, et regno colorum granum sinapi et fermentum et sagena. Sed percurrere vestrae hypocrisis mendacia otiosum est: clamant enim adversum vos impietatis vestrae opera.

4. *Quale eorum crimen.* — « Servus, ne dicam bonus, sed certe tolerabilis, contumeliam domini invitatus audit, et si licet, ulciscitur; miles regis sui periculum, etiam objectu corporis sui et contemptu animae, depellit; caues ipsi ad custodiam domus habiti, quodam sensu naturae intelligentes oblatrant, et ubi quaedam eos adventantium aura contigerit, totis ad suspicionem ipsam saltibus efferuntur. Vos audistis Christum verum Dei filium et unigenitum Deum: (a) negare reputamini, et quiescitis. Quid B quievisse dico? Obnitimini 697 reclamantibus, et aggregamini obstrepentibus. Parum istud est. Ex bibliotheca etiam vestra ad praedicationem impietatis arma sumuntur: et bellum adversum Deum praesidiis vestris initur. Ubi igitur vestra professio apud Niceam Thraciae, qua dixistis (b) omnes haereses damnatas esse? et (f. Sed) in lumen falsitas vestra protracta est: professionis vestrae noctem Sol justitiae praedicatoribus suis prodidit. Probatis enim haec, et damnatis, et ad haereticos transitis. Ita, quod an-

commodata. Hanc nondum plane prodiderat Hilarius: sed alteram, qua Christum ante tempora confitentur, lib. xii de Trin. n. 34, jam exposuit: ut cum nimirum tempora de solis ac lunae creatione numerare soleant, non aliter ante saecula et tempora intelligatur, quam angeli et ipsemet diabolus. Porro duplici illa interpretatione Domino Christo, ut loquitur C Hilarius contra Auxent. n. 6, sola illa tribuuntur, quae sunt vel angelorum propria, vel nostra.

(a) Sic mss. Pith. et Sirm. Ediderat tamen Faber, negari. Non displiceret Deum negari: negare reputamini: vel etiam, audistis... Deum negari: non reluctamini, sed quiescitis, etc.

(b) Verba illorum apud Theodoretum, lib. ii Hist. Eccl. c. 21, ea sunt: *Omnes haeresees, seu quae jam prius damnatae, seu quae nuper exortae, sunt huic fidei expositioni contrariae, anathema sint.*

(c) Tum in concilio Mediolanensi an. 349, ac paulo post Romae, tum Sirmii proxime post Ancyranam synodum anni 357. Ad calcem Fragmenti hujus in mss. annotatur, *Explicit sancti Hilarii liber ex Opere historico.*

(d) Legendum esse *Parisiensem civitatem* Nicolaus Faber, nullo haecenus reluctante, admonuit. Concilium hoc Blondellus, lib. de Primatu p. 127, an. 366, alii anno 362, habitum esse, eique Hilarium interfuisse vulgo existimant. Longe tamen probabilius est, illud anno 360 consignandum esse. In hac enim epistola Gallicani episcopi, qui Arimini lapsi erant, nunc primum agnoscunt se sub falso pacis et unitatis obtentu esse delusos: satisque indicant se haecenus synodorum Seleuciensis atque Constantinopolitanae gesta ignorasse. Haec porro eos tardius anno 360 rescire cepisse quis sibi persuadeat? Deinde ea se non ex ore Hilarii, sed ex litteris ab ipso ad se missis cognovisse ita declarant, ut illum et a suo coetu absentem et ab Oriente nondum reversum significant. Atqui Hilarius anno 360, Constantinopoli dimissus in Gallias, tanta eae celeritate repetiit, ut eum Martinus audito hoc nuntio in occursum illius properaret, nusquam eum nisi Pictavis assequi valuerit. Verum ut concilii hujus tempus propius attingatur,

tea ad fraudem hominum (c) fefellistis, nunc ipsam ad professionem professi in Deum Christum odii prodidistis. »

FRAGMENTUM XI (Alias II partis).

INCIPIT FIDES CATHOLICA EXPOSITA APUD (d) FARISEAM CIVITATEM AB EPISCOPIS GALLICANIS AD ORIENTALES EPISCOPOS.

Dilectissimis et beatissimis consacerdotibus episcopis orientalibus omnibus (e) per diversas provincias in Christo manentibus, Gallicani episcopi salutem.

1. *Haereticorum fallacia.* — Omni quidem vitae nostrae fideique sensu gratias Deo patri per Dominum nostrum Jesum Christum confitemur, 698 quod nos in lumine scientiae confessionis suae, doctrinis et prophetiis (f) et apostolicis collocavit; ne saecularis impenitentiae tenebris detenti, judicio saeculi teneremur: cum sola spes sit plenissima ad salutem, Deum patrem omnipotentem per unigenitum ejus Dominum Jesum Christum in sancto Spiritu confiteri. Sed plane non minor quotidie gratulationis nostrae causa commulatur, quod liberans nos ab errore mundi, nunc etiam inexpiabili haereticorum admisceri non patitur societati. Ex litteris enim vestris, quas dilecto fratri et consacerdoti nostro Hilario (g) direxistis, frau-

ac persuadeatur efficacius; expendendus est ordo rerum gestarum, quae in hoc ac superiori Fragmento explicantur. Nimirum ubi viderunt Orientales, se apud legatos Arimino Constantinopolim reversos litteris superius relatis nihil profecisse, ino etiam cum ipsorum, tum adversariorum suorum factione de sedibus suis se esse ejectos; statim Hilarium in eadem civitate adhuc commorantem per litteras convenerunt: cui quid apud legatos Ariminensis synodi praestitissent, et quomodo ab illis spreto essent, nuntiantes, adjungentesque litteras cum blasphemii haereticorum, a quorum societate detertere eos conati erant, illum rogarunt, ut horum omnium Occidentales quam primum certiores faceret. Continuo Hilarius quidquid ab Orientalibus acceperat, misit in Gallias, quidve ipse de Constantinopolitanae synodi gestis sentiret, nuntiavit. Tunc Gallicani episcopi Parisios convenientes, lectis Hilarii litteris, et cognita Orientalium in retinendo usque vocabulo constantia, hanc eis epistolam miserunt, qua se in usque silentio sub eorum nomine delusos esse, seque Ariminesium legatorum aliorumque perfidiam abhorrere testificati sunt. Quae cum ita sint, Parisiensem inter et Constantinopolitanam synodum non plus temporis intercesserit necesse est, quam opus erat, ut Gallicani episcopi per Hilarium commoverentur de rebus in Oriente gestis: quod ultra annum 360 quis differendum censeat? Huic autem concilio licet non interfuerit Hilarius, quodam tamen ratione praefuit optate in quo nihil non ex ipsius sententia confectum est.

(e) Iis praecipue, qui Seleuciae ac deinde Constantinopoli substantiae vocabulum defenderant, quorum legati Fragmento superiori n. 1, totius Seleuciensis synodi nomine loquuntur, et pro quibus Hilarius ad Gallos scripserat.

(f) Hic addendum et evangelicis. Nisi forte prophetiis doctrinis tota lex antiqua, et nova apostolicis significetur.

(g) Haud dubie cum adhuc Constantinopoli versarentur. Probabile enim est Orientales, ubi se ab Eudoxii partibus victos, et Anomaeorum haeresim do-

dem diaboli et conspirantia adversus Ecclesiam Domini hæreticorum ingenia cognovimus, (a) ut divisi in partibus Orientis atque Occidentis, diversis invicem opinionibus falleremur. Nam plures numero, qui aut Arimini aut Nicææ (Thraciæ) adfuerunt, sub auctoritate vestri nominis ad usiæ silentium sunt coacti: quod verbum a vobis quondam (b) contra Ariomanitarum hæresim inventum, a nobis semper sancte fideliterque susceptum est.

2. *Quo sensu synodus homousion amplectatur. Homousion non respuit.* — Nam homousion sermonem ad veram et legitimam ex Deo patre unigeniti Dei nativitatem sumus amplexi, detestantes secundum Sabellii blasphemias ipsam unionem, neque aliquam partem Patris esse Filium intelligentes; sed ex toto atque perfecto innascibili Deo, totum atque perfectum unigenitum Deum natum, unius a nobis idcirco **699** vel usiæ, vel substantiæ cum Deo patre confessum, ne creatura potius, aut adoptio, aut appellatio videretur. Et quia ex ipso esset, ut ex patre filius, ut ex Deo Deus, ut ex virtute virtus, ut ex spiritu spiritus, ut lumen ex lumine; similitudinem quoque ejus ad Deum patrem non inviti audientes (quippe cum imago invisibilis Dei sit) (Coloss. 1, 13), sed eam solam similitudinem dignam ad Patrem intelligentes, quæ veri Dei sit ad Deum verum: ita ut non unio divinitatis, sed unitas intelligatur; quia unio sit singularis, unitas vero secundum nativitatis veritatem plenitudo nascentis sit: maxime cum Dominus ipse Jesus Christus ad discipulos suos sit professus, dicens: *Ego et Pater unum sumus* (Joan. x, 30); quo non solum charitatem quæ ad Patrem est, sed et divinitatem quæ Dei ex Deo est, significat; secundum illud: *Qui me vidit, vidit et Patrem* (Joan. xiv, 9); et, *Si mihi non vultis credere, vel operibus meis credite, quia Pater in me est, et ego in Patre* (Joan. x, 38).

3. *Filius ante tempus. Patre minor in forma servi.* — Hanc igitur fidem semper tenentes, et tenebimus, detestantes quoque eos qui dicunt, *Non erat antequam nasceretur*: non quod unigenitum Deum innas-

minantem viderunt, abjecta omni cunctatione Occidentalium patrociniū quæsiisse. Sed cum hoc officium sibi minime sperarent per Ariminensis synodi legatos, quos cum adversariis suis societate et hæretica pravitate conjunctos cernebant; illud ab Hilario per litteras expetiere. Iis autem litteris, ut ex sequentibus percipiunt, ipsi in primis significabant, se ab inimicis filii Dei esse depositos, quod eorum adversarentur blasphemis, ac substantiæ vocabulum constantissime propugnarent.

(a) Notat Sozomenus lib. iv, c. 49, Occidentales non sua sponte, sed Orientalium causa a substantiæ voce recessisse, quasi illam omnes aversarentur; (cum contra omnes, demptis paucis, Filium Patri substantia similem assererent); eosque propterea Nicææ in Thracia diu detentos esse, ne forte fraudem deprehenderent.

(b) Nimirum Nicæno concilio an. 325, quod cum Orientalibus potissimum constaret, ipsis etiam Gallicani episcopi vocis homousion inventionem tanto tribuunt libentius, quo eos magis ad illud recipiendum excitent. Tum illud nomen pio et catholico sensu se semper suscepisse insinuant verbis ad Hilarii sententiam accommodatis; cuius etiam ad instar simi-

A cibilem prædicemus, sed quod impium sit maxime, Deo temporum tempus aliquod anteferre; cum ipsum illud, *antequam nasceretur non fuit*, sit temporis. Sed et obedientem quoque Patri Filium etiam usque ad mortem crucis, secundum infirmitatem adsumpti hominis, non negamus: cum ipse de ascensu suo ad cælos locutus sit: *Si diligeretis me, gauderetis quia vado ad Patrem; quia Pater major me est* (Joan. xiv, 28). Per cuius carnis susceptionem nos sibi fratres connumerare dignatus est (Joan. xx, 17), cum in forma Dei manens, forma servi esse voluit.

4. *Lapsi retractant quod gesserunt. Erroris auctores damnant.* Itaque, Charissimi, cum ex litteris vestris in usiæ silentio fraudem se passam simplicitas nostra cognoscat; etiam pietatem eorum, qui Arimino Constantinopolim reverterunt, conventos, sicut epistola (c) vestra contenta testatur, neque eos ad tantarum blasphemiarum damnationem potuisse compellere, **700** fidelis dominici nominis prædicator frater noster Hilarius nuntiaverit: nos quoque ab his omnibus, quæ per ignorantiam perperam gesta sunt, referimus: Auxentium et Ursacium ac Valentem, Gaium, Megasium et Justinum (d) excommunicatos habemus secundum litteras vestras: et certe, ut diximus, juxta fratris nostri Hilarii professionem, qui se pacem cum his qui horum sectarentur errores, habiturum negavit: blasphemias quoque omnes, quas litteris vestris subjecistis, damnamus, maximeque eorum sacerdotes apostatas respuentes, qui in loca fratrum indignissime exsulantium, quorundam aut ignoratione aut impietate (e) sunt substituti: pollicentes hoc coram Deo atque etiam confitentes, ut quisque his, quæ statuimus, intra Gallias putaverit renitendum, a communionem ac sede sit sacerdotii abjiciendus. Neque enim, ut alias, aut occasionem prædicandi (f) non damnando permittens, aut contra Deum et Christi unigeniti Dei majestatem aliter, quam nos de homousii significatione sentimus obtinens, dignus erit sanctitatis sacerdotii nominis iustitiam probe intellectam non respuit. Vid. I. de synod. n. 68 et 88, et lib. in Const. n. 22.

(c) Alias ex ms. Pith., *nostra contenta testatur, neque eos ad tantam rem blasphemiarum.* Ex superioris Fragmenti collatione locum hunc ita emendaveramus, cum Hermantium ac Sirmondum comperimus nobis consentientes. Ille antea *impietatem* mallet, quam *pietatem*, suffragaturque Sirmondi ms. Episcopus tamen magis decet, ut quod simplici elocutione diceretur *eos conventos*, ob honorem et reverentiam sacerdotii dicant *pietatem eorum conventos*. Quod in hunc modum percipiunt fiet: *cum etiam fidelis Dominici nominis prædicator frater noster Hilarius nuntiaverit, conventos* (clarius, convenisse eos) *pietatem eorum qui Arimino Constantinopolim reverterunt, sicut epistola vestra* (proximo Fragmento relata, et una cum Hilarii litteris ad nos missis) *contenta testatur, neque eos ad tantarum blasphemiarum* (quæ, ut supra monet Hilarius, Orientalium litteris subnexæ erant) *damnationem potuisse compellere.*

(d) Ariminensis synodi legatos, ut habetur initio Fragmenti superioris.

(e) Puta, Constantinopolitana synodo anni 360.

(f) An forte, *prædicandi anomousion permittens?*

dicandus : a quo etiam Saturninum, qui statutis salubribus impiissime contradicit, secundum fratrum nostrorum geminas jam litteras (a) excommunicatum ab omnibus Gallicanis episcopis Charitas Vestra cognoscat : quem et vetera dissimulata (jam diu licet) crimina, et cætera edita epistolis suis novæ temeritatis irreligiositas indignum episcopi nomine esse fecerunt.

« Explicit fides catholica exposita apud Fariseam civitatem ab episcopis Gallicanis ad Orientales episcopos. »

INCIPIE EPISTOLA EUSEBII AD GREGORIUM EPISCOPUM (b) SPANENSEM (Scripta circa an. 360).

Domino sanctissimo fratri Gregorio episcopo Eusebius in Domino salutem.

5. Litteras sinceritatis tuæ accepi, quibus, **701** ut decet episcopum et Dei sacerdotem, transgressori te Osio didici restitisse, et plurimis cadentibus Arimino in communicatione Valentis et Ursacii et cæterorum, quos ipsi, agnito blasphemix crimine, ante damnaverunt, tuum assensum denegasse, fidem scilicet servans, quam patres Nicæani scripserunt. Gratulamur tibi in hoc, gratulamur et nobis, quia hoc (c) cujus proposito et hac fide polleus nostri dignatus es meminisse. Permanenti autem tibi in eadem confessione, et nullam cum hypocritis retinenti societatem, nostram tibi communicationem promitte. Quibus potes (d) tractatibus, quanto labore

(a) Saturninum a Gallicanis episcopis excommunicatum esse post concilium Mediolan. anni 355, conceptis verbis scribit Hilarius lib. in Constant. n. 2. Quod rursum aliis litteris confirmare potuerunt vel post Biterrense concilium anni 356, ex quo Hilarius Saturnini factione in exilium eiectionis est, vel etiam cum a Gallis damnata est Sirmiensi blasphemiam, quam ut recipere, ille omnibus nervis contendebat. Quo respiciens Hilarius lib. de Synod. n. 3 : *Expectatis, inquit, sanctæ et indemuabili perseverantiæ gloriosum triumphum, non cedendo Saturnini minis, potestatis, bellis, etc.*

(b) In Pithœano ms. brevitatis causa scriptum erat Span. ubi ex codicis ejusdem indice vocabulum integrum restitimus. Gregorium hic eruditi eum intelligunt, qui Boeticus et Eliberitanæ civitatis episcopus vulgo cognominatur, quique deinde Luciferiano adherens schismati, summis a Faustino et Marcellino laudibus extolli meruit. Hanc autem epistolam scriptam esse liquet post Ariminensem synodum, sed tamen cum adhuc exsul esset Eusebius, et, uti verisimillimum est, cum necdum Gregorii schisma et obitum Osii comperisset. Quibus si addas locum, quem in ms. ex Hilarii, ni fallimur, dispositione, proxime post Parisiensem synodum obinet, circa idem tempus scriptam esse non negaveris. Et eo quidem tempore omnes æqui amantes summo studio adnitebantur, ut Ariminensi scandalo consulerent.

(c) In ms. Sirm. cuivis. Forte, *usus, vel pius.*

(d) Ita Sirm. ms. Alias vero ex Pith. tractatis.

(e) Ipsa Eusebii ad suos Vercellenses epistola fidem facit, eum primo Scythopolim in Palestina fuisse relegatum. E Scythopoli deinde in Cappadociam amandatum esse testatur Hieronymus, de Script. eccl. c. 27, narrat, eum una cum Lucifero in partes Ægypto vicinas deportatum esse; et certe cum Socratis, lib. iii, cap. 4, tum Theodreti, lib. iii

A prævales, transgressores objurga, infideles increpa, nihil metuens de regno sæculari, ut fecisti : quia potior est qui in nobis est, quam qui in hoc mundo. Nos vero tui consacerdotes (e) tertio laborantes exsilio, hoc dicimus quod manifestum esse putavimus : quoniam omnis spes Ariomanitarum non in sua aut (f) linito consensu, sed in protectione pendet regni sæcularis : ignorantes scripta, quia maledicti sunt, qui spem habent in hominem (Jerem. xvii, 5). Nostrum autem adjutorium in nomine Domini, qui fecit cælum et terram (Psal. cxxiii, 8). In passionibus perdurare cupimus, ut, secundum quod dictum est, in regno glorificari possimus (Rom. viii, 17). Dignare nobis scribere quid malos corrigendo profeceris, vel quantos fratres aut stantes agnoveris, aut ipse moriendo correxeris. Salutant te omnes qui tecum sunt, (g) maxime Diaconus : simulque petunt, ut cunctos lateri tuo fideliter adhærentes nostro digneris obsequio salutare.

702 Explicit epistola Eusebii ad Gregorium episcopum Spanensem.

FRAGMENTUM XII (Alias 1 partis).

« INCIPIE EXEMPLUM EPISTOLÆ LIBERII EPISCOPI URBS ROMÆ, FACTÆ AD CATHOLICOS EPISCOPOS ITALIÆ » (an. 363, aut etiam serius).

Liberius (h) episcopis catholicis per Italiam consistentibus, in Domino æternam salutem.

1. Arimini lapsis ignosci quidam nolunt. Aliter sen-

C Hist. eccl. c. 5, testimonio, in superiore Thebaide Ægypto finitima exsul erat, cum ab exsilio revertit.

(f) In editis, *linito*. At in mss. *linito*. An non in suavi et unito consensu? Faber mallet, non in vi sua aut unito consensu. His affine est, quod idem Eusebius rursum de Arianis scribit apud Baron. ad an. 356. n. 100 : *Ideo acceperunt humanum adjutorium, quia divinum non habent; quod si haberent, nunquam potestate terrena innocentium sibi animas subjugarent.*

(g) Sic aliam epistolam claudit Eusebius apud Baron. ad an. 356, num. 102 : *Salutant vos fratres nostri, qui tecum sunt, presbyteri et diacones, sed et omnes nostri : qui una tecum satis petunt, ut nostri memores, omnes vestros dignemini obsequio salutare.* Unde oboritur suspicio, etiam hic pro *maxime Diaconus*, legendum esse *presbyteri, et diacones.*

(h) Hanc epistolam v. c. Godefridus Hermant, lib. x Vitæ S. Athanas. c. 6, opinatur a Siricio papa laudari, cum ad id quod scripserat Himerius Tarracon. quosdam de fratribus denuo eos baptizare, qui ab impiis Arianis baptizati ad fidem catholicam festinabant, rescribit hoc non licere, quod fieri et Apostolus vetet, et canones contradicunt, et post cassatum Ariminense concilium missa ad provincias a reverendæ memoriæ prædecessore meo Liberio generalia decreta prohibeant. Quamquam non de iis qui ab Arianis baptizati sint, sed de iis qui Arimini ad Arianas partes defecerint recipiendis tota hæc epistola est. Probabilius quis asserat, auctorem vitæ Eusebii Vercell. in eandem respexisse, ubi Alexandrinæ synodi decreta a Liberio papa comprobata fuisse scribit. Sed et cum hic Liberius de nonnullis conqueratur, qui decretum pietatis, quod Apostolica auctoritate munitum est, contentur revellere; non leve indicium est, ipsam jam litteris aliis Alexandrinæ synodi placita approbasse. Quocirca hanc epistolam non ante annum 363 scriptam existimamus. Certo est in eorum gratiam, qui Arimini lapsi sunt, existisse videtur

lib. Liberius. — Imperitiæ culpam obliterat respiciens. Hoc autem de Scripturis sanctis advertere est. Pietatem ad omnia utilem esse legimus, cui cedit corporalis exercitatio, quamvis et ipsa utilitatis retineat fructus: quam sectandam nobis etiam ratio temporis præsentis exposcit. (a) Non enim si aliqui forte qui hoc studii gerunt, ratione provisam destruere impudenter sæviori censura; hoc æstimaverint et novare, quod jam ex apostolica auctoritate munitum est de pietate, cum dictum est, non esse parcendum his qui apud Ariminum ignorantes egerunt, quibus nescire illicitum, fuit captum errori incidere, idcirco veritas repedanda est. Sed mihi, cui convenit omnia moderate perpendere, maxime cum et Ægyptii omnes et (b) Achivi accusati sententiam receperunt multis, parcendum quidem his de quibus supra tractavimus, auctores vero esse damnandos, qui obliqua et maligna **703** subtilitate et caligine offenderunt innocentium sensus, per quæ velamen obducerent veritati, tenebras lucem, et lucem tenebras venditantes.

2. *Quo pacto ignoscat.* Igitur si quis ignorationis captum respiciens sermonis nostræ advectionis (c) brevissima illud virus in se pestiferum Ariani dogmatis subdolum ac tenebrosum fuerat expertus, reparatus exhauriat; condemnet, vehementiusque in auctores ejus insæviat, quos in se violentos expertus est, totumque se fidei apostolicæ et catholicæ usque ad Nicænæ synodi (d) conventum de integro mancipet. Per quam professionem, etiamsi quibusdam

ordo gestorum: ut synodis primum Alexandria anno 362, ac deinde in Achaia celebratis, quod in illis decretum est, Romanus pontifex confirmarit; quod vero ille confirmarit, aliqui (qui nisi Luciferiani?) tamquam nimis molle ac remissum rescindere tentaverint: quorum ne serpat schisma ac prava opinio, hæc rursus a Liberio scripta sit epistola, quæ subsequenti occasionem videtur præbuisse.

(a) Hunc locum diu et attente lustrantes atque recognoscentes, nec non cum rerum gestarum historia comparantes, paucis mutatis redintegrari posse perspeximus in hunc modum: *Non enim si aliqui forte sunt, qui hoc studii gerunt (scil. rem), ratione provisam destruere impudenter sæviori censura; hoc existimaverint (se posse) exactorum quod jam ex apostolica auctoritate munitum est de pietate, contententes non esse parcendum his qui apud Ariminum ignorantes egerunt (seu, errarunt). Quibus nescire illicitum (id est, quod illicitum erat, hoc) fuit captum (hoc est, laqueum) erroris incidere; idcirco severitas (discipline) erroris repedanda est? Sed mihi, cui convenit omnia moderate perpendere, maxime cum et Ægyptii omnes et Achivi hanc adunate sententiam receperint, visum est, parcendum quidem his de quibus supra tractavimus, qui nimirum supra dicti sunt in erroris laqueum ita incidisse, ut illæsa fidei conscientia hæreticis consenserint.*

(b) Hoc jam interpretati sumus de synodo in Achaia paulo post Alexandrinam habita. In quam respicit Athanasius, cum tom. II p. 40, a Rufiniano consultus, quid de his sentendum qui necessitate quidem acti, sed non omnino profugati, a fide aberrarunt; respondet habitas ea de re synodos, primum Alexandria, ac deinde ab his qui Græciam incolunt, etc.

(c) In Pithæano ms., *benissima*: forte pro *lenissima*. Mox in ms. Sirm., *latebrosam*, non *tenebrosam*. Oratio rursus hic perplexa et perturbata sic clarius pos-

set construi: *Igitur si quis illud virus in se pestiferum Ariani dogmatis subdolum ac latebrosam fuerat expertus; illud jam, sermonis nostri adhortatione lenissima reparatus, et ignorationis captum (seu, ab ignoracionis captu) respiciens, exhauriat et condemnet, vehementiusque, etc.*

ITEM EXEMPLUM (f) EPISTOLÆ EPISCOPORUM ITALIÆ.

Dilectissimis fratribus per Illyricum fidem paternam retinentibus, episcopi Italiæ in Domino æternam salutem

3. *Itali Arimini statutis rescissis Nicænæ fidei se reddunt.* — Divini maneris gratia (g), ut secundum Apostolum omnes unum sapere, omnes unum confiteri cœperimus. Et quantum ad Italiam quidem pertinet, cum fidei paternæ, hoc est, apud Nicæam scriptæ se reddidit, fraudem quam passa est apud Ariminum recognoscens: Illyricum etiam Deum elementi nota respexisse gaudemus; et consortio infidelitatis, quo gravabatur, abjecto, **704** ea quæ sunt rectæ sententiæ probare cœpisse gratulamur. Nostram igitur, dilectissimi Fratres, unam eisdemque accipite firmam subscriptione sententiam. Nicæni tractatus adversus Arium Sabellionumque, cuius Photinus partiaria hæreditate damnatur, decreta servamus. Ariminensis concilii statuta quorundam tergiversatione corrupta, consensu omnium provinciarum, jure rescindimus; quorum etiam exemplaria

(d) Hæc illustrantur aliis Liberii verbis apud Socrat., lib. IV, c. 12: *Hanc autem catholicam et apostolicam fidem esse agnoscimus, quæ usque ad concilium Nicænum integra et inconcussa permansit.*

(e) Forte, *verum etiam venenum virusque potius se posse vindicare crediderit: et ratione vincetur, et auctoribus perfidæ, etc.* Haud longe absimilis est finis epistolæ ejusdem Liberii Orientalibus datæ apud Socratem lib. IV, c. 12.

(f) Non est disjungenda hæc epistola a superiore, cui eam ab Hilario junctam et continuatam esse indicat particula *item*. Illam nonnulli scriptam putant proxime post Illyricam synodum anni 365. At convenire inter omnes debet, Italos cum Hilarii nostri, tum Eusebii Vercellensis aliorumque opera, Ariminensis concilii decreta ante annum 365 rescidisse. Neque vero ab iis abrogandis, quibus inviti deceptique consenserant, diu multumque abhorruere. Unde Liberius apud Socratem lib. IV, c. 12, ad Orientales Lampsaci congregatos nondum habita Illyrica synodus rescribit, *omnes Ariminensis concilii blasphemias ab illis ipsis, qui tunc per fraudem decepti fuisse videntur, anathemate damnatas esse, et universos in Nicænam fidem conspirantibus animis consensisse.* Si igitur Itali Ariminensis concilii statuta nunc primum hic irrita declarant, hoc ad annum 363 aut 364 referendum esse nullum dubium est. Forte etiam statim atque eis reddita est superior Liberii epistola, convenientes in unum hanc summo consensu scripserunt.

(g) Verbum *est* hic videtur desiderari, et mox particula *cum* redundare ante *fidei paternæ*.

transmittenda censuimus, ut nec in fide retinenda, A nec in confutando Ariminensi concilio aliqua videretur (a) esse condiscussio. Quicumque igitur nostræ unanimi- tatis optat habere consortium, quicum- que individuum pacem nobiscum habere desiderat, quæ sunt nostræ sententiæ comprobare festinet, et fidei nobis (f. a nobis) memoratæ subscriptionem, et rescissionem Ariminensis concilii sine ambiguitate mittende. Id certe petimus, quod complurium harum provinciarum porrigimus ipsi (b) consensum. Auctores autem hæresis Arianae vel Aetianæ, Valentem et Ursacium, ceterosque eorundem consortes non nunc esse quod manifestari apud Illyricum coe- perant, sed olim condemnasse (id est, ibi condemna- tione esse) manifestum est. Explicit.

FRAGMENTUM XIII (Alias II partis).

INCIPIT EPISTOLA (c) GERMINII EPISCOPI ADVERSUS ARIANOS (d) JAM SUBSCRIPSERANT IN CONCILIO ARIMINENSIS, SCIEN- TES QUOD MALE FECERUNT (Circa an. 365 edita).

Ego Germinius episcopus credo et profiteor esse unum verum Deum patrem, æternum, omni- potentem: et Christum filium ejus unicum et Do- minum Deum nostrum, 705 de vero Deo pa- tre verum Dei filium, ante omnia genitum, divini- tate, charitate, majestate, virtute, claritate, vita, sapientia, scientia Patri per omnia similem, utpote perfectum de perfecto genitum: susceptionem etiam hominis ex Virgine Maria, sicut prophetae futurum prædixerunt, et evangelicæ atque apostolicæ voces completum docent. Passiones quoque ejus et mor- tem et resurrectionem et in cælis ascensionem sus- cipimus, credimus, proftemur: et quod in fine mundi de cælis descensus sit judicare vivos et mortuos, et reddere unicuique secundum opera ejus. Et in Spiritum sanctum, id est paraclitum, qui nobis a Deo patre per Filium datus est. Explicit.

(a) Verbum esse suppletur ex ms. Sirm. Tum in Pithæano habetur *condensensio*.

(b) Alias ex ms. consensum. Legendum esse *consensu* liquet ex superioribus his verbis, *consensu om- nium provinciarum jure rescindimus*.

(c) Germinii resipiscentiam, atque a Valente et Ursacio discessionem nulla nobis alia veterum mo- nimenta produnt. Ipsemet Hilarius Tractatu adver- sus Auxentium anno 364 scripto eum adhuc cum Arianae hæresis fautoribus conjungit. Hæc igitur Germinii professio ei adscribenda est tempori, quo Lampsacænae synodi legatis Occidentem peragranti- bus, rerum Arianaarum facies prorsus mutata est. Quod confirmatur ex epistola sequenti anno 366 consignata; quam a Valente et Ursacio, ubi primum socii illas sibi devinctissimi demutationem audierunt, scriptam esse non dubium est, ut eum ad suas partes revocarent.

(d) In archetypo ms. Pithæano hic relictum est spatium quoddam, quod relativo qui suppleverat Nic. Faber. Aliquid aliud desiderandum suspicamus. Est enim potius hæc epistola adversus eos, qui tunc rescindere volebant, quod in Ariminensi concilio male subscripserant. Videri etiam potest scripta ad- versus eos, qui in Sirmiensi congressu anni 358 retractare coacti sunt, quod paulo ante in eadem ci-

FRAGMENTUM XIV (Alias I partis).

INCIPIT EXEMPLUM EPISTOLÆ VALENTIS, URSACII ET ALIO- RUM AD GERMINIUM (anno 366 scriptæ).

Domino religiosissimo fratri (e) Germinio, Valens, Ursacius, Gaius et Paulus salutem.

1. Germinius accusatur quod homæusion defendat.—

Cum de spe et salute sollicitudo incumbit, magis lau- dandi esse debent qui solliciti sunt, quam reprehensionem aliquam sustinere. Salus autem ac spes prin- cipaliter in fide catholica consistit. Et ideo quamvis (f) conventione a dominis nostris fratribus et coe- piscopis nostris Valente et Paulo admonita noluerit ad id quod rumor jactitat de te respondere, domine religiosissime: tamen quia litteris tuis testificatus es, te in eadem charitate perseverare, et paratum esse illibatam dilectionem habere erga nos ostendere; propterea in unum apud Singidunum congregati, ite- rum his commonefacimus sanctitatem tuam, ut omni occasione ambigui exclusa, digneris rursus rescri- bere nobis. Si a fide catholica, quæ Arimini a sancto concilio exposita confirmataque est, cui etiam universi Orientis episcopi consenserunt, sicuti 706 jam professus es te non recessurum, apertius quæri- tur significes. Est autem hoc, sicut in ea cautum est: *Similem dicimus Filium Patri secundum Scripturas, non secundum substantiam, aut per omnia, (g) sed absolute*. Si enim hæc expositio immutata fuerit; man- ifeste quondam Basillii (h) perfida assertio, propter quam synodus facta est, qua etiam merito damnata est, reparabitur.

2. Retractatio illius deposcitur. — Dignare igitur hoc, quod quæritur, evidenter litteris tuis declarare: non dixisse, aut dicere, vel dicturum, similem esse per omnia Filium Patri excepta innativitate: ne quod perlatores litterarum Jovianus diaconus et Martyrius subdiaconus verbo deprecationis suæ ante prædictos dominos meos fratres et coepiscopos nos- tros Valentem et Paulum asserebant, magis credi-

vitata male fecerant. Et quidem subjecta fidei con- fessio opposita est blasphemiam, quam Osius subscrip- tionem sui ratam facere compulsus est, ut jam monuimus pag. 460 (col. 482 *nost. edit.*), not. 1.

(e) Vix Paulus ac Valens per Jovianum diaconum ac subdiaconum Martyrium didicerunt, eam a Ger- minio editam esse fidei confessionem, quæ superiori Fragmento continetur, cum illum super ea re con- venere. Sed ad ea, quorum maxime curiosi erant, nullo accepto responso, rursus apud Singidunum, una cum aliis congregati has ipsi litteras fecerunt.

(f) In ms. *contentione*. Legendum esse *conventionem* liquet ex postremis his verbis, *sicut prima conven- tione admonitus es*. Tum editi ex ms. Pith. *ad omnes nostros fratres et coepiscopos nostros*: corriguntur ex ms. Sirm. ex quo mox reponimus *jactitat, pro lati- tat*. Integrior sic esset oratio: *conventionem facta a dominis... Valente et Paulo admonita Sanctitas tua noluerit, etc.*

(g) Nic. Faber *navalt seu absolute*.

(h) Haud dubie Ancyran, quo maxime auctore primum Ancyrae Filium Patri *substantia similem*, ac postea Sirmi per omnia similem esse definitum est. Quæ assertio ab Ariani Constantino poli an. 360 congregatis damnata est.

hile esse videatur, quia per omnia similem esse Filium Patri profiteris. Si enim sic te, sicut optavimus, sentire scriptis tuis manifestaveris; querelam pro injuria a quibusdam clericis tuis Palladio et Gaio fratribus et coepiscopis nostris factam (*f. facta*), licet nolueris, sicut prima conventionem admonitus es, exquirere ad æstimationem tuam (*a*) pertinet, illis scilicet præstantibus pro sua temeritate rationem. Hæc per Secundianum presbyterum, Pullentium lectorem, et Candidianum exorcistam transmisimus Charitati tuæ xv kalendas januarias (anno 366), Gratiano nobilissimo P. et Dagalaifo cons., exemplum penes nos retinentes.

FRAGMENTUM XV (*Alias 1 partis*).

INCIPIT RESCRIPTUM (*b*) GERMINII AD RUFIANUM, PALLADIUM, ET CÆTEROS (*an. 367*).

Dominis Fratribus religiosissimis Rufiano, Palladio, Severino, Nichæ, Heliodoro, Romulo, Muciano et Stercorio Germinius in Domino salutem.

1. *Filium Patri per omnia similem esse et traditione et Scripturis doceri.* — Vitalis V. C. (*c*) militantis in officio sublimis Præfecturæ relatione comperimus, desiderare Sanctitatem vestram, significari **707** vobis aperte quid est, quod de fide nostra Valenti, Ursacio, Gaio et Paulo displiceat. Necessarium duxi, his litteris patefaciendum Sanctitati vestræ, et id, quod in vobis ipsis ab initio esse confido, dicere. Nos hoc quod et a patribus traditum accepimus, et divinis Scripturis quod semel didicimus, et quotidie docemus, Christum Dei filium Dominum nostrum per omnia Patri similem, excepta innativitate, Deum de Deo, lumen de lumine, virtutem de virtute, integrum de integro, perfectum de perfecto, ante sæcula et ante universa, quæ intelligi vel dici possunt, genitum, cujus nativitatem nemo scit nisi solus Pater, ipso Filio adserente: *Quia nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare (Matth. xi, 27): per quem facta sunt omnia, sine quo factum est nihil, secundum divinas voces ipsius Salvatoris nostri Filii dicentis: Pater meus usque modo operatur, et ego operor (Joan. v, 18); et iterum, Quæcumque enim Pater facit, hæc et similiter Filius facit (Ibid., 19); et iterum, Ego et Pater unum sumus (Joan. x, 30); et iterum, Qui me vidit, vidit et Patrem (Joan. xiv, 9); et iterum, Quomodo Pater vitam habet in semetipso, ita dedit et Filio vitam habere in semetipso (Joan. v, 26); et iterum, Sicut Pater suscitavit mortuos et vivificavit, ita et Filius quos vult vivificavit (Ibid., 21); et iterum, Creditis in Deum, et in me credite (Joan. xiv, 1); et iterum, Neque enim Pa-*

(*a*) In ms. Sirm., non pertinent illi scilicet.

(*b*) Non ad superiorem epistolam, quæ Valentis, Ursacii, Gaii et Pauli, non Rufiani, Palladii, etc., nomine inscripta est, quæque non per Vitalem, sed per Secundianum, Pullentium et Candidianum est delata. Illam tamen huic occasionem præbuisse concedendum est: ut qui se epistolæ suæ exemplum penes se retinere superius testati sunt, illud subinde publicum fecerint. Quod nacti Rufianus; Palladius,

ter judicat quemquam, sed omne iudicium dedit Filio, ut omnes honorificent Filium sicut honorificant Patrem (Joan. v, 22, 23); et iterum cui Pater dixit, Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram (Gen. 1, 26), nec dixit, ad imaginem tuam, vel, ad imaginem meam, ne aliquam dissimilitudinem in Filii sui divinitate demonstraret: sed propterea conjunxit, ad imaginem et similitudinem nostram, ut Filium suum sibi similem per omnia Deum manifestaret. Iterum Evangelista, Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre, plenum gratia et veritate. (Joan. 1, xiv.) Et Apostolus ad Corinthios, In quibus Deus hujus sæculi exæcavit mentes infidelium, ut non resplunderent illuminatione Evangelii gloriæ Christi, quæ est imago Dei (II Cor. iv, 4). Et iterum idem Apostolus: Et transtulit nos in regno filii charitatis suæ, in quo habemus redemptionem et remissionem peccatorum, qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ (Coloss. 1, 13 et seqq.). Et iterum idem Apostolus: **708** Hoc enim sentite in vobis, quod et in Christo Jesu, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est se esse æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens, in similitudine hominum factus (Philip. 11, 5 et seqq.). Quis non intelligat, quia quemadmodum secundum servi formam vera fuit caro nostra in Christo; ita et in Dei forma vera sit divinitas Patris in Filio? Et iterum: Videte ne quis vos seducat per philosophiam et inanem fallaciam secundum traditionem hominum, secundum elementa hujus mundi, et non secundum Christum; quia in ipso habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter (Coloss. 11, 8). Si ergo omnis plenitudo divinitatis inhabitat in Christo, jam non ex parte similis et ex parte dissimilis, sicut nunc asserunt, qui propter contentionem suæ libidinis retrorsum abeuntes, semetipsos a nobis averterunt.

2. *Quæ in contrarium afferuntur qui explicanda.* — Nam quod putant se pro magno de divinis Scripturis proferre, ut dicant Christum facturam et creaturam: e contrario nos secundum Scripturas dicimus viam, et januam, et lapidem offensionis, et petram scandali, et fundamentum, et brachium, et manum, et sapientiam, et verbum, et agnum, et ovem, et pastorem, et sacerdotem, et vitem, et diem, et alia. Sed hæc omnia sic intelligimus et dicimus, ut virtutes et operationes filii Dei intelligamus, non ut divinam ejus ex Patre nativitatem hujusmodi nominibus comparemus; quia ex nihilo omnia per Filium facta sunt, Filius autem non ex nihilo, sed ex Deo patre est genitus.

3. *Valentis inconstantia, et fidei a Marco Arethasio*

Severius ac socii, ab ipsomet Germinio rescire desideraverint, quid in ipsius fide Ursacio, Valenti, Gaio et Paulo displiceret. Illis hoc rescripto facit satis: quod proinde aliquanto post prædictam epistolam, hoc est, non longe post anni 367 initia, missum sit necesse est.

(*c*) Editi ex ms. Pith., nunc: ubi ex Sirm. restitimus v. c. id est, viri clarissimi. Simile mendum ex eodem ms. Sirm. jam castigatum est Fragm. 1x, n.3.

editæ occasio. — Miror autem prædictum Valentem aut oblitum esse, aut certe subdole dissimulare, quid in præteritum gestum definitumque sit. Nam sub bonæ memoriæ Constantio imperatore, quando inter quosdam cœperat esse de fide dissensio, in conspectu ejusdem imperatoris, præsentibus Georgio episcopo Alexandrinorum Ecclesiæ, (a) Pancratio Pelusiorum, Basilio episcopo tunc Anquiritano, præsentem etiam ipso Valente et Ursacio, et (b) mea parvitate, post habitam usque in nocentem de fide disputationem et ad certam regulam perductam, Mar-

(a) Vocem *Pancratio*, quæ prius deerat, supplementus ex lib. II Socratis, cap. 29.

(b) Sic legendum esse sentiebamus, non ut prius, et in ea parvitate, cum sententiam nostram ms. Sirm. confirmavit.

(c) Ita emendandum esse constat, licet antea obtinuit *ejectum*. Quænam sit illa fides a Marco dictata, ubi, quando et qua occasione edita sit, nunc paucis est disserendum. Eam Sirmii editam fuisse facile deprehenditur ex verbis Socratis lib. II, cap. 20 et 30, quamvis ibi tres conventus Sirmienses confundens, multa veris falsa intermiscet. Nam cum vere scribat synodum anno 354 Sirmii adversus Photinum esse celebratam; falsum est quod ait, ei interfuisse Georgium Alexandria episcopum, quippe qui huic civitati anno dumtaxat 356, præfectus est. Deinde cum veritati consentaneum sit quod memorat, in eo conventu Sirmiensi, in quo Georgius Alexandrinus præsens aderat, a Basilio Ancyrano acerrime fuisse disputatum; illi tamen concedendum non est, Basilio tum certaminis quidquam cum Photino fuisse, si quidem huic jam longe antea deposito Germinio successerat. Vere etiam audierat Socrates formulam fidei in prædicto conventu a Marco Arethusio dictatam: sed hoc falso ad fidem contra Photinum scriptam retulit, in qua nusquam occurrit primarium illud decretum, *similem esse per omnia Patri Filium*.

Jam vero convenit inter omnes, conventum de quo hic agitur post Ancyranam synodum anni 358 fuisse habitum. Neque minus constare debet, nihil in eo de Photino actum, sed totam Basilii disputationem adversus Sirmiensem blasphemiam auctores ac fautores exstitisse. Ex libro autem de Synodis certum est, Basilium aliosque Orientales anno 358, Ancyra Sirmium properantes ibi Valentem ac socios coegisse, ut fidei ipsis propositæ subscriberent, ac damnarent quod paulo ante fecerant. Quod non sine magna partium contentione factum nemo inficias erit. Neque negabit quisquam, Basilium ac socios, cum Ancyra ante Pascha convenissent, Sirmium ante Pentecosten pervenire potuisse. Quocirca quod apud Epiphanium hæc. LXXIII, n. 22, habetur de subscriptione Valentis *nocte Pentecostes jam illucescentis*, ad coactam illam subscriptionem commode referas, quam Sirmii Ancyranæ synodi legati a Valente ac sociis extorserunt. Quod si ita est, hic Germinius de formula anno 358 edita sermonem habet. Epiphanium enim quod *nocte jam illucescentis Pentecostes*, hoc item narrat factum esse, quando fidei subscriptum *qua Filius per omnia Patri similis esse definitur*. Alia præterea succurrunt in hujus opinionis gratiam.

Plura tamen favent sententiæ Nicolai Fabri, qua existimat eam a Germinio indicari formulam, quæ Sirmii, imperatore præsentem, xi kal. jun. Eusebio et Hypatio cons., edita est, et ab Athanasio, lib. de Synod. p. 875, inserta. Primo enim in eam convenit dies ab Epiphanio notatus. Nam Eusebio et Hypatio cons., hoc est 359 anno, Pentecostes nox in xi kal. jun. incidebat. Deinde cum scribit Epiphanius, Valentem professionis ibi editæ exemplum habere voluisse,

cum ab omnibus nobis (c) electum fidem dictasse, in qua fide sic conscriptum est: *Filium similem Patri per omnia, ut sanctæ dicunt et docent Scripturæ*: cujus integræ professioni consensimus omnes, 709 et manu nostra subscripsimus. Si autem nunc aliquid spiritus hujus mundi suggerit, ex aperto adhuc scire non possumus. Nam ut nos professi sumus de Scripturis per omnia similem Filium Patri, excepta innativitate; exponant et illi de Scripturis, quemadmodum parte similis sit, parte dissimilis.

4. Et ideo, Fratres dilectissimi, hæc intrepidanter

quod ad Ariminensem synodum deferret; Ariminense concillium tum in proximo fuisse significat. Et hæc ipsa quidem a Valente et sociis Ariminensi synodo est proposita, quæ Eusebio et Hypatio cons. vulgata est. Demum in hac legitur *Filium Patri per omnia similem esse, ut sanctæ dicunt et docent Scripturæ*.

Sed cum in ea ipsa etiam substantiæ silentium decernatur; ægre intelligitur qui Basilius huic definitioni consensisset. Reponi quidem posset, cum hinc Valentem inter et Basilium nata esset controversia, quod ille substantiæ silentium, hic Filium per omnia Patri similem vellet; eam a Marco ita sedatam esse, ut quod vellet uterque, in una eademque eclesiâ reperiret. Sed apud Epiphanium loco laudato perspicuum est; neque etiam tunc Basilium consensisse, ut substantiæ nomen taceretur, sicut ex Seleuciensis synodi gestis constat, cum illud postea constanter retinuisse. Præterea quis credat hoc nomen a Marco Arethusio suppressum, qui cum cæteris Orientalibus primæ Antiochenæ formulæ adhærebat, in qua, ut notat Sozomenus, lib. IV, c. 16, substantia asserchatur? Quamquam non satis sibi constat Sozomenus, cum lib. IV, c. 16, innuit, solos Anomæorum principes formulæ ejus auctores esse, quæ Sirmii an. 359, edita est; et tamen cap. 22, conceptis verbis testatur eos, quibus in Seleuciensi synodo placebat ut substantiæ nomen e medio tolleretur, prætidisse formulam fidei, quam paulo ante Marcus Sirmii composuerat, quam tum alii susceperant episcopi qui tunc erant in Comitatu, tum Basilius episcopus Ancyra.

De Sirmiensi formulæ restat quærendum, quænam Constantii edicto suppressa sit. Multi cum Socrate, lib. II, c. 30, ac Sozomeno, lib. IV, c. 6, hoc ad secundam referendum esse existimant. A quibus percontari libet, quando putent illius auctores laborasse ut illius exemplaria ex omnium manibus eriperent? an statim atque edita est? Sed etiam post in Gallias missa est. An postquam Ursacius ac Valens Ancyranæ synodi decretis subscribere coacti sint? At hoc certe Hilarius silentio non præterisset in libro de Synodis, quem et post formulæ hujus editionem, et post coactam illam Ursacii ac Valentis subscriptionem composuit. Neque vero hoc consilii Ariminensis tempore factum dixerint: quo nimirum Valens ac socii doctrinam in illa contentam revocare atque confirmare cogitabant. Verius itaque juxta Athanasium, lib. de Synod. p. 905, dixeris, Valentem et socios, cum proposita Ariminensi concilio tertia formula ob consules in ea prænotatos ab omnibus irrisi essent, apud imperatorem effecisse, ut ereptis exemplaribus tollere possent unde omni probro ac pudore suffici fuerant. Sublatis igitur consulum nominibus, necnon vocabulis in omnibus, quæ ipsis valde incommoda, Sirmii pro tempore inviti tergiversantesque susceperant, eandem formulam et Nicææ in Thracia, et Arimini ac Seleuciæ subscribendam curarunt. Cui sententiæ in hoc favet Sozomenus, lib. IV, c. 6, quod non dicat auctores Sirmienses formulæ operam dedisse ut eam prorsus supprimerent, sed *ut emendandam reciperent*. Quod in tertiam, non in secundam convenit.

et sine mora vestrae dilectionis ad conscientiam, per Cyriacum officialem, cujus prima inventa occasio est post Carinium diaconem quem ad vos misi, professionem destinavit : **710** ut per vestram quoque vigilantissimam devotionem apud Deum universae fraternitati intimetur, ne quis fallacis diaboli laqueis

Agisorans implicetur. Jam vestrae est unanimitatis, rescribere mihi quid vobis sanctus Spiritus suggerat. Sane intimo Charitati Vestrae, me huic epistolae, propterea quod manus dolerem, subscribere non potuisse : subacribendum autem mandasse fratribus et com-presbyteris nostris Innocentio, Octavio et Catulo.

711-712 FRAGMENTA EX ALIIS SANCTI HILARII OPERIBUS IN VETERIBUS MONIMENTIS RELICTA.

— —

Ex tractatibus (a) in Job.

I. Tanta enim et tam admirabilis in nos misericordiae Dei bonitas est, ut per quem in Adae offensa generositate primae et beatae illius creationis amisimus, per eum rursus id quod amisimus obtinere mereamur. Tunc enim diabolus invidens nocuit: nunc autem, cum nocere nititur, vincitur. Movet enim per infirmitatem carnis nostrae omnia potestatis suae tela, cum ad lasciviam accendit, cum ad ebrietatem illicit, cum ad odia stimulat, cum ad avaritiam provocat, cum ad caedes instruit, cum ad maledicta exacerbat. Sed cum per firmitatem animi horum omnium subrepentia incentiva reprimuntur, emundamur a peccato per hujus victoriae gloriam; dictum enim ita est: *Aut quomodo se emundabit natus ex muliere (Job xv, 4)?* Quia non exstante hoste, non erit bellum: cessante deinde bello victoria deerit. Collidentiam autem adversus nos vitiiorum victoria non adepti, non erit emundatio ulla vitiorum: quia his insidiis corporis nostri pirata victo, collectantium adversus nos passionum concertatione purgamur. Memores igitur et conscii illa ipsa corpora nostra omnium vitiorum esse materiam, per quam polluti et sordidi, nihil in nobis mundum, nihil innocens obtinemus; gaudeamus nobis esse hostem, in cujus concertatione quodam concertationis nostrae bello dimicemus.

Item (b).

II. Quas Job litteras legerat, ut abstinere se ab

² (a) Fragmentum hoc laudat Augustinus, et quaedam praefatione sic explicat lib. II contra Julianum, c. 8, n. 27: *In quadam vero homilia de libro sancti Job, attende quid dicat, quemadmodum ipsius diaboli adversus nos indesignans bellum ex hoc fieri asserat, cum ea mala quae in nobis sunt, excitat contra nos: quod in nostram fieri utilitatem vult docere, convertente scilicet divina misericordia malitiam diaboli ad purgationem nostram. Tanta enim, etc.*

(b) Ex iisdem homiliis in Job excerptum esse liquet hoc alterum fragmentum, quod Hilarii nomine, tacito operis titulo, primus laudavit Pelagius, ac deinde commemoravit et exposuit Augustinus, lib. de Nat. et grat. c. 62.

(c) Hoc fragmentum cum subsequente Cassiano

B omni re maligna, quia Deum sola mente vitii non admixta venerabatur? Deum autem colere, iustitiae proprium officium est.

Ex (c) Prooemio expositionis Evangelii in Matthaeum.

III. Erat namque primum necessarium nobis, ut unigenitus Deus nostri causa homo, id quod tum non erat, gigneretur.

Item ex eodem.

IV. Tertium deinceps illud congruum fuit, ut quia Deus homo genitus in mundo, etc.

Da (d) expositione epistolae ad Timotheum.

V. Nam et cum dicit Scriptura, *homo Christus*, (1 Tim. II, 5), et cum dicit, *Christus mortuus est* (Rom. VIII, 34), et cum dicit, *Verbum caro factum est* (Joan. I, 14); non est spoliandus per frauduleantem legentis expositionibus suis sermo. Nam ubi *homo Christus est*, praecedit, *Mediator Dei atque hominum*: ut ex utroque, Deo et homine, unus subsistat; sitque inter hominem et Deum medius, confessione in se utriusque naturae. Ubi vero *Christus mortuus est*, subjicitur, *Qui resurrexit, qui est in dextera Dei*. In morte ejus carnis nostrae infirmitas est, in resurrectione virtus ejus, in consessu Dei dignitas.

713 *Ex libro (e) ad Constantium imperatorem.*

VI. Filias Dei factus homo Deus est..... Deus

D debemus, quae quidem lib. VII Incarn. c. 24 (utinam paulo fusiora), inseruit.

(d) Titulus hic etsi inauditus Hilarii Opus notat, subnexis tamen verbis donatur in hunc modum a concilio Spalensi c. 12: *Sanctus ergo Hilarius in expositione epistolae ad Timotheum sic loquitur: Nam et cum, etc.* Haec porro Hilarii nostri esse, puto, non ambiget, qui in ipsius lectione prorsus peregrinus non erit, aut etiam qui cum his alia ipsius verba lib. X de Trin. n. 66, compararit. An vero totam ad Timotheum exposuerit epistolam, dubitare per nos licet.

(e) Haec Hilarii verba a Coelestino Papa I, in concilio laudata esse testis est Arnobius, lib. II de Conflictu cum Serapione, ubi et eadem sic adscripsit: